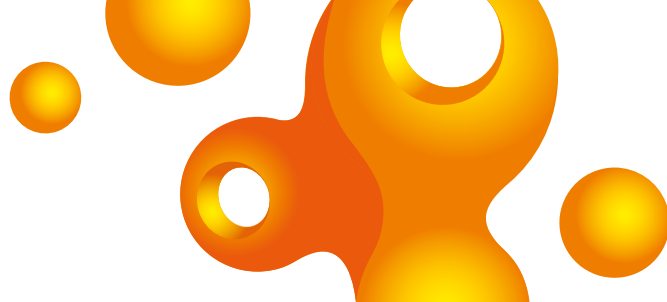


NAPHA

NASJONALT KOMPETANSESENTER FOR
PSYKISK HELSEARBEID



Brukerkunnskap

– i nettverk, forskning og utviklingsarbeid

Rapport nr 1/2013

Utgitt: 2013

Utgiver: Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid (NAPHA)

ISBN 978-82-7570-327-7 (trykk)

ISBN 978-82-7570-328-4 (pdf)

Redaktør: Ragnhild Krogvig Karlsen

Redaksjonsgruppe: Tove Johnsen, Sigrid Nordstoga, Ragnhild Krogvig Karlsen og Trond Asmussen

Foto: Ragnhild Krogvig Karlsen/NAPHA (der ikke annet er angitt)

Cover: Ragnhild Krogvig Karlsen/NAPHA

Takk til: Trond Hatling, Roald Lund Fleiner, Lisbeth Christensen, Hege Landrø Johnsen og Arve Vidar Lauvnes

Design: Melkeveien Designkontor **Trykk:** Rolf Ottesen Grafisk AS

Bruerkunnskap

– i nettverk, forskning og utviklingsarbeid

INNHOOLD

FORORD:	7	KAPITTEL 8 REPORTASJER	
DEL 1 ETT OPPDRAG – TRE ÅR		– Vil dokumentere og overbevise	65
KAPITTEL 1 Hva er brukerkunnskap?.....	10	– Tett på livene til hverandre.....	70
KAPITTEL 2 Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap.....	14	– Søker kunnskap sammen.....	74
DEL 2 SAMMEN OM Å UTVIKLE KUNNSKAP		– Fra bruker til aktør – i bevegelse.....	80
KAPITTEL 3 Kunnskapende nettverk – en arbeidsform	26	KAPITTEL 9 Brukerforum	
KAPITTEL 4 Tjuefire prosjekter	36	– et nettverk i nettverket.....	82
KAPITTEL 5 Brukerstyrt forskning.....	40	DEL 3 NYE TIDER – BEDRE TJENESTER	
KAPITTEL 6 Samarbeidsforskning	48	KAPITTEL 10 Brukerkunnskap i samspill med endringer i profesjonell praksis	92
KAPITTEL 7 Praktikerforskning	58	ETTERORD: Veien videre	
		– noen anbefalinger.....	102
		LITTERATUR.....	104

FORFATTERE

SIGRID NORDSTOGA er ansatt som førstelektor i sosialt arbeid ved Institutt for sosiologi og sosialt arbeid ved Universitet i Agder. I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har hun vært faglig ansvarlig for Kunnskapende nettverk.



FOTO: UIA

I Praxis-sør har hun vært med i utviklingen av et omfattende samarbeidsnettverk mellom kommuner, universitet – og nå også brukerorganisasjoner. Forskning og utviklingsarbeid med utgangspunkt i arbeidsplassens behov, har vært en viktig drivkraft i dette arbeidet.

Hennes fag- og forskningsinteresser har ellers spesielt vært knyttet til tjenesteutøvelse i barnevernet.

Nordstoga har vært medforfatter på tre bøker utgitt på Universitetsforlaget: *Barnevernet - forutsetninger og gjennomføring (2004)*, *Barnevernsintusjoner og markedsbyråkrat (2009)*, og *Å bli undersøkt – om norske og danske foreldres erfaringer med barnevernsundersøkelsen (2011)*.

TOVE ELISABETH JOHNSEN er prosjektleder for Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap. Hun er også ansatt som seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Vest-Agder, der hun har jobbet i en 15-årsperiode. Hun var også rådgiver for kommunene i Opptappingsplanen for psykisk helse (1998–2006), og har holdt en lang rekke foredrag og innlegg på fagkonferanser opp gjennom årene. I perioden 2006–2008 jobbet hun som universitetslektor på sosionomstudiet ved UiA.



FOTO: FYLKESMANNEN I VEST-AGDER

Johnsen er utdannet sosionom. Cand. polit., sosialt arbeid, NTNU, der hun skrev hovedfagsoppgave om brukermedvirkning i kommunalt psykisk helsearbeid.

Hun interesserer seg spesielt for samarbeid mellom kommuner og helseforetak, og deltok i utviklingen av den første ettervernpolikliknikken i Kristiansand-regionen tidlig på 1990-tallet.

Tove Johnsen engasjerer seg sterkt for brukermedvirkning i kommunalt psykisk helsearbeid og utvikling av empowerment-strategier, og hun er opptatt av sammenhengen mellom levekår og psykisk helse.

EN STOR TAKK: Uten prosjektdeltakerne i Kunnskapende nettverk 2012 og 2013 hadde vi ikke kunnet gi innhold til dette heftet: Åse Abrahamsen, Sverre Aune, Florence Dagsland, Jan Ivar Ekberg, Mari Line Eiken, Lise Eivindson, Tove Glomsaker, Trine Grimestad, Astrid Gjertsen, May-Britt Holte, Sigrun Horrisland, Mariann Jacobsen, Tor Jones, Anders Jørgensen, Leif Roar Kalleberg, Reidun Mentzer, Anna Helene Nordbø, Siren Nodeland, Ida Kristine Olsen, Hilde Olsen, Stian Olsson, Kjersti Plathe, Marit Refstie, Janne Rommetveit, Lisa Ridgway, Magnhild Gill Schjøth, Arne Emil Schjøth, Ragnhild Støle, Åse Strokkenes, Stine Sunde, Cecilie Skagestad, Siv K. Thorkildsen, Ingunn Ulvestad, Ole Vidal, Ann-Kristin Wahlen, Randi Hordvik, Else Akselsen, Ragnhild Reistad, Paul Suhrke, Werner Fredriksen, Tamara Andersen, Tone Lise Dal, Anne Regine Engesland.

Og takk til Gunnhild Lindvig, Trine Habberstad, Anne Brita Thorød, Jan Ivar Ekberg, Anne Marie Støkken og Trond Stalsberg Mydland for verdifulle innspill under arbeidet med kapitlene.



FORORD

På samme måte som med kunnskap og erfaring fra forskning og faglig praksis, er det avgjørende at vi får tak i brukernes kunnskap og erfaringer om vi med troverdighet kan si at vi driver kunnskapsbasert praksis og tilbyr god hjelp.

En kunnskapsbasert praksis bør baseres på tre likeverdige kunnskapsperspektiver. Slik er det ikke ennå. Fremover er det derfor viktig å styrke brukerkunnskapens plass med hensyn til hvordan vi planlegger, organiserer og gir tjenester til mennesker med psykiske problemer.

Forutsetningen er at brukeres kunnskap kommer frem, legitimeres og styrker brukermedvirkning på ulike nivåer i kommunene.

I dette heftet kan du lese om hvordan brukerkunnskap kan synliggjøres, mobiliseres og få innflytelse og praktisk betydning i utviklingen av godt psykisk helsearbeid. Resultatene og arbeidsformen i prosjektet bør ha nasjonal interesse.

I likhet med NAPHA har forfatterne av dette heftet tro på nettverk som metode for læring, endring og utvikling. Når fagfolk, brukere og forskere møtes, skjer det noe spennende og interessant. Taus kunnskap trer frem og blir satt ord på, svake stemmer blir sterkere og betydningsfulle. Gjennom dialog får vi en dypere innsikt og lærer av hverandre.

I likhet med NAPHA har forfatterne av dette heftet tro på nettverk som metode for læring, endring og utvikling.

Det er motiverende å være vitne til hvordan brukere, fagfolk og forskere i Agder sammen systematisk har utviklet ny kunnskap gjennom arbeid og dialog i nettverk, der likeverd har vært et overordnet mål.

Som leser får du innblikk i arbeidet og prosessene Nasjonalt temanettverk for brukerskap har satt i gang. Det spirer nå fra 24 forsknings- og utviklingsprosjekter i ulike kommuner. Forfatterne setter også nybrottsarbeidet de har utviklet og drevet inn i en videre faglig og samfunnsmessig kontekst. Litteraturen de referer til, finner du i en samlet liste helt bakerst i heftet. I reportasjene midt i heftet møter du dessuten fagfolk og brukere som har vært med i temanettverket.

Jeg vil på vegne av NAPHA rette en stor takk til alle som har bidratt til å gjøre dette prosjektet mulig. En spesiell og varm takk til brukere som har stilt sin livserfaring og kunnskap til rådighet slik at vi sammen kan inspirere andre. God lesning!

Trond Asmussen, *prosjektkoordinator for Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap og faglig rådgiver i NAPHA*



Trond Asmussen

FOTO: HEGE LANDRO JOHNSEN/NAPHA





DEL 1

ETT OPPDRAG – TRE ÅR

1 HVA ER BRUKERKUNNSKAP?

Kunnskapen som brukerne forvalter, kan sees i et snevert eller i et vidt perspektiv. Det spiller en rolle hvilken tilnærming så vel brukere som praktikere, forskere og hjelpetjenester har til brukerkunnskapen.

AV: TOVE ELISABETH JOHNSEN

I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har vi støttet oss på en definisjon av begrepet brukerkunnskap slik den er presentert av Heidi Westerlund i heftet *Mer enn bare ord? Ord og begreper i psykisk helsearbeid*, utgitt av NAPHA og Nasjonalt senter for erfaringskompetanse. Der pekes det samtidig på at dette ikke er noen entydig definisjon:

«Brukerkunnskapen er den erfaringsbaserte kunnskapen en person har om sitt eget liv, lidelse og bruk av tjenester. Hvordan denne kunnskapen blir anvendt, handler om hvordan det tas hensyn til brukerperspektivet i tjenesten og hvordan brukermedvirkning utøves. Uten sterke brukerstemmer vil denne kunnskapen ikke være tilgjengelig i gjennomføring, organisering og forskning på og evaluering av de offentlige tjenester.» (Westerlund 2012)

I arbeidet med en kunnskapssammenstilling (se side 18) om brukerkunnskap har vi gjort de samme erfaringene som Westerlunds gruppe gjorde: Litteratursøk på begrepet brukerkunnskap knyttet til psykisk helse gir i dag få resultater.

FIRE PERSPEKTIVER

Hele temanettverket (Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap) har arbeidet med å utforske temaet brukerkunnskap. En gruppe har i tillegg diskutert

begrepet brukerkunnskap i vår sammenheng. Gruppen har bestått av to brukere med brukererfaring, en pårørende og to fagpersoner. Gruppen har utformet tre *perspektiver*, uten at vi ønsker å se på disse som definisjoner: (1) Psykisk lidelse, (2) Hverdagerfaring, (3) Helhetskunnskap.

Vi viser også til et fjerde perspektiv – (4) Deltar på arenaen – som vi belyser med to eksempler fra praksis.

Vi er enige i den definisjonen som Westerlunds gruppe har utformet om hva brukerkunnskap er. I våre diskusjoner har vi vært mest opptatt av hvordan ulike perspektiver gir mer eller mindre rom for at brukernes stemmer kan bli hørt. Eller sagt på en annen måte: Vi beveger oss fra et snevert individuelt perspektiv til et perspektiv hvor brukeren, med sin kunnskap, kan være en aktør som opptrer på både gruppe- og samfunnsnivå. I temanettverket for brukerkunnskap mener vi at deltakerne med brukererfaring er aktører som har bidratt til utvikling og endring av kommunal praksis eller endring i egen brukerorganisasjon. Vi ser altså på brukerkunnskap ut fra det tredje og fjerde perspektivet.

PERSPEKTIV 1. PSYKISK LIDELSE

– forholder seg til den kunnskapen som en person

utvikler om seg selv og sine symptomer gjennom å være bruker av psykiske helsetjenester eller andre helsetjenester. Det innebærer også kunnskap om hvordan han eller hun er blitt møtt, eventuelt ikke møtt, av helsevesenet, og kunnskap om det å motta behandling.

Dette perspektivet er en snever innfallsvinkel til brukerkunnskap. Men det gir likevel viktig kunnskap om hvordan mennesker med psykiske lidelser blir møtt, og om de opplever å få god og omsorgsfull hjelp.

En behandler som etterspør kunnskap sett i dette perspektivet, vil for eksempel være opptatt av sykdomsbilde, symptomer osv. Perspektivet aktualiserer en viss type kunnskap, men for brukeren gir det mindre rom for å utvikle og utforske en videre horisont.

PERSPEKTIV 2. HVERDAGSERFARING

– forholder seg først og fremst til erfaringen med det å leve med en psykisk lidelse i hverdagen. Det tar opp i seg erfaringskunnskapen som gjelder for det første perspektivet, men omfatter i tillegg den sykdomserfaringen som en person har uten å være eller ha vært bruker av psykiske helsetjenester.

Erfaringer om hvordan det er å leve med for eksempel tilbakevendende depresjoner, og hvordan dette preger hverdagen, vil være etterspurt kunnskap. Med en slik tilnærming vil en kunne sette ord på hvordan hverdagslivet kan arte seg for en person som har en psykisk lidelse, ved nettopp å spørre brukeren selv. Det utvider perspektivet på hva brukerkunnskap er, og omfatter flere aspekter enn det første perspektivet.

PERSPEKTIV 3. HELHETSKUNNSKAP

– forholder seg til all livserfaring som en person har – det være seg som individ, familiemedlem, forelder, ektefelle, sosial status, utdanning, arbeid, levevis mv. Inkludert i denne helheten, som er en selv, har personen en psykisk lidelse. Brukerkunnskapen innebærer i dette perspektivet altså vedkommendes *forståelse av seg selv* på bakgrunn all sin livserfaring.

ILLUSTRASJONSFOTO: WWW.COLOURBOX.COM



Når en person kan ta i bruk all sin livserfaring og kunnskap, har han/hun også flere redskaper til å løse sine egne psykiske utfordringer med. Hjelpetjenestene vil påvirkes dersom vedkommende kan ta med denne helhetskunnskapen om seg selv inn i møtet med dem. Med et slikt perspektiv på brukernes kunnskap vil både bruker og hjelpesystem få dypere innsikt og et bredere grunnlag for å kunne utforske hvilke ressurser som kan mobiliseres.

Vi har gjort denne tredelingen fordi vi mener at hva som defineres som brukerkunnskap, ofte vil avhenge av hvem brukeren møter, enten det er terapeuter, fagpersoner i kommuner, NAV eller andre systemer. Brukerens eget perspektiv på brukerkunnskap vil kunne avgrenses eller utvides også ut fra hva fagpersonene mener er viktig brukerkunnskap. Vi

mener at hele diskusjonen om utvikling av brukerkunnskap henger sammen med denne ulikheten i perspektiver og at fagfolkene utfordring er å utvide brukerperspektivet og dermed gi brukernes kunnskap større plass.

PERSPEKTIV 4. DELTAR PÅ ARENAEN

Westerlund sier at uten sterke brukerstemmer blir ikke brukerkunnskapen tilgjengelig. En større casestudie fra Australia (Battams og Johnson 2009) undersøkte brukeres og frivillige organisasjoners innflytelse på boligutviklingen for mennesker med psykisk lidelse. Studien konkluderer blant annet med at det perspektivet som fagfolkene har på hva mennesker med psykiske lidelser trenger, kan hindre at brukerkunnskapen kommer til anvendelse på viktige områder. Fagfeltet var opptatt av det individuelle tjenestetilbudet, og var ikke opptatt av at også brukerne måtte få innflytelse både på gruppenivå og på politikkutforming, til tross for at dette var vedtatt i nasjonale planer som skulle gjennomføres. Det måtte konstrueres nye arenaer for medvirkning for å gi plass til brukernes kunnskap.

I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har vi etablert en arena for medvirkning som, etter vår mening, gir brukerkunnskapen plass og en tydelig stemme. Vi har definert dette som et fjerde perspektiv på brukerkunnskap, hvor vi i tillegg eksplisitt etterspør brukernes kunnskaper i rollen som *endringsagenter* i nært samarbeid med praktikere og forskere. Målet er å endre og dokumentere ny praksis som bygger på brukerkunnskap.

Dette fjerde perspektivet er viktig for at for eksempel brukeraktivister og erfaringskonsulenter skal få spille sin rolle.

TO EKSEMPLER FRA PRAKSIS

I Nasjonalt temanettverk er brukernes agenda å delta i utviklingsarbeid. Hele nettverket har utforsket hva brukerkunnskap er og hvordan vi kan anvende den. Vi vil her belyse hvordan to brukere innen rus- og

psykisk helsetjeneste reflekterer over sin brukerkunnskap og hvordan de nytter den i egen praksis.

Brukeraktivistens refleksjoner

Han er aktiv i en brukerorganisasjon, er *brukeraktivist*. Her problematiserer han hvordan han kan forvalte sin brukerkunnskap i ettertid, etter at han ikke lenger selv er bruker av hjelpetjenestene:

«Nå, etter at jeg har tatt utdanning, gått på skole og fått mer teori, gir jeg meg selv svar på hvorfor samfunnet er slik som det er. Når kunnskapen min øker, fjerner jeg meg. Jeg rasjonaliserer bort følelsene, aggresjonen, panikken og fortvilelsen jeg hadde mens jeg var rusavhengig.

Jo mer du skolerer deg, jo mer baserer du deg på fornuft. Da blekner sykdomserfaringene, mener jeg. For at jeg fortsatt kan ta vare på den biten, må jeg ha tett kontakt med brukere hele tiden, ellers hadde jeg tilpasset meg og blitt en helt annen. Sånn er vi skrudd sammen. Det er viktig når jeg treffer disse ikke-nyktre brukerne, at jeg kan forstå hvordan de har det. Uten den tette kontakten ville det vært vanskelig å gi dem gode råd. Da ville jeg ikke nødvendigvis ha kjent igjen den følelsen av fortvilelse og avmakt på kroppen, som de har i forhold til systemet. Jeg tror at mange som jobber i systemet har mistet den evnen.»

Dette er (bruker)kunnskap om hvor utfordrende det kan være å endre posisjon fra å være bruker selv til å være brukeraktivist som jobber med å utvikle hjelpetjenestene. På samme tid viser han forståelse for hvorfor systemer kan bidra til at fagfolk fjerner seg fra brukerperspektivet.

I samtalene om brukerkunnskap drøftet vi om fagfolkene kan ha brukerkunnskap. Livserfaringer alene kvalifiserer ikke som brukerkunnskap, sier brukere. Fagfolk kan ha mye kunnskap om hvordan det er å leve i et samfunn, men de har ikke kunnskap om å leve med akkurat den lidelsen, å leve med





ILLUSTRASJONSFOTO: WWW.COLOURBOX.COM

LIVSHISTORIE: Brukerkunnskap er den erfaringsbaserte kunnskapen en person har om sitt eget liv, lidelse og bruk av tjenester.

en diagnose. Den profesjonelle må ha erfaring fra å være bruker selv. Innenfor rusbehandling har mange terapeuter en fortid som bruker. Spør du hvem de er, sier de: «Jeg er terapeut.» De har distansert seg fra brukererfaringen. Det er et interessant tema i seg selv, men i denne sammenhengen er den interessante refleksjonen om hvordan en brukeraktivist jobber for å holde ved like sin egen brukerkunnskap, og hvorfor han mener det er betydningsfullt at han gjør det.

Erfaringskonsulentens refleksjon

Hun er ansatt med brukererfaring, som *erfaringskonsulent*. Her reflekterer hun over hvordan hennes egen erfaring som bruker har blitt en kunnskap hun anvender i møter med pasienter.

«Det handler litt om at pasientenes selvbilde er 'nede'. Psykologer og terapeuter blir ofte satt 'der oppe'. Det er

noe annet når jeg kan introdusere meg selv som ansatt erfaringskonsulent, ansatt fordi jeg har en egen erfaring. Jeg kan dele noen av mine erfaringer, jeg er i en mer likestilt situasjon. Som pasient føler en seg ofte 'liten' når en kommer inn. En pasient sa en gang to ting til meg: 'Jeg fikk tillit til deg i løpet av to minutter. Jeg får aldri tillit til folk, og du har vært en døråpner.' Ja, det handler ikke om fagfolkene, men om systemet. Så har vi skillett mellom å være privat og personlig... På sykehuset setter de et skille ved hvor langt de skal slippe brukeren inn. Mange bruker ikke livet sitt som en måte å nå fram på. Alle har erfaringer som kan være med å bygge bro, vi er medlemmer i det samme samfunnet. Hvis vi ikke vil benytte erfaringskunnskapen, bygger vi murer i stedet.»

Erfaringskonsulenten viser hvordan hun med sin posisjon har skaffet seg et handlingsrom hvor hun kan møte pasienten med erfaringskompetansen sin – og være døråpner. Hun har både fagkunnskap og brukerkunnskap. I møte med pasienten opplever hun at det er det likestilte utgangspunktet «*jeg har også erfart å ha en psykisk lidelse*» som bidrar til å gjøre møtet mer virksomt. Hun alminneliggjør psykiske lidelser, og samtalen kan på den måten bli en bedre samtale mellom to mennesker.

MÅ DELTA

I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har vi utviklet arenaer hvor brukernes stemmer skal bli sterkere og klarere. I dette heftet deler vi erfaringene våre. Vi mener at definisjonen av brukerkunnskap fortsatt vil være et diskusjonstema blant brukere, fagfolk og forskere. Det er vår erfaring at brukere må delta på de arenaene der kunnskapen deres skal være tilgjengelig: i gjennomføring, organisering, forskning og evaluering av tjenestene.

2 NASJONALT TEMANETTVERK FOR BRUKERKUNNSKAP

Gjennom et treårig prosjekt har brukere, fagfolk og forskere arbeidet i felleskap for å bedre kvaliteten i lokalbasert psykisk helsearbeid og rusomsorg ved hjelp av brukerkunnskap.

AV: TOVE ELISABETH JOHNSEN

I dette kapitlet kan du lese om samarbeidet: Hvordan **Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap** ble etablert og bygget opp, og hvordan vi ga brukerkunnskapen plass og muligheter til å utvikles.

Disse har vært med:

Universitetet i Agder (UiA) ved Praxis-Sør¹ la inn tilbud da NAPHA² utlyste en anbudskonkurranse om etableringen av et nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap i 2010. I tilbudet la vi vekt på at to fagmiljøer skulle samarbeide: Det var fagmiljøet ved Institutt for sosiologi og sosialt arbeid ved Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, som har relevant erfaring fra HUSK-prosjektet³, og fagmiljøet i psykisk helsearbeid ved Institutt for psykososial helse ved Fakultet for helse- og idrettsfag. Disse miljøene har dessuten også formalisert kontakt med det brukerstyrt senteret ROM-Agder⁴ og brukerorganisasjonen A-larm⁵. Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap er organisatorisk forankret i Praxis-sør. Praxis-sør er et samarbeidsforum mellom kommuner, Bufetat, NAV, brukerorganisasjoner og universitetet. Disse

1 <http://www.uia.no/no/div/sentre/praxis-soer>

2 <http://www.napha.no/>

3 http://www.uia.no/div/sentre/praxis-soer/-_sosial_husk

4 <http://rom-agder.no/>

5 <http://a-larm.no/>

aktørene har i flere år samarbeidet om felles kompetanseutvikling. Styrken i dette samarbeidet er den sterke lokale forankringen og at kommunalt praksisfelt har en arena for kunnskapsutvikling. I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har fagmiljøet ved UiA jobbet sammen med brukermiljøer og fagfolk fra kommuner i snart tre år, og i dette heftet formidler vi noe av det vi har jobbet med og hva vi har erfart.

Brukernes kunnskap

I løpet av den treårsperioden vi har jobbet i nettverk med brukerkunnskap, forskning og utvikling innen kommunale helse- og omsorgstjenester, er det kommet flere nye og viktige innspill som berører temaet: Meld. St. nr. 10 (2012–2013). *God kvalitet – trygge tjenester* ser på behovet for en videreutvikling av brukerinvolvering i forvaltning og lovverk. I stortingsmeldingen skisseres en framtidig strategi med gjennomgripende brukerinvolvering, hva gjelder rett til innsyn både i tilsynssaker, i retningslinjearbeid og i hele forskningsprosessen. Staten bruker begrepet behovsdrivet innovasjon, en må kartlegge for å forstå. Vi har også spesielt merket oss fagartikkelen «Psykisk helsearbeid som kunnskaps- og kompetansefelt», utgitt i *Tidsskrift for psykisk helsearbeid* i 2011 (Hatling 2011).

... en arena der forskjellige aktører kan møtes fordi det er behov for å skape bedre kontakt, utvikle tillit og spre kunnskap.

Den problematiserer det komplekse i kunnskapsutviklingen i kommunene og peker på at vi trenger strategier for å utvikle det kommunale praksisfeltet. Det er behov for å tydeliggjøre, myndiggjøre, gyldiggjøre og synliggjøre lokalbasert praksis. Dette var ord og begreper som var gjenkjennelige for brukersiden innen psykisk helse. I artikkelen reiser Hatling også en diskusjon om hvordan bygge kompetanse i kommunene. Dette ga gjenklang hos praktikerne.

Brukerkunnskap som begrep er, som nevnt i kapittel 1, lite etablert, men noe det jobbes med å definere, utvikle og anvende.

Organisering av nettverket

I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har vi prøvd ut hvordan brukere, ansatte i kommuner og kompetanse-/forskningsmiljøet kan jobbe sammen i et nettverk. Målet har vært å etablere et sammenhengende forsknings- og utviklingsarbeid bestående av elementer som kunnskapsinnsamling, ulike arbeidsformer (som f.eks. praktikerforskning og brukerstyrt forskning) samt utvikling av tjenestene. Det vi i etableringsfasen så for oss som ett nettverk, kom etter hvert til å bestå av to nettverk: *Kunnskapende nettverk* og *Brukerforum*. Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har fungert som overbygning.

I tråd med intensjonen i oppdraget har vi koordinert og organisert temanettverket med tanke på å få til god samhandling mellom forskning, praksis og bruker og sørget for skriftliggjøring av arbeidet i nettverket.

Etablering

Temanettverket var primært rettet mot psykisk helse-feltet. Vi gikk likevel bredt ut i fag- og bruker-miljøene fordi både psykisk helse-feltet og rusfeltet

i kommunene i stor grad var integrerte og bruker-organisasjonene hadde utviklet et samarbeid lokalt. I tillegg til miljøet i Agder kontaktet NAPHA noen miljøer andre steder i landet. Andre miljøer som hadde hørt om etableringen av nettverket, tok også selv kontakt. Vi inviterte til å jobbe med egendefinerte prosjekter. Temaet brukerkunnskap skulle være gjennomgående i alle prosjektene. Etter en avskallingsprosess i startfasen var 16 prosjekter redusert til 14.

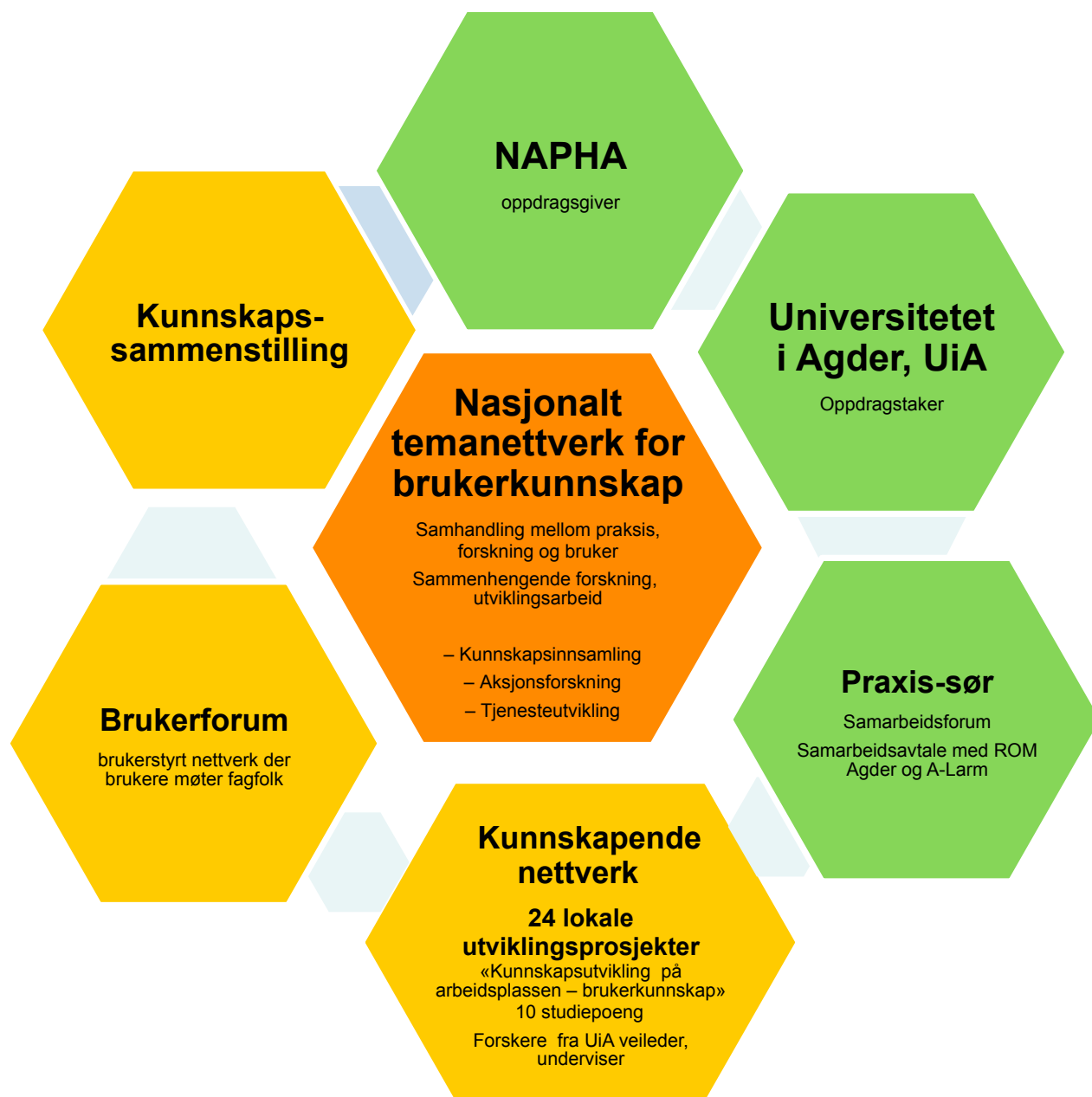
Deltakere i nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har vært:

Kristiansand – fem prosjekter, *Mandal* – ett prosjekt, *Lindesnes* – ett prosjekt, *Songdalen og A-larm* – ett prosjekt, *Evje og Hornnes, Bykle, Bygland, Valle* – samhandlingsprosjekt med Aust-Agder DPS (SSHF) hvor brukermedvirkning var pekt ut som ett av flere delprosjekter. *Arendal brukerstyrt senter* – ett prosjekt, *Bærum* – ett forprosjekt, *ProLar* – statlig finansiert filmprosjekt, *ROM-Agder* (MH, LPP – to prosjekter).

I et nettverksperspektiv kan vi se på Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap som en arena der forskjellige aktører kan møtes fordi det er behov for å skape bedre kontakt, utvikle tillit og spre kunnskap på et område som har betydning for alle parter, nemlig utvikling av brukerkunnskap i tjenestene. En felles interesse ville ha betydning for relasjonsutviklingen i nettverket både på individnivå og på organisasjonsnivå. Sosiale nettverk defineres ulikt, Bøe og Schiefloe har definert det slik:

«Et sosialt nettverk kan en definere som et sett av relativt varige relasjoner mellom mennesker. Nettverk er definert ved to mengder: En mengde aktører og en mengde relasjoner mellom disse. Uttrykket nettverk henspiller på en mulig billedlig fremstilling av ett sett av relasjoner, der aktørene fremstilles som punkter og relasjonene som linjer.» (Bøe og Schiefloe 2007, s. 26)

Aktørene er vanligvis individer, men nettverks-perspektivet kan også anvendes overfor andre aktører i organisasjoner. Ett argument for å bringe



FIGUREN: Det nasjonale temanettverket for brukerkunnskap (oransje) og prosjektorganisasjonen (grønt) består av flere elementer.

Det var viktig for oss å rekruttere personer som ville forplikte seg både til nettverket som helhet og til utforskningen av nye samarbeidsformer.

nettverkstenkning inn i offentlige organisasjoner er viktigheten av det som kalles usynlig arbeid. Slikt arbeid består blant annet av kontaktskaping, kunnskapsspredning og tillitsmegling (ibid., s. 221).

Deltakerne i nettverket, fra både brukerorganisasjoner, kommuner, helseforetak og UiA, måtte forplikte seg til å inngå i en relativt varig relasjon. Det var viktig for oss å rekruttere personer som ville forplikte seg både til nettverket som helhet og til utforskningen av nye samarbeidsformer. Det har også vært viktig å forankre arbeidet i nettverket på organisasjonsnivå. Et treårig arbeidsfellesskap som dette tar tid for både praktikere, brukere og forskere, derfor måtte også organisasjonene de tilhørte, ha et eierforhold til nettverket. Organisasjonene og arbeidsplassene forpliktet seg til å støtte deltakerne med tilrettelegging, mulighet for bruk av tid til prosjektjobbing og med å vise interesse for det som skulle foregå i nettverket.

Vår erfaring er at utvikling av tjenestene ved hjelp av brukerkunnskap forutsetter tette koblinger mellom lokale miljøer. Det involverer også mange mennesker. Derfor er denne typen utviklingsarbeid godt egnet til å utvikles i «klynger» med lokal forankring. I sin artikkel i *Tidsskrift for psykisk helsearbeid* skriver Hatling (2011) om det kommunale psykisk helsefeltet som et ungt forskningsfelt. Vi kjente oss igjen i dette med mangel på tradisjon, muligheter og kanskje også forventninger til forsknings- og utviklingsprosjekter som vårt. Flere av deltakerne har sett på temanettverket som nettopp en mulighet til å gjøre god kommunal praksis synlig.

Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har i praksis utviklet seg med en tung lokal forankring, og vi mener at vi har utviklet en pilot. Vi mener erfaringene våre har overføringsverdi til andre miljøer i Norge. Å

jobbe i nettverket har vist seg å være virksomt, og gjennomføringsprosenten for prosjektene har vært høy. Det kan tyde på at relasjonsbyggingen har utviklet tillit og deltakerne har forpliktet seg overfor hverandre.

Tre store aktiviteter

Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har hatt tre store aktiviteter.

En fast gruppe fra universitetet har fulgt Nasjonalt temanettverk i hele prosjektperioden.

Kunnskapende nettverk har vært hovedaktiviteten. Kunnskapende nettverk som arbeidsform – og hvordan samarbeidet mellom fagfolk fra kommunene, brukere og forskere foregikk – er beskrevet i kapitlene 5, 6 og 7. I løpet av studieåret 2011/2012 ble 13 prosjekter gjennomført, rapporter skrevet og resultater og erfaringer delt og formidlet. Høsten 2012 ble det startet et nytt slikt nettverk (også det med utvikling av brukerkunnskap som felles tema). Deltakerne denne gangen kommer blant annet fra NAV, Bufetat og kommunalt barnevern, i tillegg til fra feltet psykisk helsearbeid og brukerorganisasjoner. Noen av deltakerne fra det første Kunnskapende nettverk våren 2011 har startet nye prosjekter eller har videreført prosjekter fra 2011/2012 til en implementeringsfase. Vår erfaring er at Kunnskapende nettverk virker godt som arbeidsform både for å gjennomføre og for å dokumentere praksis.

Brukerforum er den andre typen nettverksaktivitet i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap. Det er en møteplass som skal ivareta brukernes egne behov for støtte i overgangen fra bruker til aktør, og er en arena for å utvikle prosjektideer. Samtidig inviteres fagfolk fra Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap inn i forumet ut fra en filosofi om den nødvendige løpende dialogen. Brukerforum etablerte seg i januar 2012 som et eget nettverk forankret i ROM-Agder og A-larm. Noen av deltakerne var engasjert i HUSK-prosjektet til dette ble avsluttet i 2011. Andre er rekruttert fra Kunnskapende nettverk.

Brukerforum kan beskrives som en

grasrotbevegelse eller «bottom up»-bevegelse. Det er en form for *empowerment*, som her kan oversettes til en mobilisering av mennesker og ressurser i lokal-miljøet (Slettebø 2000).

Ønsket om å nå mange har utfordret både form og innhold. Brukerforum er endret fra å være stasjonert i Kristiansand til å ambulere mellom kommuner i Agder. I kapittel 8 i dette heftet diskuteres brukerforum som fenomen og som arena for utvikling av sosial kapital (Johnsen 2013).

Kunnskapssammenstilling. Brukerkunnskap er et begrep som trenger utforskning. Den tredje aktiviteten i temanettverket har derfor vært å utarbeide en oversikt over det som finnes av nasjonal og internasjonal forskning på brukerkunnskap i psykisk helse-feltet. Søkene bygges opp rundt fagfelleverderte artikler, noe som har vist seg å være en nødvendig avgrensning på grunn av mengden treff. Sammenstillingen, som er utarbeidet av en gruppe forskere, skal utgis i et eget hefte og publiseres i kunnskapsbasen Psykiskhelsearbeid.no i løpet av 2013.

Finansiering

Det nasjonale temanettverket har vært finansiert av NAPHA med 1,5 millioner kroner over tre år. Trond Asmussen, faglig rådgiver, har vært NAPHAs koordinator og kontaktperson. Prosjektet har vært ledet av Tove Elisabeth Johnsen i en 35 prosent stilling. Hun har fulgt undervisningen og veiledet i prosjekter i Kunnskapende nettverk, deltatt på møter i Brukerforum og deltar i arbeidet med kunnskapssammenstillingen. I 2012 etablerte vi et tettere samarbeid med brukermiljøene, og de to koordinatorene i Brukerforum har vært faste samarbeidspartnere for prosjektleder. Vi har samarbeidet om undervisning, møter i Brukerforum og formidlingskonferansen. Koordinatorenes arbeid inngår i den økonomiske rammen for samarbeidsavtalen.

Kunnskapende nettverk ble finansiert av Sørlandets kompetansefond, som også tildeler prosjektmidler.



Dette har det nasjonale temanettverket fått stor uttelling for. Undervisningen og veiledningen av de lokale prosjektene hadde vi ikke hatt økonomisk ramme til å gjennomføre i temanettverket uten tildelingen fra fondet.

Foruten lønn til prosjektleder i 35 prosent stilling fikk brukerorganisasjonene tildelt 30 000 kroner i 2011. I 2012 ble det laget en samarbeidsavtale mellom UiA og ROM-Agder og A-larm med en økonomisk ramme på 250 000 kroner. I tillegg er det påløpt utgifter på 37 000 kroner til å arrangere undervisning etter Bruker Spør Bruker-metoden (se side 47) i to dager. Brukere og ansatte som deltok i skriveuken ved studiesenteret Metochi på Lesbos i Hellas, fikk dekket oppholdsutgiftene av prosjektet. Avslutningskonferansen i Kristiansand, juni 2013, skal (i likhet med nettverkssamlinger og undervisning) være gratis for deltakerne og dekkes av Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap.

I temanettverket har vi lagt opp til likestilling mellom brukere og fagfolk når det gjelder arbeidsoppgaver og ansvar.

Utfordringer og muligheter

Nasjonalt temanettverk har gitt både utfordringer og muligheter. Vi har etablert et læringsnettverk med en kontekstuell tilnærming (Hatling 2011). Det vil si, brukere og fagfolk jobber med konkrete utviklingsprosjekter knyttet til egen arbeidsplass eller organisasjon. Undervisningsopplegget og veiledningen er koordinert og organisert av UiA. Fordelen med det er at det har vært nærhet mellom kommunene og studiestedet. Brukere og fagfolk har unngått kostnader ut over kjøreutgifter, og veilederne har kunnet gi veiledning noen ganger i kommunen der prosjektarbeidet foregår.

Vi mener at nettverket har utviklet seg til et arbeidsfellesskap. UiA har lagt til rette med strukturer og rammer, mens praksisfeltet og brukermiljøene har hatt ansvaret for prosjektideene, aktivitetene og deltakelsen. Aksjonsforskning som metodisk innfallsvinkel til prosjektarbeidet har lagt vekt på at arbeidet skal gi resultater i form av endring i organisasjonen. Vi har også ment at for å gjøre endring, måtte deltakerne utvikle et forpliktende samarbeid. Arbeidsformene vi la opp til, har bygget relasjoner, både personlige og på tvers av kommuner og mellom kommuner og brukerorganisasjoner. De relasjonelle båndene har blitt tydelige på seminarene. Holdningene deltakerne imellom har hatt preg av oppmuntring og støtte til å fortsette prosjektarbeidet. I framleggene har deltakerne vært modige nok til å vise for hverandre hvor de har stått fast. Rollen som forsker på egen praksis utfordret den ofte nødvendige distansen til det man skal observere, samle inn eller analysere. Taushetsplikten gjorde flere usikre fordi det var så tett samarbeid mellom brukere og ansatte lokalt. Seminarene har imidlertid vært en viktig arena for utvikling av likeverdig dialog nettopp mellom brukere og praktikere.

Brukerrollen i forskningen

Metoden Bruker Spør Bruker (se side 47) ble aktualisert i temanettverket allerede under arbeidet med å etablere prosjektene. Vi underviste og ga introduksjon i metoden, som også var omtalt i artikler på pensum. Metoden representerte noe nytt og utfordrende for en del av fagfolkene, men ga dem mulighet til å tenke annerledes om sine egne prosjekter. Fagfolkene ble mer modige og så potensialet i å forske sammen med brukerne.

Flere av brukerne i Kunnskapende nettverk kjente metoden og hadde erfaring med den fra før, mens andre manglet kunnskap om det å delta i forsknings- og utviklingsarbeid. Brukerne så muligheten til å få styrket sin kompetanse ut over den felles metodeundervisningen vi hadde lagt opp til. Brukerforum hadde tidligere drøftet behovet for skoling i metoden flere ganger, og de ønsket seg et lokalt tilbud likt opplegget for «den lille forskerskolen», som har vært drevet av helseforetaket i vår region tidligere. Opplæring var ikke blitt realisert lokalt. Med velvillig hjelp fra KBT Midt-Norge⁶ fikk deltakerne som ønsket det, en to-dagers introduksjon til metoden. (Vanligvis foregår opplæringen over fem samlinger.) Det ble spesielt lagt vekt på kvalitativ metode, intervjuer og brukernes posisjon som forsker når de skulle intervjuer andre brukere og/eller fagfolk.

I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap ble det reist en viktig diskusjon om at brukeres deltakelse i forskning krever langsiktig kompetansebygging. Paralleller kan trekkes til behovet for kompetansebygging, som jo også hviler på fagfolkene i kommunene.

Likestilling i samarbeidet

I ni av 14 prosjekter er brukere enten forskere alene eller de er medforskere – altså i samarbeid med fagperson. Vi har dermed fått prøvd ut i større skala hvordan vi kan styrke brukerstemmene i praksis. I

⁶ http://kbtmidt.no/index.php?option=com_content&view=article&id=41&Itemid=1

ett av prosjektene ble det sagt at *«vi er blitt så opptatt av ulikhet at vi har glemt å se etter likheter»*. I temanettverket har forskjeller ikke nødvendigvis gått langs akse fagperson eller bruker når det gjelder teoretisk bakgrunn. Blant både fagfolk og brukere har enkeltpersoner mer eller mindre «akademisk ballast». Hovedforskjellen er at brukerne har erfaring fra å benytte seg av tilbud innen psykisk helse eller rusomsorg. Dette gir ulike erfaringer og kunnskap.

I temanettverket har vi lagt opp til likestilling mellom brukere og fagfolk når det gjelder arbeidsoppgaver og ansvar i gjennomføringen av prosjektene. Det er en styrke for tanken om likeverdighet, men kan også være en svakhet fordi vi ikke har tatt hensyn til ulikhet i blant annet helseforhold. For flere av deltakerne er psykiske helseproblemer noe som må håndteres i hverdagen. Det kan illustreres med en kommentar til et forslag om å lese en engelsk artikkel: *«Det kan du foreslå som ikke har Noziman i kroppen»*, underforstått at det kan være tungt å lese teori selv om en har en teoretisk ballast fra før.

En annen ulikhet er det som brukere ofte blir spurt om på seminarer: *«Hvor arbeider du?»* Når svaret er: *«Jeg er bruker av psykiske helsetjenester»*, blir det ofte stille, og det sprer seg en usikkerhet. Det oppstår en avstand, og hva er den uttrykk for? Det er viktig å jobbe med slike spørsmål. Forskjell i posisjon i samfunnet bidrar til ulikhet.

Kurslederne i metoden Bruker Spør Bruker la vekt på å gjøre brukersforskerne bevisste på betydningen av distanse versus nærhet til egne psykiske helseproblemer og erfaringer. Mange av brukerne hadde liten erfaring med å intervju andre, og i kvalitativ forskningsmetode er nærhet og avstand mellom forsker og intervjuer et aktuelt tema. Det ble lagt vekt på at brukere i en intervjusituasjon må være bevisste på å ha avstand til eventuelle egne problemer. I felles metodeundervisning i Kunnskapende nettverk har vi diskutert nærhet og avstand i kvalitativ forskning på generelt grunnlag, uten å legge vekt på om

brukernes psykiske helse kunne gi dem spesielle utfordringer i forbindelse med å intervju andre brukere. I en svensk studie har Anita Bengtsson-Tops (2010) intervjuet brukere som har blitt intervjuet av andre brukere, om hvordan de opplevde det. Hun konkluderte med at når det kommer til planlegging av brukerinvolvert forskning, må en ta hensyn til behovet for opplæring og sikre at etiske prinsipper blir ivaretatt.

Innfallsvinkler til brukerkunnskap

Deltakerne i nettverket definerte selv sin innfallsvinkel til arbeid med brukerkunnskap.

I lokalbasert psykisk helse- og rusfaglig arbeid må det være stort rom for praktikere og brukere til sammen å utforme prosjektet sitt ut fra egne ideer om utvikling av brukerkunnskap. I starten la deltakerne fram sine forventninger til hva de ville jobbe med. De kan grovt sett grupperes i tre kategorier:

1. Vekt på fagfolk: *«Gjennom å ha fokus på fagfolkene som er ute i tjenestene, kan vi bevisstgjøre oss og sikre kvalitet i møtet mellom hjelper og bruker.»* I disse prosjektene handlet det om å lære av hverandre, finne og dokumentere gode eksempler, finne arbeidsmåter som har overføringsverdi, og undersøke hva slags språk fagfolk bruker i møte med dem de skal hjelpe.

2. Vekt på brukere: *«Brukernes stemme er viktig, det kan være å få fram de lave stemmene eller det at brukere opptrer som talspersoner og trenger å skolere seg på det området.»* I disse prosjektene handlet det om likeverdighet i samarbeidet, om å spørre brukerne selv om hva som virker når de ikke trenger innleggelse lenger, om å utvikle brukermedvirkning og pårørenderepresentasjon og om å løfte fram brukers aktiviteter eller sikre brukermedvirkning i nye tiltak.

3. Vekt på organisasjon og modeller: *«Ønsker å prøve ut organisatoriske endringer, en form for utprøving av nye arbeidsmodeller eller arbeidsmåter.»* Eksempler på dette er innføringen av klient- og resultatstyrte samtaler (KOR) for voksne eller å organisere

rusomsorgen og psykisk helsetjenester slik at det sikrer brukermedvirkning på permanent basis.

Fra det øyeblikket brukere og fagfolk starter å jobbe sammen, tas brukerkunnskap med inn i utviklingen av tjenestene. Kunnskapen som etableres og videreføres i dialogen fra en prosjektidé eller et utviklingsarbeid settes i gang, utvikles i løpet av arbeidsfasen og til slutføringen. I en slik prosess kan kvaliteten på tjenestene også forbedres og tilpasses brukere i større grad. Dette er en arbeidsmåte som er i tråd med den framtidige praksis som skisseres i Meld. St. nr. 10 (2012-2013): *God kvalitet – trygge tjenester*. I kapittel 4.8 skisseres brukererfaringer som grunnlag for kvalitetsforbedring, forskning og innovasjon. Det er blant annet et prioritert område å stimulere til økt brukermedvirkning i forskning og innovasjon.

I prosjektene jobbet mange med de begrepene som vi omgir oss med til daglig i praksisfeltet. I heftet *Mer enn bare ord? Ord og begreper i psykisk helsearbeid* har Westerlund (2012) bidratt med å utvikle en bedre begrepsforståelse som vi har hatt bruk for i vårt arbeid. Brukerorientering «... er å ta hensyn til brukerens behov og interesser i organiseringen av egen virksomhet ...» eller brukermedvirkning definert som «... en arbeidsform der enkeltpersoner eller organisasjoner, som blir påvirket av en tjeneste eller tiltak, skal ha innflytelse på beslutningsgrunnlaget ...» Brukerkunnskapsbegrepet retter seg mer direkte til «... brukerens erfaringsbaserte kunnskap om eget liv, lidelse og bruk av tjenester...» (Westerlund 2012).

Når vi jobber lokalt basert i et nettverk, slik vi har erfart det, er veiene til brukerkunnskapen mange. Det avgjørende er at brukere som har erfaringskunnskap, deltar konkret i utviklingen av praksis.

Formidling i ulike former

Arbeidet med prosjektene har resultert i en naturlig kobling mot formidling fra deltakernes side, det være seg skriftlig eller muntlig i ulike fora. I diskusjoner i

nettverket la flere vekt på at prosjektarbeidet måtte få en betydning ut over det de selv lærte. Deltakere fra kommuner som var truet av nedskjæringer, var opptatt av at kunnskapen fra prosjektene kunne gi viktige bidrag til å opprettholde tjenestenivået. Noen deltakere formidlet resultater fra prosjektarbeidet i møter. De mobiliserte egne ressurser som skulle være bidrag til å unngå nedskjæringer i tjenestetilbudet. Det viser at de hadde en tro på at formidlingen av resultatene kunne påvirke diskusjonen om nedskjæring. Den aksjonsbaserte tilnærmingen fører til en form for myndiggjøring av deltakerne. Det å formidle har blitt en viktig del av utviklingsarbeidet og har foregått parallelt med prosjektjobbingen.

Skriftlig formidling. Av de 13 prosjektene som er utviklet i perioden 2011–2012, er 12 sluttført med en rapport. De er i all hovedsak lagt opp etter en mal som tilfredsstiller UiAs krav til en eksamensrapport. Ni av prosjektmedarbeiderne tok eksamen. Vurdert i lys av formidling og erfaringsoverføring til andre er ikke alle rapportene like velegnet uten en ytterligere bearbeiding. Her spiller både manglende trening i denne typen arbeid og mangel på tid inn. Det er en utfordring for oss i nettverket fordi nettopp formidlingen til andre er et forventet resultat fra prosjektet som helhet. Tre prosjektdeltakere skriver *fagartikler* som er tenkt publisert i fagtidsskrift. En av disse artiklene, «De avgjørende valgene er dine, men veien kan vi gå sammen. En undersøkelse av deltakernes opplevelse av kreativ skriving og maling ved Brukerstyrt senter i Arendal», er allerede antatt i *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*.


I juni 2012 la deltakerne i prosjektene fram *Power-Point-presentasjoner* av prosjektene sine. Disse kan brukes videre til formidling ved andre anledninger også.

Publisering på nettet. På NAPHAs skrivekurs for nettverket ble det forfattet *korte artikler* (kortversjoner av prosjektrapportene) fra fem prosjekter. Disse er tenkt publisert i kunnskapsbasen Psykiskhelsearbeid.no og på NAPHAs hjemmeside Napha.no.

Temanettverket for brukerkunnskap har prøvd ut en lukket nettverksgruppe på Psykiskhelsearbeid.no. Hensikten var å dele tekster og debattere dem der. En del av deltakerne, særlig etter skrivekurset, opprettet profil og ble medlem. Det ble også lagt ut invitasjoner til Brukerforum og referater der. Det er vår erfaring at terskelen for å bruke denne formidlingsformen er høy blant travle praktikere. Hvis temanettverket for brukerkunnskap skal videreutvikles nasjonalt og en slik digital nettverksfunksjon tas i bruk, vil det etter vår mening kreve en nettredaktør og en åpen gruppe.

Fagfolk og brukere formidler sammen. Resultater fra prosjektarbeidet er brukt aktivt til å informere ledere og politikere. Flere fagfolk og brukere hadde allerede erfaring fra å invitere nye politikere til informasjonsmøter på lokale væresteder. I løpet av prosjektperioden er innsatsen intensivert. (Se reportasje om Lindesnes.) På den ene siden formidles faktakunnskap om psykisk helse-tjenester i kommunen og hvilken betydning tilbudet har for brukeres livskvalitet. På den andre siden har brukere som har deltatt i prosjekter, tatt en mer sentral formidlingsrolle. I denne rollen gir de ny kunnskap til ledere og politikere om at selv om man har en psykisk lidelse, er man i stand til å innta en kompetent rolle som formidler. Både fagfolk og brukere har erfart at konkret dokumentasjon av egen praksis har gitt dem mulighet til å kommunisere med administrasjon og politikere i kommunen.

Interkommunalt. Deltakerne har erfart at prosjektet deres engasjerer andre – i nettverket og utenfor. Det ble etablert utveksling av kompetanse på tvers av kommuner og brukerorganisasjoner. Prosjektet «Etablering av brukernettsverk i småkommuner» er ett eksempel på utveksling på tvers av fylkesgrenser. Prosjektgruppen i Setesdal delte erfaringer med Lindesnes kommune. Temanettverket er virksomt på den måten at det styrker kunnskapsutviklingen når kommunene lærer av hverandre. Likheter og forskjeller blir synlige når en samarbeider.



Nettverket slik vi etablerte det, virker inn på og påvirkes av andre aktører i regionen vi har vært aktiv i.

Brukerforum. Også i brukerforumet har formidlingen en sentral plass. Koordinatorene legger stor vekt på at det skal være en møteplass med viktige temaer og dialog der brukere og fagfolk er likeverdige.

I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har vi erfart at formidling henger tett sammen med arbeidsprosessene i prosjektet. Formidlingen har vokst med og ut av prosjektene – og har bidratt til å drive selve nettverksprosessen.

Nettverksprosessen

Nettverket slik vi etablerte det, virker inn på og påvirkes av andre aktører i regionen vi har vært aktiv i. Vi har jobbet for å styrke og utvikle nettverkets posisjon blant brukerorganisasjonene, i fagfeltet i kommunene, blant ledere og i styret i Praxis-sør, hvor blant annet kommunesektorens organisasjon, KS, har en representant.

Tidlig i prosjektet var formålet med dette å mobilisere deltakere. Styringsgruppa i HUSK-prosjektet ble for eksempel viktig for å få HUSK-kommunene til å delta i temanettverket. Psykiatriske sykepleiere er viktige aktører i det kommunale psykisk helsefeltet, og derfor ble de introdusert for temanettverket på et møte i lokalgruppen (2010). Prosjektleder har presentert temanettverket på styremøte i Praxis-sør, som også er en viktig aktør og arena. Vi har ønsket å holde oppe diskusjonen om videreføring av Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap, og i den forbindelse er KS viktig. Med bakgrunn i samhandlingsreformen er KS interessert i modeller for hvordan utvikle kunnskapsgrunnlaget i kommunene. Innlegg for KS har vært en anledning til å gjøre kjent den *lokalbaserte modellen for kunnskapsutvikling* vi fulgte i temanettverket.



HAR DREVET NETTVERKET: Sigrid Nordstoga, undervisningsansvarlig (t.v.) og Tove Elisabeth Johnsen, prosjektleder (t.h.), mener veiene til brukerkunnskap er mange når man jobber lokalt basert i et nettverk.

Engasjement og drivkrefter

Kontakten med brukerorganisasjonene har også vært viktig i nettverksprosessen. Måten brukere og fagfolk fra enkeltkommuner fant sammen i prosjekter på, ble møtt med skepsis av noen i brukerorganisasjonene. Det var i strid med deres ønske om at organisasjonene skulle velge representanter til prosjektene. Kommunene hadde forholdt seg helt konkret til budskapet vårt om samarbeid mellom brukere og fagfolk, og dannet prosjektgrupper sammen med brukere av tjenestene. Løsningen ble at vi forholdt oss til brukerorganisasjonene med formelle avtaler, men i tillegg inviterte vi bredt da vi mobiliserte lokalt. I

prosjektarbeidet har interessen blant brukere vært avgjørende. Derfor har både brukere valgt av en organisasjon og brukere rekruttert fra en kommune for å jobbe med prosjekter, deltatt.

Når en jobber i nettverk slik vi har gjort, kan en noen ganger føle på det spenningsfeltet som finnes mellom den akademiske distansen til forskning og formidling og den spontane gleden og stoltheten fra praksisfeltet og blant brukere over å kunne utforske eget felt. Det er i «rommet mellom» vi utviklet prosjektene og formidlingen. Vårt ønske er at vi skal utforske kunnskapen i dette «rommet mellom» over tid.





DEL 2

SAMMEN OM Å UTVIKLE KUNNSKAP

3 KUNNSKAPENDE NETTVERK – EN ARBEIDSFORM

Legg merke til begrepet **kunnskapende** i overskriften. Kunnskapen skapes i en slags bevegelse og er ikke statisk, men i stadig endring og utvikling. I dette kapitlet får du et lite innblikk i hvordan en kan legge til rette for slike prosesser i utvikling av brukerkunnskap.

AV: SIGRID NORDSTOGA

IDEEN

Praxis-sør har i flere år arbeidet med *Kunnskapende nettverk*, en arbeidsform hvor praktikere selv utvikler kunnskap på arbeidsplassene, og hvor de får undervisning og veiledning fra Universitetet i Agder (UiA). Målsettingen er å utvikle kunnskap med utgangspunkt i erfaringer fra egen praksis og at ny kunnskap skal utvikles der den skal brukes. Da Kunnskapende nettverk ble introdusert som en arbeidsform i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap, ble brukerne på ulikt vis involvert i kunnskapsutviklingen og dermed nye aktører i Kunnskapende nettverk.

Idéen til dette læringsnettverket er hentet fra Knud Ramian ved det som tidligere het Videncenter for Socialpsykiatri i Århus. Der heter det Videnskabende netværk (Ramian og Ahlgreen 1999): Kjernen i arbeidsformen kan oppsummeres slik:

- Problemstillinger defineres i praksisfeltet.
- Datainnsamling og analyse utføres av praktikere og brukere, enten sammen, alene eller hver for seg.
- Gjerne flere deltakere som team fra samme arbeidsplass.
- Veiledning og undervisning fra akademien.
- Nettverksperspektiv med samlinger og fremdriftsplan.

Nettverksbyggingen i vår sammenheng skjer ved at grupper arbeider med samme hovedtema, men fra ulike innfallsvinkler, og ved at arbeidsgruppene møter til felles undervisning og utveksling av erfaringer. Etter å ha prøvd arbeidsformen ut i flere omganger ved UiA, ble det laget en evaluering som ga et grunnlag for videreutvikling. Deltakerne meldte blant annet tilbake at de hadde lært hvordan forskning kan integreres i praksis, og at teori og praksis går «hånd i hånd» (Mydland og Støkken 2009, s. 25). Arbeidsformen førte til at deltakerne lærte hvordan de systematisk kunne undersøke problemstillinger knyttet til egen arbeidsplass og i neste omgang utveksle erfaringer med tilsvarende grupper på andre arbeidsplasser. Selve arbeidsprosessen bidro også til en bevegelse fra å i utgangspunktet ha mer bastante oppfatninger om fenomenet de skulle undersøke, til å bli mer nyansert etter hvert som prosessen skred fram. I rapporten oppsummeres læringsutbyttet slik:

Læring hos deltakerne kan sies å innebære ny, tydeligere, eller alternativ kunnskap om hvordan utforme og utføre praksis. Å utvikle innsikt i andres arbeid/profesjonelle perspektiver, samt erfaring med hvordan man kan få frem kunnskap om tjenestene fra tjenestebrukere



ILLUSTRASJONSFOTO: WWW.COLOURBOX.COM



UNDERVISNING: Innføring i forsknings-etikk og ulike metoder for datainnsamling er en del av undervisningen.

perspektiv, synes å ha vært et særlig viktig element i læringsprosessen. (Mydland og Støkken 2009, s. 27)

For praktikerne innebar dette en forståelse av at kunnskapsutvikling var en del av deres faglige rolle. Å stå alene om en slik redefinering av rollen kan være en strevsom prosess, det er derfor nødvendig at ledelsen legger til rette for denne typen arbeid og for at flere kollegaer arbeider sammen (ibid.).

Arbeidsformen har også bidratt til utvikling av nye samarbeidsformer mellom universitetet og praksisfeltet. Dette er i seg selv et nybrottsarbeid som utfordrer forståelsen av hva som er forskningsbasert kunnskap, hva slags empiri og hvilke metoder som er fruktbare (Mydland og Støkken 2009). Fra universitetets side var det viktig å prøve ut nye koblinger mellom formell utdanning og kunnskapsutvikling på arbeidsplassen. Det kom samtidig fram et ønske om at dette arbeidet burde gi anledning til å ta studiepoeng (Mydland og Støkken 2009). Deltakerne hadde lagt ned mye arbeid i Kunnskapende nettverk, ikke minst med hensyn til systematisk innhenting av erfaringer og utskriving av rapporten, og ønsket derfor å få noe tilbake i form av kompetanse. Kunnskapende

nettverk ble etter hvert godkjent som et selvstendig 10 studiepoengs delemne på videreutdanningsnivå.¹ Nettverket er imidlertid åpent slik at det er frivillig om de som er kvalifisert til det, vil ta eksamen. Emnet er bygget opp slik at hoveddelen handler om å drive utviklingsarbeid på arbeidsplassen, samtidig som det er åpning for at det kan være samme tematiske vektlegging på prosjektene på arbeidsplassene, slik brukerkunnskap er det i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap. Det er beregnet to semestre på en slik prosess, men siden det er en tidkrevende prosess innholdsmessig og fordi flere skal samarbeide, kan den med fordel utvides med et tredje semester.

Hver samling går over to dager og inneholder undervisning, veiledning og seminarer der deltakerne presenterer og diskuterer prosjektene med de andre i nettverket. Den nye kunnskapen har i tidligere nettverk bidratt til endring og utvikling av tjenestene, for eksempel har en i barnevernstjenesten i Arendal trukket foreldrene mer aktivt inn i samarbeidet mellom barnevernstjenesten og barnehagen enn tidligere, og i Barnevern-sør har en trukket foreldrene mer

¹ SV 911. Kunnskapsutvikling på arbeidsplassen brukerkunnskap

Dette var et nybrottsarbeid, og vi hadde ingen gode modeller å lene oss til.

aktivt inn i vurderingene av bekymringsmeldingene som kommer til barnevernet. I vårt nettverk, som har hatt brukerkunnskap som fellestema, har vi fått belyst brukererfaringer fra flere aktiviteter, som for eksempel på et dagsenter, i oppbyggingen av et kommunalt oppfølgingsteam og i bofellesskap.

KUNNSKAPENDE NETTVERK – BRUKERKUNNSKAP

Kunnskapende nettverk kan plasseres innenfor en tradisjon som kalles *praktikerforskning* (Shaw 2005, Halvorsen 2010), se kapittel 7. Det er praktikere som definerer temaet og som er ansvarlige for gjennomføringen i samarbeid med forskere. Tradisjonelt er det de profesjonelles arbeid og brukernes erfaringer med tjenestene som har stått i sentrum i praktikerforskning. Shaw (2005) er opptatt av at praktikerforskningen ikke har utnyttet sitt potensial fordi den ikke har blitt utfordret av brukerkunnskapen eller har hatt brukere involvert.

Da vi nå skulle rette oppmerksomheten mot utvikling av brukerkunnskap, var det nødvendig at brukerne av velferdstjenestene fikk en mer sentral plass også i selve prosessen med kunnskapsutvikling. Det innbar at brukerorganisasjoner og brukere av tjenestene ble invitert til å ta en aktiv og likeverdig plass sammen med fagfolk og forskere om kunnskapsutvikling. Noen av prosjektene var også utført av brukere alene. *Brukerstyrt forskning* er en annen tradisjon som det ble naturlig å koble seg til (Beresford 2004, Shaw 2005), se kapittel 5. Koblingen mellom utdanning, forskning, praktikere og brukere dannet dermed rammene omkring kunnskapsutviklingen. En tredje tilnærming var når praktikere og brukere samarbeidet om forskning, jeg kaller det *samarbeidsforskning*, se kapittel 6. Det var altså tre ulike måter å gjennomføre prosjektene på, den ene måten ved at brukere gjorde arbeidet alene, den andre ved at

praktikere gjorde arbeidet selv, og den tredje måten ved at praktikere og brukere samarbeidet. Kunnskapende nettverk legger til rette for alle de tre tilnærmningene, og hver av dem blir mer utførlig presentert i senere kapitler. I dette kapitlet handler det om å presentere selve arbeidsmodellen.

Alle de tre tilnærmningene kan plasseres i *modus to-forskning*, som er en annen inngang til forskningsarbeid enn de tradisjonelle modus én-tilnærmningene der forskerne definerer temaet og forsker *på* et felt. Modus to-forskning legger til grunn et syn om at kunnskap produseres kontinuerlig og overalt og er innvevd i all aktivitet (Halvorsen 2010). En slik forståelse innebærer blant annet at ny kunnskap utvikles der den skal brukes, at de som skal bruke kunnskapen er aktivt med i forskningen. Dette betyr at det må utvikles nye samarbeidsformer mellom akademia, praktikere og brukere.

FORARBEID

Som en del av forberedelsen til deltakelse i Kunnskapende nettverk ble alle deltakerne bedt om å sende inn en halv sides beskrivelse av tema og problemstillinger som de ville arbeide med. Alle skulle rette oppmerksomheten mot brukerkunnskap i tjenestene. For mange deltakere var dette en ny arbeidsform, og det var nødvendig å bruke tid både på å finne temaet for utforskning og på å avklare hvem som skulle delta. I forarbeidet kan det være lurt å lage en skriftlig kontrakt med arbeidsplassen om tid og rammer for å gjennomføre prosjektene. Det er videre en del nødvendige forskningsetiske forhold som må avklares før en starter datainnsamling:

Forskningsetiske retningslinjer

Prosjektene i Kunnskapende nettverk var initert og gjennomført av UiA, blant annet gjennom veiledning og undervisning. Det innebar at en fulgte de samme retningslinjene og kravene til forskningsetikk som i andre studentarbeider. Dersom brukerorganisasjoner på egen hånd initierer utviklingsprosjekter, står de antagelig friere, men bør likevel tilstrebe å følge vanlige



FOTO: OLAV BREEN/UNIVERSITETET I AGDER

TODAGERS SAMLINGER: Samlingene inneholder undervisning, veiledning og seminarer.

prosedyrer for forsknings- og utviklingsarbeid. I dette arbeidet har vi forholdt oss til retningslinjene fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora, NESH (www.etikkkom.no) og Personvernombudet for forskning ved Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) (<http://www.nsd.uib.no/personvern/>).

NESH er en komité som uttaler seg om forskningsetiske spørsmål, og disse er utførlig presentert på deres hjemmeside. Personvernombudet for forskning skal ha melding om prosjekter som lagrer personopplysninger. Det innebærer for eksempel at om en skal ta opp intervjuer på lydfiler og lagre disse, skal en melde prosjektet inn til NSD. Dersom en noterer fra intervjuer og oppbevarer notatene uten navn eller andre personopplysninger, trenger ikke prosjektene meldes inn.

Når det gjelder forskning og utviklingsarbeid innenfor helsefeltet, er reglene noe annerledes. Der skal Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) godkjenne prosjekter som involverer mennesker, helseopplysninger eller biologisk

materiale. (<http://www.etikkom.no/FBIB/Praktisk/Forskningsetiske-enheter/Regionale-komiteer-for-medisinsk-og-helsefaglig-forskningsetikk/>).

I vårt arbeid ble dette aktualisert da en av gruppene ønsket å intervju personer som var innlagt på sykehus. Prosjektet var ikke behandlet i REK, og prosjektarbeidene ble avvist.

Informasjon og samtykke til deltakelse

Personer som skal delta med informasjon eller data i utviklingsprosjekter, må samtykke til det. Ved utlevering av spørreskjema kan vedkommende velge om han vil svare eller ikke. I intervjuer kreves det et skriftlig samtykke. Men før en kan samtykke, må det foreligge et informasjonsskriv. Der skal det opplyses om formålet med prosjektet, hva opplysningene skal brukes til, og hvem som er ansvarlig. Her er ett eksempel på et slikt skriv:

Prosjektet er tilknyttet temanettverket Kunnskapsutvikling på arbeidsplassen i regi av Universitetet i Agder (UiA). A-larm ønsker å gjennomføre en

brukerundersøkelse om hvilke faktorer som er viktige for å opprettholde rusfrihet og mestre en rusfri hverdag. Vi ønsker å skape refleksjon og diskusjon omkring tema knyttet til dette for å kunne dokumentere brukernes kunnskap og erfaring om hva som fungerer i rehabilitering.

Videre må et slikt presentasjonsskriv opplyse om hvilken metode som ønskes brukt, for eksempel slik som her:

Vi ønsker å synliggjøre bredden av brukererfaringer ved å intervjue menn og kvinner i ulike miljøer, og tar i den forbindelse kontakt med flere av A-larms samarbeidspartnere for å rekruttere grupper på seks–sju personer.

I tillegg må skrevet opplyse om hvordan data skal oppbevares, og når prosjektet skal avsluttes. Det må oppgis navn på prosjektarbeiderne og hvordan de kan nås.

Arbeidsformen i seg selv er krevende. Først og fremst fordi den krever tid. Praktikerne har sine faste arbeidsoppgaver ved siden av, og brukerne kan ha nedsatt kapasitet i perioder.

Når privatpersoner bidrar med muntlig informasjon til utviklingsprosjekter, må en innhente samtykke til deltakelse. Samtykket skal være skriftlig og det skal være *fritt og informert*. Ifølge Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH)² innebærer dette:

At samtykket er fritt, betyr at det er avgitt uten ytre press eller begrensinger av personlig handlefrihet. At det er informert, betyr at informanten orienteres om det som angår hans eller hennes deltakelse i forskningsprosjektet. Informasjonen må gis i en form som er forståelig for informantene (se også punkt 8). Behovet for forståelig informasjon til deltakerne er spesielt stort når forskningen innebærer risiko for belastninger. Deltakerne må gis reelle muligheter til å reservere

² Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) 2006, avsnitt B, punkt 9

seg fra å delta i forskningen uten utilbørlig press eller ulemper for dem selv. Prosjektansvarlig skal sikre at informasjonen også faktisk er forstått av dem som skal utforskes. Kravet om samtykke skal forebygge krenkelser av personlig integritet. Fritt og informert samtykke gjør det mulig å gjennomføre forskning som innebærer en viss risiko for belastninger.

Det må også framgå av samtykkeerklæringen at informantene kan trekke seg når om helst i prosessen. Informantene må loves full anonymitet i utskriving av materialet.

UNDERVISNING OG SAMLINGER

Det var lagt opp til fire samlinger på universitetet og i tillegg en sammenhengende skriveuke for dem som hadde anledning til det. Undervisningstemaene fulgte arbeidsprosessen i prosjektene.

Etablering av prosjektene

På første samling med alle prosjektdeltakerne presenterte alle planene sine for hverandre. Spørsmål og tilbakemeldinger fra brukere, fagfolk og forskere bidro til å skjerpe og utvikle problemstillingene. Denne fellessamlingen var også en arena for at prosjekter kunne sees i sammenheng med hverandre. Nye samarbeidspartnere kom til, for eksempel var det fagfolk som inviterte med seg brukere inn i prosjektene. Hvert prosjekt fikk tildelt en veileder fra universitetet.

På den første samlingen ble det også undervist i prosjektarbeid med tanke på å få fram kunnskap om hvordan organisere og drifte et utviklingsprosjekt. Det er viktig å få etablert gode strukturer fra starten av, og ikke minst er det viktig å velge tema og problemstillinger som er håndterlige og gjennomførbare innenfor den tiden og de ressursene som er til rådighet (Nylehn 2002). Videre ble det undervist om læring i organisasjoner og om brukerkunnskapens plass i organisasjoner. Perspektivet på slike læringsprosesser er hentet fra Nonaka (i Krogh mfl. 2000). Hele tiden ble brukerdeltakelsen løftet fram, og betydningen av



VEILEDNING: Ved siden av undervisning ble det gitt veiledning, som foregikk både individuelt og gruppevis. F.v.: Trine Habberstad (veileder), Trond Stalsberg Mydland (veileder), May-Britt Holte og Hilde Olsen (fra prosjektet i Mandal).

å få fram brukerstemmer i offentlige tjenester var et hovedtema ved etablering av alle prosjektene.

Innhenting av data og metoder

På den neste samlingen ble det undervist i ulike metodiske tilnæringer for å samle inn data på en systematisk måte. Sammenhengen mellom problemstilling og metode ble vektlagt, og det ble vist til eksempler på forskjellige metoder fra mindre forskningsprosjekter (Johannessen mfl. 2010). På slike små, kortvarige utviklingsprosjekter som dette anbefalte vi å bruke kvalitative metoder, eventuelt enkle spørreskjema. I den kvalitative tilnærmingen var det ofte gruppeintervju eller fokusgruppe som ble brukt. Utforming av intervjuguider ble gjort i samråd med veileder. Brukere som medforskere var også et tema på denne samlingen (Borg og Kristiansen 2009).

I tilknytning til denne samlingen hadde vi også et seminar. Hver gruppe presenterte sitt utkast til prosjektarbeid i plenum. Det ble satt av god tid til innspill og synspunkter fra de andre deltakerne. Dette viste seg å være en viktig arena for nettverksbygging mellom deltakerne. De fikk innblikk i hverandres prosjekter og kunne ta kontakt og utveksle erfaringer mellom samlingene. Ikke minst var seminaret en viktig arena for fagfolk å bli kjent med brukerorganisasjonene på.

Analyse og formidling

Denne tredje samlingen tok for seg undervisning om analysing av innsamlete data (Johannessen mfl. 2010). Flere hadde utskrevne intervjuer eller notater, og andre hadde delt ut enkle spørreskjema. Ved siden av analysing var temaet hvordan en skulle formidle, og med spesiell vekt på å få fram brukererfaringer. På denne samlingen engasjerte vi også to brukere som hadde deltatt i forskningsprosjekter på andre arenaer. De snakket om sine erfaringer med å være medforskere.

Når det gjaldt formidling, var det her ulike krav. De som skulle ta eksamen, måtte forholde seg til universitetets krav til innlevering av oppgave. De andre stod noe friere, og det ble oppfordret til å skrive artikler, utarbeide PowerPoint-presentasjoner, avisinnlegg og lignende.

Skriveuke

Det er en utfordring å få sammenhengende skrivetid til et utviklingsarbeid som dette da det gjøres ved siden av annet arbeid. Det ble derfor lagt til rette for en sammenhengende skriveuke på Universitetet i Agders konferansested Metochi på Lesbos. Her styrer deltakerne sin egen skriveprosess og får veiledning underveis. Flere av deltakerne var ikke vant med skriftlig formidling, og det ble arrangert et kurs i artikkelskriving i regi



STUDIEPOENG: Kunnskapende nettverk er godkjent som selvstendig 10 poengs delemne på videreutdanningsnivå.

av NAPHA under skriveuken. Artikkene ble publisert i kunnskapsbasen Psykiskhelsearbeid.no. For noen av deltakerne handlet formidlingen om å skrive både artikkel og en eksamensbesvarelse.

Avslutningsrapport, eksamen og formidlingsseminar

Ni av deltakerne valgte å skrive rapporten slik at den tilfredstilte kravene til eksamen på videreutdanningsnivå, de andre stod friere i formidlingsformen. Å ta eksamen innebar også en individuell muntlig høring for å justere karakteren.

Etter at eksamen var unnagjort, hadde vi et avslutningsseminar der alle presenterte sitt arbeid for hverandre.

VEILEDNING

Ved siden av undervisningen som ble gitt på samlingene, ble det gitt veiledning. Veilederne hadde forskerkompetanse. Veiledningen foregikk både i grupper med flere prosjekter sammen og individuelt i tilknytning til hvert prosjekt.

Temaene for veiledning ved slike prosjekter som dette er:

- utforming av problemstilling
- arbeidsfordeling i gruppen



FRIVILLIG: Nettverket er åpent. De som er formelt kvalifisert til det, kan ta eksamen om de ønsker det.

- etiske vurderinger i forbindelse med innsamling av data med hensyn til informasjon om prosjektet og samtykke om å delta
 - analysering og bearbeiding av data
 - skriveprosessen
 - bruk av teoretiske perspektiver til ny forståelse av data
- Gruppen og veileder avtaler tid for veiledning etter behov. Her var veilederne fleksible slik at gruppene fikk den veiledningen de hadde behov for og når de trengte den. Veiledningen var lagt til samlingene, utover det var det opp til gruppene selv å ta kontakt for veiledning.

Nybrottsarbeid – erfaringer og utfordringer

Da Kunnskapende nettverk ble satt i gang som en del av det å utvikle og bygge opp Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap, var dette et nybrottsarbeid, vi hadde ingen gode modeller å lene oss til. Det nye var samarbeidet mellom fagfolk og brukerne av tjenestene og deres organisasjoner. At vi ikke hadde en klar oppskrift på arbeidsdeling i starten, var antagelig en styrke i den forstand at prosjektene fikk utvikle seg fritt, også når det gjaldt samarbeidsformer. Det innebar at det var rom for å ta lokale hensyn, og at prosjektene ble bygget opp omkring de personene, forutsetningene og interessene som var til stede, mer enn at de skulle presses inn

i en bestemt modell. I ettertid ble det sagt at i *begynnelsen skjønte vi ikke hva vi var med på*. Når deltakerne talte en slik usikkerhet, har det antagelig sammenheng med et engasjement og en vilje til å utvikle tjenestene i samspillet mellom brukere og fagfolk.

Jeg skal trekke fram noen utfordringer fra mitt ståsted som fagansvarlig for Kunnskapende nettverk.

Ulik formell utdanningskompetanse i gruppene og ulike krav til sluttprodukt

Kunnskapende nettverk var bygget opp som et delmenne på videreutdanningsnivå slik at de som hadde treårig høyskoleutdanning kunne ha mulighet til å ta eksamen. Dette ble en utfordring fordi det var et stort sprik i arbeidsgruppene når det gjaldt formell utdanningskompetanse. Blant dem som hadde bakgrunn som bruker eller pårørende av tjenestene, varierte utdanningsnivået fra niårig grunnskole til lang akademisk utdanning. Blant fagfolkene hadde de fleste høyskoleutdanning. Å utnytte hverandres styrke og kompetanse slik at det til sammen ble noe mer enn summen av det hver enkelt bidro med, var en utfordring. Samarbeidet i gruppene omkring selve skriveprosessen, ble løst noe forskjellig. Den ene måten var at de som skulle ta eksamen tok ansvar for skriveprosessen og at andre i gruppen var med i gjennomføringen av prosjektet, f.eks. ved problemutforming, innhenting av data og analysering. I de tilfellene der brukerne ikke hadde formell utdanning eller ikke skulle ta eksamen, kunne det oppleves noe ubehagelig for den som skulle ta eksamen at andre i gruppen var med i prosessen «bare et stykke på veg». I andre grupper ble arbeidsfordelingen avklart ved prosjektstart.

I noen grupper ble det produsert flere rapporter fra prosjektet, en til eksamensbruk og en artikkel til formidling på NAPHAs nettsted Psykiskhelsearbeid.no og Napha.no. Slik forsøkte gruppene å legge til rette for at den enkeltes styrke ble utnyttet godt, og ikke slik at resultatet ble et slags minste felles multiplum.

Veiledningen: utfordringer

– endringer – justeringer

Periodevis kunne det være en utfordring for veilederne hvor mye de skulle «presse» gruppene til arbeid. For gruppene som tok studiepoeng, var frist og deadline absolutt. De andre gruppene måtte motiveres av andre forhold, som å avslutte et påbegynt arbeid, å vise frem resultater av prosjektet for kollegaer, andre brukere, leder og eventuelt politikere.

I starten av prosjektene hadde veilederne et par-tre grupper sammen som fikk veiledning. Her støtte vi på en utfordring ved at brukere som deltok i veiledningen, kunne ha personlig kjennskap til informanter fra andre tjenester. Diskusjon om datamaterialet kunne derfor ikke finne sted i gruppeveiledning. Etter hvert som arbeidet i de enkelte prosjektgruppene gikk framover, ble det også mer individuell veiledning i tilknytning til hvert prosjekt.

 **Modus to-forskning: ...kunnskap produseres kontinuerlig og overalt og er innvend i all aktivitet.**

En annen utfordring var grupper der bare en av deltakerne skulle ta eksamen, mens de andre hadde verken interesse eller forutsetninger for det. I de tilfellene valgte vi å veilede eksamenskandidaten spesielt samtidig som «fellesprosjektet» også fikk veiledning.

En del av veiledningsprosessen handlet om å bidra med tips til teoretiske perspektiver som kunne gi mening til dataene. På dette punktet har veilederen stor makt og et stort ansvar knyttet til det å påvirke måten data skal forstås og fortolkes på. Avhengig av hvilket teoretisk perspektiv som velges, kan data fortolkes i ulike retninger. På den måten kan veilederen få stor innflytelse på hvilket perspektiv resultatene presenteres innenfor (Nordstoga 2009).



SKRIVEUKE: På Metochi, Universitet i Agders studiested i Hellas, skjøt skriveprosessene fart, og mange skrev korte artikler til publisering i kunnskapsbasen Psykiskhelsarbeid.no.

Det tar tid

En av tilbakemeldingene fra deltakerne er at arbeidsformen i seg selv er krevende. Først og fremst fordi den krever tid. Praktikerne har sine faste arbeidsoppgaver ved siden av prosjektarbeidet, og brukere kan ha nedsatt kapasitet i perioder. Ved at undervisningen og kravene til kvalitet var på et videreutdanningsnivå, er dette en arbeidsform som krever tid og innsats tilsvarende andre studier – det leses, møtes, diskuteres, jobbes og skrives i flere omganger. Det er flere personer som skal koordineres og finne tid til felles møtepunkter. Det er sårbart med tanke på sykdom, skifte i arbeidssituasjon eller livssituasjon for øvrig. For de profesjonelle er det av betydning at ledelsen støtter opp og legger til rette for gjennomføringen av denne typen arbeid. Erfaring fra tidligere læringsnettverk er at ledelsen ofte er positiv og synes det er stas at de ansatte er med på slikt utviklingsarbeid, men

uten å legge forhold til rette i form av reduksjon av andre arbeidsoppgaver. Utviklingsarbeidet kommer gjerne på toppen av annet arbeid (Mydland og Støkken 2009). Erfaringer fra Kunnskapende nettverk er at deltakerne lærer både gjennom selve arbeidsprosessen og gjennom møtet med hverandre. Det er en arbeidsform som arbeidsplassene bør tilstrebe når de skal utvikle sine tjenester, men det tar tid.

De tre følgende kapitlene utfyller hverandre tematisk. Kapitlet om brukerstyrt forskning går mer utførlig inn i selve arbeidsprosessen, i kapitlet om samarbeidsforskning drøfter jeg begrepsbruken omkring forskning og utviklingsarbeid, og kapitlet om praktikerforskning legges det mest vekt på tjenesteutvikling. De tre temaene er like relevante i hvert kapittel, og slik sett bør de tre kapitlene leses i sammenheng.

4 TJUEFIRE PROSJEKTER

Resultatene fra til sammen 24 utviklingsprosjekter gjennomført i temanettverkets prosjektperiode blir lagt frem i rapporter og videreformidlet. De 13 første prosjektene (fra Kunnskapsnettverk 2011/2012) danner grunnlag for drøftingene i de neste kapitlene. De finner du igjen i denne oversikten:

SAMARBEIDSFORSKNING

SETESDAL

- **Tema:** Etablering av brukernettsverk i småkommuner, en kartlegging av brukermedvirkning
- **Felt:** Setesdalskommunene
- **Brukerdeltakelse:** Representant fra Mental Helse deltar som medforsker.
- **Resultat:** Brukere av psykisk helse/rus tjenester er stort sett fornøyd med brukermedvirkning i kommunen og hos fastlegen, brukere av NAV er mindre fornøyd.
- **Prosjekteiere:** Kjersti Plathe og Sigrun Horrisland

ENERGIVERKET

- **Tema:** Erfaring og opplevelse av brukermedvirkning hos ansatte og brukere av Energiverket
- **Felt:** Aktivitetstilbud til mennesker med psykiske lidelser og rusproblematikk
- **Brukerdeltakelse:** Brukere av senteret deltar som medforskere.
- **Resultat:** Ulik oppfatning hos brukere og ansatte av hva brukermedvirkning innebærer.
- **Prosjekteiere:** Leif Roar Kalleberg, Sverre Aune og Ole Vidal

SOGNDALEN

- **Tema:** Utvikling av en oppfølgingstjeneste for ROP (rus og psykiske lidelser) i Songdalen kommune
- **Felt:** Etablering av et kommunalt oppfølgingsteam
- **Brukerdeltakelse:** Representant fra Alarm deltar som erfaringskonsulent og medforsker.
- **Resultat:** Brukermedvirkning er godt ivaretatt i teamet.
- **Prosjekteiere:** Reidun Mentzer, Siv K. Thorkildsen og Jan Ivar Ekberg

LINDESNES

- **Tema:** Fag og erfaring sammen – sånn må det være. – en undersøkelse av brukernes erfaring med et dagsenter
- **Felt:** Senter for psykisk helse i Lindesnes kommune
- **Brukerdeltakelse:** Tillitsvalgte blant brukerne av senteret var medforskere.
- **Resultat:** Brukerne erfarer at bruk av senteret bidrar til å bryte isolasjon, utvikle relasjoner og vennskap, opplevelse av mestring og bidratt til et sosialt nettverk.
- **Prosjekteiere:** Tove Glomsaker, Ragnhild Støle, Trine Grimestad og Åse Strøkkenes

**SPURTE****PÅRØRENDE:**

I sitt prosjekt intervjuet Cecilie Skagestad (t.v) og Siren Nodeland (t.h.) pårørende om brukermedvirkning.

MANDAL

- **Tema:** Bedringsprosesser gjennom samarbeid. Fortellinger fra brukerne
- **Felt:** Orelunden dagsenter, Mandal kommune
- **Brukerdeltakelse:** Brukere av dagsenteret er medforskere.
- **Resultat:** Oppholdet på dagsenteret bidrar til bedringsprosesser ved å bryte isolasjon, få struktur i hverdagen, spontane samtaler, få utfordringer og bli møtte som mennesker og ikke som en «diagnose».
- **Prosjekteiere:** Hilde Olsen, May-Britt Holte, Åse Abrahamsen, Florence Dagsland, Astrid Gjertsen, Anders Jørgensen

BRUKERSTYRT FORSKNING**VEST-AGDER**

- **Tema:** Brukermedvirkning i kommunene i Vest-Agder
- **Felt:** Kontaktpersoner for Landsforeningen for pårørende innen psykisk helse (LPP) ved Distriktpsykiatriske sentre (DPS) og kommuner

i Vest-Agder, samt kommunenes helse- og sosialsjefer og avdelingsledere ved DPS

- **Brukerdeltakelse:** Brukerne gjennomførte undersøkelsen.
- **Resultat:** Kommunene mangler fagpersoner som har ansvar for kontakt med LPP. Forholdet mellom DPS, LPP og kommunen er en utfordring.
- **Prosjekteiere:** Magnhild Giil Schjøth og Arne Emil Schjøth, LPP

ARENDAL

- **Tema:** Brukerstyrt senter, Arendal – kreative verksteder – fokus på kreativ maling og skriving
- **Felt:** Skrive- og malegruppe gruppe på et brukerstyrt senter
- **Brukerdeltakelse:** Bruker har gjennomført undersøkelsen alene.
- **Resultat:** Brukerne har stort utbytte av kreativ aktivitet. Halvparten sier de har større utbytte av kreativitet enn av samtalerapi.
- **Prosjekteiere:** Anna Helene Nordbø, Mental Helse Aust-Agder



RAPPORT LEVERT:- Det ble en fortelling om de pårørendes situasjon, basert på det de fortalte, sier Cecilie Skagestad (t.v.) og Siren Nodeland (t.h.)

PÅRØRENDE

- **Tema:** Hvilke utfordringer erfarer brukere og pårørende med brukermedvirkning?
- **Felt:** Deltakere på dagsenter og medlemmer av Landsforeningen for pårørende innen psykisk helse
- **Brukerdeltakelse:** Brukere gjennomfører hele undersøkelsen.
- **Resultat:** Både brukere og pårørende har mye kunnskap som ikke kommer fram til tjenestene.
- **Prosjekteiere:** Cecilie Skagestad og Siren Nodeland, Rom-Agder

MØDRE I LAR

- **Tema:** Hvilke utfordringer har småbarnsmødre som får legemiddelassistert rehabilitering (LAR)?
- **Felt:** Deltakere i SMIL (Sammen midt i livet). Samlinger for mødre som mottar LAR
- **Brukerdeltakelse:** Brukere bidrar med å lage opplysningsfilm.



KARTLA i SMÅ KOMMUNER: Sammen med Sigrun Horrisland undersøkte Kjersti Plathe tilfredsheten med brukermedvirkning i kommuner i Setesdal.

- **Resultat:** Opplysning om utfordringer mødrene står overfor
- **Prosjekteier:** Ida Kristine Olsen, LAR

PRAKTIKERFORSKNING

BOFELLESSKAP DØGNBEMANNET

- **Tema:** Hvordan oppleves det på bo i et kommunalt døgnbemannet bofellesskap?
- **Felt:** Mennesker med psykiske lidelser som bor i bofellesskap
- **Brukerdeltakelse:** Brukere som informanter
- **Resultat:** Beboerne opplever frihet ved å bo i egen leilighet og har glede av bofellesskapet
- **Prosjekteier:** Mari Line Eiken og Stine Sunde

BOFELLESSKAP RELASJON

- **Tema:** Sammenheng mellom brukermedvirkning og relasjon til personalet
- **Felt:** Mennesker med psykiske lidelser som bor i bofellesskap

- **Brukerdeltakelse:** Brukere som informanter
- **Resultat:** En god relasjon mellom bruker og personalet bidrar til økt medvirkning.
- **Prosjekteie:** Lise Eivindson og Mariann Jacobsen

KRISTIANSAND

- **Tema:** Positive opplevelser og friluftsliv. Hvordan påvirker dette psykiske helse?
- **Felt:** En friluftsgruppe for mennesker med psykiske utfordringer
- **Brukerdeltakelse:** Deltakere i friluftsgruppa er informanter.
- **Resultat:** Opplevelser i natur og friluftsliv påvirker psykisk helse positivt. Deltagerne trekker blant annet frem mestring ved å gjennomføre et satt mål, og å ha tilhørighet til en ei gruppe som viktig.
- **Prosjekteier:** Janne Rommetveit

BÆRUM

- **Tema:** Utprøving av KOR (klient- og resultatstyrt praksis) som pilotprosjekt inne rus- og psykososial oppfølging
- **Felt:** Fagpersoner prøver metoden som er bruker-medvirkning på individnivå
- **Brukerdeltakelse:** Representanter fra brukerrådet i kommunen har deltatt i styringsgruppe og i prosjektgruppe. Brukere har vært deltakere ved utprøving av metoden.
- **Resultat:** Fagpersoner har opplevd metoden meningsfull og opplevde større grad av samarbeid med brukere enn før. Det var en utfordring å tydeliggjøre brukerperspektivet og å benytte verktøyet i den enkelte fagpersons mangfoldige hverdag. Det var tidkrevende å innføre en ny arbeidsmetode.
- **Prosjekteier:** Ann-Kristin Wahlen



5 BRUKERSTYRT FORSKNING

AV: SIGRID NORDSTOGA

Dette kapitlet handler om forskning som brukere selv initierer og gjennomfører med undervisning og veiledning fra forskere.

Interessene som ligger til grunn for brukerstyrt forskning, er for så vidt de samme som en finner bak kravene om brukermedvirkning og brukerinvolvering i velferdstjenestene: På den ene siden kan forskningen ha som formål å teste ut om tjenestene er effektive og virksomme, altså ha et slags kunde- eller konsumentperspektiv. På den annen side kan forskningen være motivert av demokratiske verdier, som innebærer at brukere har rett til å delta i utviklingen av tjenester som de selv benytter seg av. Den demokratiske interessen oppsto i brukerorganisasjonene og legger til grunn at brukere har mulighet til å endre sin stilling og få en mer frigjørende plass. Forskning som tar utgangspunkt i en «markedsinteresse» og konsumenttenkning, derimot, er av mer instrumentell art og utfordrer dermed ikke makt- eller kontrolldimensjonen i offentlige tjenester på samme måte (Beresford 2003).

Disse to interessestyrte innfallsvinklene til forskningen utfordrer også den tradisjonelle forskningen, som blir sett på som nøytral og objektiv, og hvor det også stilles krav til validitet og representativitet. Den brukerstyrte forskningen har endring og forbedring som en underliggende føring. En må derfor regne med å få kritikk fra dem som driver med tradisjonell forskning når det gjelder spørsmål

som troverdighet, sammenhengen mellom kunnskap og direkte erfaring, og hva som teller som evidens (ibid.). Dette er innvendinger som ikke bare gjelder brukerstyrt forskning, men også nyere forskningsparadigmer, som omtales som modus to-forskning. I kjølvannet av disse innvendingene reises forsknings-etiske spørsmål og Beresford viser til et britisk brukerstyrt forskningsmiljø (2003, s. 44) hvor forsknings-etiske spørsmål, synes å være bredere drøftet enn i den tradisjonelle forskningen. Ett av temaene som ble understreket, var at all brukerforskning som ikke støtter opp om myndiggjøring (empowerment) av brukeren, er uetisk. Forskningen må ha et konstruktivt formål. Å være etisk innebærer i denne sammenhengen at forskningen må være rettet mot endringer i praksis som ivaretar brukernes interesse. I et slikt perspektiv er det viktig at brukerstyrt forskning blir utviklet på en slik måte at den bidrar til endringer og ikke bare blir en symbolsk deltakelse (ibid.).

Brukerstyrt forskning er ikke så vanlig i Norge. I England har den imidlertid en lengre tradisjon, for eksempel innenfor brukerorganisasjonen Mental Help Foundation,¹ som har ledet større prosjekter. Shaw (2005) har studert innholdet i disse prosjektene og summert opp nøkkeltemaer som brukere er opptatt av, det er mestring, identitet, behov for informasjon, behov for støtte, selvhjelp, omsorg,

1 Mhf.org.uk



MALT AV ANNA NORDEBO

BLÅTT HJERTE: Et brukerstyrt forskningsprosjekt undersøkte betydningen av å delta i kreative grupper.

kvinnespørsmål, rettigheter og muligheter. Dette er helt andre temaer enn når praktikere definerer forskningsspørsmål, skriver Shaw. Videre er brukerstyrt forskning opptatt av å fortelle livshistorier, å få fram behovene på bakkeplan og brukernes erfaringer. Et annet tema i den brukerstyrte forskningen var en sterk oppmerksomhet på forhold som fører til stigmatisering. Shaw (ibid.) trekker opp noen utfordringer ved den brukerstyrte forskningen, blant annet at noen brukere synes å mene at det eneste kriteriet på god forskning er om den fører til forandring, og at brukere ikke alltid er like oppmerksomme på kvaliteten ved forskningen. I den brukerstyrte forskningen er det også en tendens til å tilstrebe mainstream forskning, men denne tar ikke nok hensyn til det innovative aspektet ved brukerstyrt forskning, skriver Shaw. Det er viktig å fortsette diskusjonen om denne typen forskning og kanskje særlig om hvilke metoder som er fruktbare sett i relasjon til at brukeren selv er en del av brukerfeltet og samtidig utenfor forskerfeltet.

I norsk sammenheng er det antagelig det brukerstyrte senteret, Kompetansesenter for brukererfaringer og tjenesteutvikling (KBT),² som har arbeidet mest med brukerstyrt forskning. De har blant annet utviklet Bruker Spør Bruker-metoden (BSB). BSB er en dialogbasert evalueringsmetode som ble utviklet i prosjektet «Kvalitetsforbedring gjennom brukererfaring» (KBT).³ KBT gir nå opplæring til andre brukere i metoden, og gjennom BSB skal brukererfaringer bidra til å videreutvikle tjenestene. Metoden har en kvalitativ tilnærming, og et viktig poeng er at det er en bruker som intervjuer og styrer hele prosessen. En slik brukerstyrt prosess er nettopp en forutsetning for at brukererfaringer skal bli gyldiggjort som grunnlag for vurdering og utvikling av tjenester (Bjørge og Westerlund 2009, s. 121). Fra HUSK-prosjektet er imidlertid erfaringene med at brukere blir intervjuet av andre brukere, noe varierende, og noen brukere ville for eksempel ikke være med på det (Nilsen 2011).

² KBT- Midt Norge, <http://www.kbtmidt.no/>

³ Finansiert av Helse- og sosialdepartementet, 1997–2000

De brukerstyrte prosjektene i Kunnskapende nettverk

I det følgende skal jeg gå nærmere inn i de brukerstyrte prosjektene fra Kunnskapende nettverk. Det er viktig å understreke at et særtrekk ved brukerstyrte prosjekter er at temaer og problemstillinger er utformet av brukerne selv, altså en tilnærming nedenfra og opp. Det samme gjelder innhenting av data, enten gjennom spørreskjema eller gjennom intervjuer. Arbeidsprosessen en har tilstrebet å følge, er den samme prosessen som i annen forskning. Jeg skal løfte fram noen eksempler fra arbeidsprosessen.

Valg av tema/problemstilling

I hvilken grad brukerne har arbeidet på et oppdrag fra organisasjonen eller har tatt initiativet til problemstilling og tema selv, har variert. I utviklingsarbeid som dette er det av betydning at den som arbeider med det, ser hensikten og har en genuin interesse av å utforske og synliggjøre et bestemt område, slik som Nordbø (2012, s. 2) skriver: «*For meg var det ikke vanskelig å velge tema for prosjektet. Mitt ønske er å formidle hvor viktig og helsefremmende det er å være kreativ og en bruker av Brukerstyrt senter ... Jeg kan aldri klare å formidle følelsen av hvor dypt maling eller skriving går, det må erfares, men jeg vil prøve å gi en utenforstående en liten gløtt gjennom dette prosjektet.*» En motivasjon for å gå i gang med dette arbeidet var å formidle brukernes gode erfaringer knyttet til denne bestemte tilnærmingen til bedring av psykisk helse.

En annen motivasjon er å undersøke hvordan brukermedvirkning fungerer. Giil Schjøth og Schjøth (2012) henvender seg til alle kommunene og alle distriktpspsykiatriske sentre (DPS) i Vest Agder samt representanter for LPP (Landsforeningen for pårørende innen psykisk helse) og kartlegger hvilke systemer og erfaringer det tre partene har med brukermedvirkning. Her rettes prosjektet mot en *kartlegging av systemer* for brukermedvirkning i offentlige tjenester.

En tilsvarende motivasjon er å rette oppmerksomheten mot de pårørendes og brukernes *opplevelser*. Nodeland og Skagestad (2012, s. 2) skriver: «*Ofte har samtalen vår dreid seg om hvordan pårørende opplever å være i en «egen brukerorganisasjon». ... Videre er vi opptatt av brukerens erfaringer ved å benytte seg av ulike tjenester.*» De sammenligner de pårørendes og brukernes opplevelser.

Enda en motivasjon handler om å synliggjøre hvordan det er å være småbarnsmor og samtidig bruke legemiddelassistert behandling. Olsen (2012) vil utfordre allmenne fordommer og stigmatisering av denne mødregruppa og har laget en opplysningsfilm (<http://www.helsefilm.no/v1/film/details.aspx?filmid=90189>). Filmen ble utarbeidet i tilknytningen til SMIL-prosjektet (Sammen Midt I Livet), som er et undervisnings- og støtteprogram for småbarnsmødre med legemiddelassistert behandling.

Oppsummert kan vi trekke fram disse fire motivasjonene for brukerstyrt forskning slik det viste seg i vårt nettverk:

- Synliggjøre gode erfaringer med et bestemt tiltak
- Kartlegge brukervedvirkning på systemnivå
- Synliggjøre brukeres og pårørendes opplevelser av sin situasjon og hva som er til hjelp
- Opplyse om utsatte gruppers hverdagsliv

Hvorfor

Når en planlegger prosjekter og utformer problemstillinger, er det nødvendig å tenke igjennom hva en spesielt vil utforske og hvorfor. Hvilke sammenhenger antas å ligge til grunn for problemstillingen? Det kan for eksempel være om lovens intensjon følges, slik som Giil Schjøth (2012) er opptatt av i dette spørsmålet: *Har brukervedvirkningen slått rot i kommunene slik sentrale myndigheter har anbefalt?* Eller som i utforskning av sammenhengen mellom helse og kreativitet (Nordbø 2012).

I denne fasen av arbeidsprosessen er det nyttig å sette seg inn i hva som finnes av annen forskning

og teoretiske sammenhenger som kan ha relevans for problemstillingen. Som i annet forsknings- og utviklingsarbeid kan det være en frustrerende prosess å avgrense problemstillingen, nettopp fordi det er så mye en gjerne skulle ha utforsket.

Hvordan få data?

Metodene for å innhente erfaringer som grunnlag for ny kunnskap varierte. Kvalitative intervjuer, både i gruppe og enkeltvis, er en vanlig form. I BSB og i flere av rapportene fra Kunnskapende nettverk ble det brukt fokusgruppeintervju. Med referanse til Johannessen mfl. (2010) er fokusgruppeintervju en form for gruppesamtale med et varierende antall deltakere. Fordelene med gruppesamtaler er samhandlingen mellom gruppedeltakerne. I gode gruppeintervjuer kan gruppedeltakerne inspirere hverandre og få nye assosiasjoner til temaer og erfaringer som til sammen kan bli viktige data.

Å lede en slik gruppe krever et grundig forarbeid. En må for eksempel ha tenkt igjennom hvor mange som skal delta, hvor det beste stedet for å ha en slik samtale er, hvordan samtalen skal refereres, hvem som skal skrive, hvor lenge samtalen skal vare, hvor mye en skal styre den, og hvor mye deltakerne selv skal styre.

En nødvendig del av forarbeidet er å utarbeide en intervjuguide. I vårt arbeid ble det brukt en del tid på dette sammen med veileder fordi brukerne hadde liten eller ingen erfaring med det. Det ble understreket at det er viktig at den som intervjuer har nøye tenkt igjennom på forhånd hva samtalen skal handle om, og en teoretisk forståelse av hvilke sammenhenger som skal utforskes, kan skape en god inngang til oppfølgingsspørsmål. Det skaper en trygghet for den som intervjuer å ha en detaljert intervjuguide i bakånd, men i selve gruppeintervjuet bør det tilstrebes en mest mulig naturlig samtale mellom gruppedeltakerne. Intervjuguiden blir dermed en slags sjekkliste som intervjueren kan bruke for å sikre at en har vært innom alle temaer.



HVA SIER BRUKERNE: – Det at vi alle er forskjellige er selve essensen og gjør alt som skjer her ekstra interessant, sier en av informantene i Anna Nordbøs undersøkelse av kreative skrive- og malegrupper.

I forbindelse med planleggingen av intervjuene dukket spørsmålet om å ta opp samtalene på lydfil opp. Dette er en stor styrke med tanke på å få med alt som ble sagt, og å kunne høre på samtalen i ettertid. Det er imidlertid noen ulemper. For det første tar full transkribering av intervjuene uforholdsmessig mye tid, i tillegg til at alt likevel ikke vil være like relevant for prosjektet. For det andre betyr lagring av lydfiler lagring av personopplysninger, og dette innebærer at en må søke Personvernombudet for forskning. Som hovedregel anbefaler vi derfor at en av dem som gjennomfører intervjuet, noterer ned alt som blir sagt, og en annen har ansvar for samtalen.

Ved at de som intervjuet formidlet at de var brukere eller pårørende selv, antok de at dette førte til at relasjonen til informantene ble god, slik Nodeland og Skagestad skriver her (2012, 2.5): «*Vi har selv vært aktive deltakere under hele intervjuprosessen og gjennom å være åpne om våre egne erfaringer knyttet opp til brukerfaringer klarte vi, tror vi, å skape gode relasjoner til dem vi intervjuet.*» Det er jo nettopp det at de som

intervjuer har brukererfaring selv, som er egenarten ved denne typen utviklingsarbeid. Bjørgen og Westerland (2009) understreker også betydningen av å etablere en god relasjon til informanten. Det er viktig for å få informanten til å fortelle og dele sine erfaringer. Når en som selv er bruker av en tjeneste intervjuer andre brukere, kan dette gi en inngang til gode data og til og med gjøre det lettere for andre brukere å fortelle enn om det var andre fagfolk eller forskere uten brukererfaring som intervjuet (ibid.).

Utfordringen her er som i annet forsknings- og utviklingsarbeid at den som intervjuer klarer å være lydhør for den andres erfaring uten å la egen erfaring overstyre samtalen. Det innebærer at brukeren som forsker må ha et relativt avklart forhold til egne erfaringer og dermed kunne la informantens fortelling være i fokus.

I prosjektene som var opptatt av å kartlegge brukermedvirkning på systemnivå, var det hensiktsmessig å bruke enkle spørreskjemaer. I dette arbeidet var det ikke flere svar enn at de ble behandlet manuelt.



Det var representanter for en brukerorganisasjon som sendte ut skjemaene, det er antagelig en styrke for å få tilbake svar. Enkeltbrukere i forskerrollen vil nok i en slik sammenheng stå svakere.

Hva gjøres med data som er samlet inn?

Når dataene er samlet inn, er neste trinn å analysere og drøfte dem i lys av teoretiske perspektiver og annen relevant forskning. I kvalitativ forskning kan det foreligge store mengder data som i neste omgang kan bli en utfordring å analysere. I følgende utsnitt fra en av rapportene skriver Nordbø at hun benyttet seg av kunnskap om forskningsmetoden Grounded theory⁴ (Johannessen mfl. 2010). Hun hadde fått inn svar fra åtte informanter på forholdsvis åpne spørsmål. Informantene deltok i en skrivegruppe, så jeg antar at dette var en gruppe som likte å utfolde seg skriftlig.

«Først leste jeg alle tekstene flere ganger. Da fikk jeg et godt overblikk. Jeg har gjort en analyse som er inspirert av metoden Grounded theory, den består av et sett av systematiske induktive retningslinjer for å innhente,

syntetisere, analysere og konseptualisere data. Dette i den hensikt å konstruere teori om tema som er viktige for mennesker i deres daglige liv (Charmaz, 2003; Glaser & Strauss, 1967; Strauss & Corbin, 1998).

Jeg fortsatte med å analysere tre av tekstene, linje for linje sammen med veileder og en studiekollega. Vi analyserte tekstene hver for oss og leste høyt. De resterende tekstene analyserte jeg på en systematisk måte. Slik fant jeg de meningsbærende enhetene.

Da alle disse elementene var funnet, startet jeg å kode hver enkel tekst. Det vil si at jeg ga tekstbiter som har noe til felles samme kode. Jeg valgte å bruke et skjema i Word, hvor jeg ga hver informant sin tekstfarge. Fant likheter og ulikheter. Jeg ble da sittende med åtte A4 ark.

På skrivekurset på Metochi i Hellas fikk jeg råd og veiledning til hvordan analysere tekstbitene enda en gang. Jeg valgte å bruke et Excel ark. Tekstbiter som klumpet seg sammen ble samlet, og noen fikk nye begrep. Dette hjalp meg til å frigjøre meg fra spørsmålene.» (Nordbø 2012, s. 5)

Vi ser hvordan brukerforskeren inspireres av anerkjente forskningsmetoder og systematiserer dataene etter tilnærmingene i Grounded theory.

⁴ Grounded theory er en metode for behandling av kvalitative data der en utvikler kategorier med utgangspunkt i bredden av datamaterialet. (Glaser og Strauss 1967)

Et annet perspektiv for analysen kan være en *fenomenologisk tilnærming*. Her vil en være opptatt av *innholdet* i datamaterialet, og analyseprosessen vil følge disse trinnene: 1. Å danne seg et helhetsinntrykk og sammenfatte meningsinnholdet i datamaterialet. 2. Å finne fram til koder, kategorier og begreper. 3. Å kondensere materialet hvor forskeren abstraherer meningsinnholdet. 4. Å sammenfatte materialet i nye begrep og nye beskrivelser. (Johannessen mfl. 2010).

Et tredje perspektiv for analysen kan være en *etnografisk tilnærming*. Her vil en være opptatt av å beskrive kulturen som studeres og å fortolke denne. Sluttproduktet vil inneholde et helhetlig kulturelt bilde basert på informantenes framstilling og forskeres fortolkning (Johannessen mfl. 2010).

Den siste tilnærmingen til analyseprosesser jeg vil trekke fram, er den *narrative tilnærmingen*, der en gjennom fortellinger får fram meningen. Jeg har tidligere i dette kapitlet vist til at den narrative metoden er en vanlig metode i brukerstyrt forskning. Gjennom fortellinger kan en få fram hendelsesforløp, beskrivelse av konteksten og følelsesmessige opplevelser. I analysen kan en sette sammen flere fortellinger til én ny fortelling. Det vil være en fortetting eller en rekonstruksjon av mange fortellinger. Resultatet kan bli en mer sammenhengende og rikere fortelling enn enkeltfortellingen (ibid.). I rapporten fra samarbeidsprosjektet til Abrahamsen mfl. brukes fortellinger for å beskrive bedringsprosesser.

Felles for alle tilnærmingene er at forskeren må redegjøre for eget ståsted. I en kvalitativ tilnærming legger en ikke til grunn at forskeren skal være nøytral og objektiv, men at forskeren skal redegjøre for de valgene som tas og hvorfor. På den måten kan leseren få innblikk i hvordan forskerens eget ståsted er med på å påvirke forskningen. I brukerstyrt forskning så vel som i annen samfunnsvitenskapelig forskning er det av interesse å få fram hvordan forskerens egen erfaring har påvirket valg av problemstilling, metode, analyse og fortolkning.

Bruker og forsker

Når brukere av velferdstjenester deltar som forskere, gjør de det fordi de har en egeninteresse av forskningen og av utfallet av denne. Dette er for så vidt sammenfallende med andre forskeres motivasjon og interesser. Men for brukere er dette en ekstra utfordring nettopp fordi de har personlig erfaring med en tilstand/lidelse der de har hatt behov for tjenestene som de i neste omgang utforsker. Her stilles brukerforskeren overfor de samme utfordringene som andre som forsker i sitt eget felt, for eksempel når praktikere forskere på eget arbeidsområde. Styrken ved kjennskapet og nærheten til feltet er at forskeren har muligheter til å komme dypere inn i utforskingen av et fenomen. Ved selv å ha opplevd en tilstand kan en lettere få tak i nyanser og sider ved denne tilstanden som en utenforstående forsker ikke har tenkt over. Det kan også bidra til at informantene får en bedre tillit til forskere og dermed bidrar med flere data enn om det var en forsker utenfor feltet. På den andre siden kan nærheten bidra til en at «en tar ting for gitt» og slik hindre nye oppdagelser og lukke for nye sider ved fenomenet som utforskes.

Brukerforskerens egen erfaring kan dermed være en ressurs, men også et forstyrrende element i forskningsprosessen. Topor og Di Girolamo (2009, s. 98) mener det kan være en motsetning mellom brukerens egen individuelle erfaring og forskning som har til hensikt å få fram det generelle. Dette forholdet krever en kontinuerlig refleksjon omkring møtepunktene mellom den individuelle erfaringen og forskningsinteressene. Brukerforskere risikerer å havne i et motsetningsforhold, sier de videre: «*Enten tilpasser de sine erfaringer og opplevelser til forskningssammenhengen og kan dermed miste en del av det unike bidraget som erfaringen deres innebærer – de forråder egne erfaringer – eller de blir 'dårlig' utdannede forskere og risikerer ikke å ha troverdighet i forskermiljøet. Med andre ord risikerer de å bli verken forskere eller personer med en egen erfaring, med de*

psykiske problemene og sosiale konsekvensene slike problemer gi.» (ibid., ss. 98–99). Dette viser at det er en krevende oppgave å være bruker og forsker på samme tid, utfordringen er å få fram styrken med å ha brukererfaringer på en slik måte at de beriker og gyldiggjør forskningen. Refleksjoner og åpenhet

omkring egen rolle og påvirkning i forskningsprosessen er en av forutsetningene for dette. Slike refleksjonsprosesser kan med fordel gjøres i samarbeid med andre brukerforskere og bør være et gjennomgående tema i brukerforskermiljø og i forbindelse med veiledningen av de enkelte prosjektene.



BRUKER SPØR BRUKER (BsB)

BsB er et metodeverktøy for kvalitetsutvikling i et brukerperspektiv. Metoden ble utviklet i prosjekt «Kvalitetsforbedring gjennom brukererfaring» (1997–2000), finansiert av Helse- og sosialdepartementet.

Systematisk innsamling og dokumentasjon av brukeres erfaringer med helsetjenester er grunnlaget for evaluering og kvalitetsforbedring. Personer som har egenerfaring med psykisk sykdom engasjeres til å gjennomføre evalueringer der man intervjuer en tjenestes brukere om deres erfaringer og opplevelser av kvalitet. Resultatene fra undersøkelsene blir grunnlag for dialogbaserte møter mellom tjeneste/bruker for å oppnå felles virkelighetsforståelse av kvalitet.

Tilbakemeldinger på egen praksis, tydeliggjøring av brukerperspektivet i tjenesten og bedret dialog med brukerne er viktig motivasjon for tjenester til å benytte metoden. Brukere er engasjert for å forbedre tilbudene de bruker og øke anerkjennelsen av deres kunnskap som brukere. Prosessledere med egen erfaring gjennomfører intervjuene. Tillit til at intervjueren, som har egen erfaring, forstår deres situasjon med bakgrunn i egne erfaringer er grunnlaget for ærlige tilbakemeldinger. Se artikkel om rollen som brukerevaluatør i boka «Medforskning» (Bjørgen, Westerlund).

(Kilde Brukererfaring.no)



Siren Nodeland, ansatt i ROM Agder, har selv erfaring som pårørende. Hun har forsket i flere utviklingsprosjekter i kommuner, der hun har intervjuet både brukere og praktikere.

6 SAMARBEIDSFORSKNING

AV: SIGRID NORDSTOGA

EN LITEN INNFØRING

I dette kapitlet skal jeg ta for meg utviklingsarbeid hvor brukere, fagfolk og forskere samarbeider. Denne arbeidsformen kan knyttes til aksjonsforskning der en har lagt vekt på aktiv deltakelse fra de partene som er involvert. Tilnærmingen kan spores tilbake til politiske aksjoner på syttitallet og en mer pragmatisk tilnærming innen arbeidslivsforskning (Askheim og Starrin 2008). Internasjonalt kalles dette *participatory research* eller *participatory action research (PAR)*. Askheim og Starrin (ibid, s. 19) beskriver tilnærmingen som *deltakerbasert forskning* og formulerer det slik:

«Litt forenklet kan vi si at deltakerbasert forskning innebærer at en gruppe mennesker i det lokale samfunn, på en arbeidsplass eller i en organisasjon gjennomfører forskningsprosjekter selv eller sammen med utdannede forskere.»

De skriver videre at:

«Med andre ord kan en si at deltakerbasert forskning utforsker verden på en mer 'folkelig' måte enn den tradisjonelle akademiske forskningsmodellen gjør.»

Med disse korte sitatene har jeg vist til et par sentrale særtrekk ved tilnærmingen vi har brukt, at deltakere utenom den akademiske forskningsverden involveres i forskning, og at de gjennomfører forskningsprosjekt i samarbeid med forskere. Noen grunnleggende prinsipper i tilnærmingen trer fram:

- Forskningen skal drives slik at «vanlige mennesker» kan delta i hele forskningsprosessen.
- Forskningen har som formål direkte og positive virkninger for de organisasjoner, grupper og individer som er involvert.
- Kunnskapen som utvikles, blir mer sosial når den skapes i organisasjonen eller på arbeidsplassen
- Det brukes vanlige forskningsmetoder, men ny strategi for innhenting av data.
- Det legges vekt på likhet mellom forskning og folkeopplysning ved at fokus er på handlingen, altså det som gjøres i forskningsprosessen (Hall i Askheim og Starrin 2008).

Innenfor sosialt arbeid og innenfor psykisk helsearbeid her til lands er denne arbeidsformen i sin spede begynnelse, selv om en kanskje kan spore likhetstrekk til samfunnsarbeid som metode innenfor sosialt arbeid. Samfunnsarbeid var en tilnærming som var aktuell på syttitallet, og som var opptatt av å mobilisere svake grupper (Hutchinson 2003). I dagens landskap finner vi viktige bidrag i boka *Medforskning – å forske sammen for kunnskap om psykisk helse*, redigert av Marit Borg og Kristjana Kristiansen (2009). Her er det både oversatte artikler fra internasjonalt miljø, beskrivelser fra norske samarbeidsprosjekter og kapitler om selve samarbeidsformen. I HUSK¹ ble firepartssamarbeidet

¹ Høyskole- og universitetssosialkontor, 2006–2011, finansiert av Arbeids- og velferdsdirektoratet

mellom utdanning, forskning, praktikere og brukere introdusert for å styrke sosialtjenesten. I evalueringen i etterkant ble de fire partenes ulike roller i dette samarbeidet belyst og drøftet. Det kom fram at brukerrollen i samarbeidet hadde inntatt en ny posisjon og blitt gitt en type legitimitet av forskeren, men at rollen fortsatt var diffus. Praktikerne fungerte som bindeledet mellom tjenestene og HUSK-prosjektene, og dette viste seg å være en svært krevende rolle. Forskerne syntes i hovedsak å inneha sine vanlige roller, dvs de ledet forskningsprosjektene. Erfaringene fra HUSK-prosjektene ble i etterkant brukt i utdanningene, og fagutviklerne i HUSK fikk tilbud om selv å ta studiepoeng (Gjernes og Bliksvær 2011). Det var også blitt utviklet nyttig kunnskap om selve samarbeidet mellom de fire partene i forskningen.

I tillegg til *deltakerbasert forskning* er to nye begreper om arbeidsformen introdusert i dette feltet – *medforskning* og *samarbeidsforskning*. Johannessen mfl. (2011) drøfter begrepene *deltakerbasert forskning* og *samarbeidsforskning*. De henter sin erfaring fra HUSK og er tydelige på at for å utarbeide, korrigere og få fram gode problemstillinger og analyser er det av avgjørende betydning at det er gode relasjoner mellom deltakerne og et godt samarbeidsklima i gruppa (ibid, s. 33). De valgte derfor å bruke begrepet *samarbeidsforskning* nettopp for å understreke betydningen av selve samarbeidet. I dette kapitlet bruker jeg også *samarbeidsforskning* som en samlebetegnelse.

Forskning eller utviklingsarbeid?

Alle de tre nevnte kildene bruker ordet *forskning*. I boka som er hentet fra psykisk helse-feltet, er det å *forske sammen med* et vesentlig poeng fremfor å *forske på*. Det knyttes også til en frigjørende tradisjon der undertrykte grupper deltar i forskning for å oppnå full inkludering og like rettigheter. Deltakelse i forskning blir på den måten et verktøy for å skape endringer (Davidson i Borg 2009).

Utviklingsarbeid er å anvende eksisterende kunnskap fra forskning og praksis for å forandre arbeidsmåter og samarbeidsformer og skape nye eller forbedre tjenester. Johannessen og Natland (2011, s. 29) viser til fire kompetanseområder som er av betydning i utviklingsarbeid:

1. Forskningskompetanse for å kunne håndtere forskningsprosjekter og publikasjoner
2. Utviklingskompetanse som handler om gjennomføring av utviklingstiltak
3. Yrkeskompetanse som viser til kjennskap til kompleksiteten i yrkeslivet
4. Brukerkompetanse som viser til erfaring som bruker av offentlige tjenester

Kjennetegn ved utviklingsprosjekter summeres opp slik av Høyvik (i Johannessen og Natland 2011, s. 29):

«Det som skiller utviklingsarbeid fra vanlig yrkesutøvelse på den ene siden, og fra vanlige forskningsprosjekter på den andre – er at utviklingsarbeidet dreier seg om faktisk og praktisk forandring. Målet med utviklingsprosjekter er å forandre arbeidsmåter, relasjoner og sosiale strukturer i en ønsket retning. (...) Den sosiale utviklingskompetansen kan vi ikke lese eller lytte oss til – den får vi ved å delta.»

I utviklingsarbeid er endringsdimensjonen i fokus. Prosjektene i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap hadde både som mål å føre til endring av tjenestene og gi ny innsikt og kunnskap om bestemte fenomener. Noen av prosjektene kan karakteriseres som forskning, mens andre er utviklingsprosjekter. Gjennom undervisning og veiledning fra forsker tilstrebes det en forskningsmessig holdning og tilnærming i arbeidet, gjennom systematikk, innhenting av data, analyser og formidling. Jeg følger Johannessen og Natlands (2011, s. 35) forståelse av forskning i denne sammenhengen, som viser til en type faglig virksomhet som bygger broer mellom teori og praksis. Ved at brukerne samarbeider i forskningen, kan det også forhindre at forskerne trekker forhas-tede slutninger, forenkler tolkninger eller utarbeider

I samarbeidsforskning kan det å forske MED være like vesentlig som det det forskes PÅ skriver forfatteren i dette kapitlet.

problemstillinger som ikke oppleves som relevante av brukerne. Slik bidrar samarbeidsforskningen til en form for kvalitetssikring. Jeg bruker derfor begrepet *forskning* om de tre arbeidsformene samarbeidsforskning, brukerstyrt forskning og praktikerforskning.

Når det overordna målet er å utvikle ny kunnskap om brukererfaringer for å forbedre tjenestene innen psykisk helse-området, trengs det mange kunnskapskilder, som for eksempel forskningsbasert kunnskap, erfaringsbasert kunnskap, utviklingskunnskap og brukerkunnskap. Til sammen kan dette bidra til bedre tjenester for brukerne (ibid.). I likhet med HUSK-prosjektet er det altså ikke noe problem at noe defineres som forskning og noe som utviklingsarbeid. Prosjektene har elementer av begge deler.

Tema og problemstillinger

I innledningen viste jeg til at forskningen har som formål å gi positive virkninger for dem som er involvert. I vårt arbeid handlet flere av samarbeidsforskningsprosjektene om å få fram brukernes erfaringer med bestemte tiltak, for eksempel fra et dagsenter. En var her opptatt av å få fram brukernes beskrivelser av hva som synes å fungere godt for dem, for dermed å synliggjøre berettigelsen av tiltaket (Glomsaker mfl. 2012 og Abrahamsen mfl. 2012). En annen tilnærming var utforskning av selve forståelsen av begrepet *brukermedvirkning* hos ansatte og hos brukerne (Aune mfl. 2012). En slik utforskning ville kunne bidra til en større bevissthet omkring brukermedvirkning fra flere perspektiver. I et tredje prosjekt var deltakerne opptatt av om brukermedvirkning ble ivarettatt i forbindelse med at en kommune var i gang med å etablere et oppfølgingsteam innen rus og psykisk helse-området (Ekberg mfl. 2012). Hensikten her var å sikre at

SAMARBEID: – Humor er viktig samarbeidet, understreker May-Britt Holte (t.v.) og Hilde Olsen (t.h.), som har hentet frem erfaringene og livshistoriene til brukere av et dagsenter.





brukermedvirkning ble innarbeidet ved opprettingen av dette oppfølgingsteamet.

Hvem samarbeider?

I vår sammenheng mener vi et samarbeid mellom brukere, fagfolk og forskere.

Fagfolkene

Jeg bruker vekselvis fagfolk, praktiskere eller profesjonelle som fellesbetegnelse på de ansatte. Praktikerne i dette feltet har ofte treårig høyskoleutdanning, de fleste sosionomutdanning eller sykepleierutdanning. De kan være ansatt i kommuneadministrasjonen eller direkte knyttet til en tjeneste som for eksempel et dagsenter eller et aktivitetssenter. Fagfolkene ble primært rekruttert gjennom Fylkesmannens kommunenettverk for rus og psykisk helse. De hadde lite erfaring fra denne type utviklingsarbeid, som tilstrebet kunnskapsutvikling ved hjelp av forskningsmetoder. De hadde også lite erfaring fra samarbeid med brukere i denne type arbeid.

Brukerne

I disse samarbeidsprosjektene var det praktikerne som inviterte brukerne med på prosjektene. Brukerne ble rekruttert med litt forskjellige utgangspunkt – noen fordi de benyttet seg av tjenestene som ble utforsket, og noen gjennom brukerorganisasjonene. I prosjekter som rettet seg mot dagsenter eller aktivitetshus, var det naturlig å samarbeide med brukere av disse stedene, for eksempel de tillitsvalgte på stedet, eller brukere som hadde spesiell interesse av å delta (Glomsaker mfl. 2012 og Abrahamsen mfl. 2012).

Det kunne også være at fagfolkene inviterte brukere som de kjente godt, slik som det er fortalt her: *«Jeg kontaktet to personer med brukererfaring som begge tidligere har benyttet et kommunalt aktivitetshus der jeg var ansatt. Min bakgrunn for å invitere med disse er at vi hadde en relasjon, brukerne var opptatt av å bruke sin egen erfaring og begge var motivert for å delta.»* (Kalleberg 2012, s. 12).

Det må føyes til at disse brukerrepresentantene samtidig var brukere av det aktivitetshuset som ble utforsket.

En annen tilnærming var at fagfolk initierte prosjektet og inviterte brukerorganisasjonen med i arbeidet. Dette var for eksempel tilfellet da en oppfølgingstjeneste for brukere skulle etableres. Her var det ikke en bruker av tjenestene som ble med, men altså en representant fra en brukerorganisasjon (Ekberg mfl. 2012).

En tredje tilnærming var å benytte et allerede eksisterende samarbeid mellom fagfolk og brukerorganisasjoner for å utføre et bestemt oppdrag. Et eksempel på dette er Setesdal Regionråd, som hadde etablert et interkommunalt helseprosjekt som bestod av representanter fra de fire setesdalskommunene, fra Sørlandets sykehus og fra Mental Helse. Med utgangspunkt i det store prosjektet tok brukerrepresentanten og prosjektleder for seg en avgrenset oppgave om å undersøke brukernes erfaring med brukermedvirkning i kommunene og i NAV (Plathe og Horrisland 2012).

Forskeren

Jeg bruker betegnelsen forsker om dem som til daglig har et yrke som forsker, det vil si fast ansatte og engasjerte ved UiA, som fungerte som veiledere for prosjektene. Ikke alle forskerne var like aktive med egen forskning. Det var primært veiledning og undervisning som var forskernes oppgave i disse samarbeidene. Deres faglige bakgrunn var sosialt arbeid og sosialantropologi, de fleste av dem hadde i tillegg til akademisk utdanning også erfaring fra tjenesteutøvelse innen sosialt arbeid og psykisk helse. Askheim og Starrin (2008, s. 22) viser til ulike roller som forskeren kan ha i slike samarbeidsprosjekter: Rollen som *pådriver*, rollen som *organisator*, rollen som *forsker* og rollen som *folkeopplyser*. I vårt arbeid var dette gjenkjennelige funksjoner. I rollen som pådriver var det viktig å skape engasjement og interesse for problemstillingen. I rollen som organisator var det nødvendig

å initiere hvordan prosjektet kunne gjennomføres, sette tidsfrister og hjelpe til med å avgrense tema slik at det ble gjennomførbart. Rollen som forsker handlet om å være i dialog med deltakerne på en slik måte at problemstillingene i prosjektet ble gjennomførbare og praktisk håndterlige. Videre handlet det om å bidra med forslag til metodiske tilnærminger, analyser og veiledning i utskrivning av materialet. Den fjerde oppgaven som folkeopplyser handlet om å introdusere ulike forståelsesmodeller eller teoretiske perspektiver på fenomenet som det ble arbeidet med i gruppene.

Oppgavefordeling i samarbeidet

Som nevnt var dette fra vår side et nybrottsarbeid, vi hadde ingen maler, retningslinjer eller erfaringer å gå ut fra. Det ble derfor ikke lagt noen føringer fra arrangørens side for hvordan samarbeidet skulle utformes og fordeles; det ble opp til den enkelte arbeidsgruppe selv å finne fram til samarbeidsformen. Jeg trekker opp et par tilnærminger slik det utviklet seg i vårt arbeid, og jeg har også sett på hvordan partene omtales i rapportene. Det kan si noe om hvordan de har forstått samarbeidet seg i mellom.

Samarbeidet utformes etterhvert

Ingen av deltakerne i *Kunnskapende nettverk*-prosjektene hadde erfaring med denne type samarbeid om utvikling av brukerkunnskap fra før. I noen av gruppene var kontakten etablert mellom brukere og fagfolk fra starten av, men uten at en helt visste hvordan arbeidet skulle fordeles. Det var noe som utviklet seg etter hvert som arbeidsprosessen skred fram. At samarbeidsgruppa var etablert fra starten av, var av stor betydning for videre engasjement og eierforhold til prosjektet. Særlig var dette viktig for brukerne. En av fagfolkene skriver: «*De opplevde da å få et eierskap til prosjektet og at vi alle startet opp med samme utgangspunkt. Dette la grunnlaget for likeverd i samarbeidet.*» (Glomsaker 2012, s. 16).

Samarbeidsgruppene legger også vekt på at samarbeid tar tid når en skal utvikle noe som er nytt for alle, og at dette har vært en langvarig prosess. Nettopp derfor skriver de at de har oppdaget nye sider både hos seg selv og hos hverandre. Utfordringene i et slikt samarbeid er å utnytte hverandres kompetanse og erfaring; brukernes erfaring med sin tilstand i relasjon til tjenestene og fagfolkens erfaring som ansatte i et offentlig hjelpesystem. I de neste avsnittene skal jeg se nærmere på hvordan arbeidet ble konkret fordelt i samarbeidsgruppene.

Brukeren som medforsker og/eller brukeren som rådgiver

Som nevnt har brukerne kommet med i det enkelte prosjektet enten som bruker av den tjenesten som skulle utforskes, eller som representant for en brukerorganisasjon. I det siste tilfellet var brukerorganisasjonen invitert inn som *rådgiver* for praktikerne. I de andre samarbeidsprosjektene ble brukerne omtalt som medforskere. Dette kunne altså være tillitsvalgte på stedet som ble utforsket, eller andre med særlig interesse for denne type oppgaver. I tillegg til at brukerne ofte var dem som intervjuet andre brukere og i ett tilfelle også de ansatte, hadde vi eksempler på at brukere transkriberte intervjuene. Brukerne hadde også oppgaven med å sette seg inn i fagstoff. I alle disse prosjektene har både brukere og fagfolk arbeidet sammen om utformingen av prosjektet, analysen og drøftingen av denne, men det ser ut til at brukerne har hatt et spesielt ansvar for datainnsamling og kontakt med andre brukere.

Noen av prosjektene startet som praktikerprosjekt, men fant etter hvert ut at de ønsket å ha med en erfaringskonsulent. Et eksempel på dette var da et oppfølgingsteam for rus og psykiske lidelser – (ROP) – skulle etableres i en kommune, og utforskningen handlet om hvordan brukermedvirkningen ble kvalitetssikret. Fagfolkene skriver: «*Til å begynne med*

ønsket vi å få innspill fra en erfaringskonsulent til hvordan tjenestetilbudet skulle utformes, og hvilket innhold tjenestene burde ha.» (Ekberg, Mentzer og Thorkildsen 2012, s. 5). De tok kontakt med en representant fra en brukerorganisasjon og fikk i stand et samarbeid med en erfaringskonsulent. Etter hvert ble gruppa enige om at de ville lage en brukerundersøkelse, og erfaringskonsulenten gikk over til å bli en medforsker med et spesielt ansvar for brukerperspektivet. For å få dette fram i den skriftlige rapporten var det brukerrepresentanten som formulerte dette. Imidlertid var både fagfolkene og erfaringskonsulenten sammen om innholdet i det som ble skrevet.

Når brukerne er medforskere, synes arbeidsfordelingen å være slik at brukerne får et spesielt ansvar for kontakt med andre brukere og for utformingen av spørsmål som skal utforskes. Ellers arbeider fagfolkene og brukerne sammen om gjennomføringen av prosjektet. Når brukerens rolle var å være rådgiver, var det for «å kvalitetssikre prosjektet», med andre ord å sørge for at brukerperspektivet ble ivaretatt ved utformingen av et nytt tiltak. Rådgiverfunksjonen utviklet seg til å bli en funksjon som medforsker fordi samarbeidsgruppa ønsket tilbakemeldinger fra brukerne. Slik er dette også et eksempel på at rollene har både endret seg og utviklet seg underveis i samarbeidet.

Fagfolkene

Det er mulig det er brukerne som i dette arbeidet både har fått styrket sin rolle og fått mest oppmerksomhet, fremfor fagfolkene, som også hadde en ny rolle. I evalueringen av HUSK-prosjektet er det et av temaene at brukere og deres organisasjoner har fått en ny posisjon og er gitt ny legitimitet, mens praktikerne synes å ha hatt en langt vanskeligere og tidvis også underordnet posisjon (Gjernes og Bliksvær 2011). HUSK-prosjektet skiller seg fra vårt arbeid ved at de fleste prosjektene var ledet av forskere som inntok en tradisjonell forskerrolle med ansvar for selve

forskningsprosessen. I vårt arbeid var det brukere og fagfolk som gjennomførte selve forskningsarbeidet med veiledning og undervisning fra forskere. Både fagfolk og brukere skulle inn i nye roller og nye oppgaver i dette samarbeidet. Fagfolkene var stort sett ledere, enten for den aktuelle tjenesten eller på ledernivå i kommunen. I dette samarbeidet måtte rollene utformes på nytt, og fra å inneha en lederposisjon ilagt autoritet og myndighet kunne de her oppleve at de kom til kort. De manglet både brukerkompetanse og forskerkompetanse. Det ble derfor tydelig at samarbeidet mellom brukerne og forskerne var av stor betydning for utfallet av arbeidet. Fagfolkene ble satt i en langt mer undrende og utforskende posisjon enn de vanligvis har. Mitt inntrykk var at de hadde stor respekt for brukerne og var opptatt av å ikke overkjøre eller overstyre brukernes meninger. En av fagfolkene beskriver det som å bli *inkludert* sammen med brukerne. Hun skriver videre: *«Som fagperson i prosjektet ble det liksom sånn at ordet makt knyttet til titler og posisjoner på en eller annen måte forsvant, ble et ikke-tema. Det blir felles kunnskap som blir makt. En noe forunderlig erkjennelse i førsteinstans, men selvfølgelig må det være sånn!»* (Glomsaker 2012, s. 15). Fagpersonen får her fram hvordan hennes posisjon forsvant i dette samarbeidet. Deltakerne utviklet et fellesskap omkring det å utvikle ny kunnskap, og etter hvert ble det slik: *«Hos oss kan det skje at bruker hjelper bruker eller at bruker hjelper ansatt for den saks skyld»* (ibid., s. 15). Rollene ble nullstilt og måtte utformes etter hvert. Antagelig var det fagfolkene som her hadde den største utfordringen, og en av dem sier dette om hvilke egenskaper hun mener er viktige å ha i et slikt samarbeid: *«For meg som fagperson er det interessant å reflektere over: hvilke egenskaper krever dette av oss med fagbakgrunn? Brukerne nevner åpenhet, det å være imøtekommende, å opptre likeverdige. Videre det å like utfordringer og tørre å tenke utenfor boksen. Det er også viktig å tørre å vise at man ikke er 'perfekt', men vise hvem man er og kunne by på seg selv. Det å være*

tydelig og måten man formidler denne tydeligheten på. Kort sagt – ha menneskelige antenner.» (ibid., s. 3). Fagfolkene må legge av seg sin «ekspertrolle» og legge vekt på de menneskelige sidene i samarbeidet. Det innebærer å tenke nytt, innta nye roller og påta seg nye oppgaver.

I tillegg til utfordringer innad i samarbeidsgruppa var fagfolkene bindeleddet til kollegaer og den øvrige ledelsen. Det var fagfolkens oppgave ikke bare å formidle erfaringer fra samarbeidet, men også å informere om prosjektet og noen ganger også å rekruttere informanter. En av dem trekker fram noen betenkeligheter med en slik rolle og skriver: «*En svakhet med utvalget av ansatte kan være at jeg samtidig har rollen som forsker og leder og at dette kan legge premisser for den 'åpne dialogen' som er grunnlaget for fokusgruppeintervjuene.*» (Kalleberg 2012, s. 14). Her trekker lederen fram sine mange roller og hvordan det kan få betydning for om ansatte ville delta i undersøkelsen eller ikke.

Skriving og formidling

Arbeidsfordelingen mellom brukere og praktikere i utskrivings- og formidlingsdelen tok mange forskjellige veier, og ikke bare det, det ble også publisert ulike artikler fra samme materiale.

De som skulle ha studiepoeng, tok naturlig nok ansvar for utskriving av den rapporten som skulle bedømmes. Her kunne de andre bidra med materiale/data inn i rapporten, mens eksamenskandidatene tok ansvar for å sy den sammen. Rapporten måtte da tilfredsstillende kravene til studiepoeng på videreutdanningsnivå. Det samme materialet ble brukt også av de andre i gruppa og vi har eksempel på at det ble laget

kortere artikler som ble publisert på NAPHA's hjemmeside. Forfatterne her var hele gruppa eller deler av gruppa.

En annen måte var at brukere og fagfolk samarbeidet og delte skrivearbeidet seg imellom. Det er ofte en fare at man forventer at det er fagfolkene som skal skrive. Men dette ble flere grupper kraftig utfordret på, brukerne var absolutt skriveføre og bidro med viktig arbeid i utskrivingsprosessen.

Et spørsmål som deltakerne var opptatt av i skriveprosessen, var å avklare hvem man skriver for. De som skrev eksamensoppgaver var styrt av kravene til studiepoeng. Styrken og svakheten ved denne måten å formidle brukerkunnskap på var et gjennomgående diskusjonstema. Etter mitt syn hadde det en positiv effekt ved at kravene ble skjerpet, og at deltakerne måtte drøfte sine funn i lys av relevant teori og annen forskning. På den måten ble brukerkunnskapen satt inn i en videre sammenheng. Andre mente at det kunne være en «tvangstrøye» som var fjernt fra det som brukene ville formidle. Det kom også fram at det kunne oppleves som et ubehag at noen i gruppa var med bare et «stykke på veg», mens eksamenskandidatene var de som fullførte skrivearbeidet.

På skrivekurset i regi av NAPHA ble korte artikler laget både av enkeltpersoner og i samarbeid med flere. En motiverende faktor var at artiklene skulle publiseres på nettverkets egen side i kunnskapsbasen Psykiskhelsearbeid.no.

Andre har laget undervisningsmateriale av stoffet de har arbeidet med og har utarbeidet PowerPoint-presentasjoner. Endelig har samarbeidsgruppene formidlet tilbake til eget arbeidssted, til kommuneledelsen og til politikerne.





*Da du så meg
ble jeg hel.
Da du lyttet til meg
fikk jeg delt.
Din taushet var god.
Jeg så at du forstod.*

ANNA HELENE NORDBØ, 2013

7 PRAKTIKERFORSKNING

AV: SIGRID NORDSTOGA

Den tredje tilnærmingen i Kunnskapende nettverk var prosjekter som profesjonelle arbeidet alene med eller sammen med kollegaer om. Jeg plasserer denne tilnærmingen i en praktikerforskningstradisjon og vil avgrense den mot praksisforskning. Praksisforskning er en videre tilnærming som handler om forskning på praksis generelt, mens praktikerforskning sier noe om hvem som har deltatt i forskningen. I praksisforskning er en opptatt av at en forsker har ansvaret for forskningen, og at en følger akademiske standarder for forskning. I praktikerforskning er en opptatt av å utnytte de ulike partenes kompetanse på best mulig måte ved at forskeren styrer forskningsprosessen og de andre partene, praktikere og brukere, bidrar med innspill og synspunkter til forskningen (Uggerhøj 2012). I dette kapitlet er det derimot praktikere med veiledning av forskere som har styrt prosessen, og den kan dermed kalles praktikerforskning. Halvorsen drøfter betydningen av denne typen forskning og skriver (2009, s.111):

«Den økende interessen for praktikerforskning tyder likevel på at den har sin berettigelse, og det spørs om det ikke heller burde være kvaliteten og relevansen, for ikke å si nødvendigheten og nytten, av denne kunnskapsutviklingen, heller enn av hvem og hvor den utføres, som bestemmer legitimiteten.»

Jeg støtter meg til Halvorsens syn på nytten og nødvendigheten av slikt arbeid, og i denne

sammenhengen er det kunnskap om brukernes erfaring med tjenestene som praktikerforskerne utvikler.

Det er heller ikke enkelt å definere hva praktikerforskning er, men den inneholder noen av, om ikke alle, disse kjennetegnene:

- Data samles inn fra et eksisterende arbeidsfelt.
- Praktikere (her også kalt profesjonelle) bestemmer målene og hva som skal komme ut.
- Intensjonen er at forskningen skal være til praktisk nytte for fagfeltet, organisasjonene og/eller brukerne.
- Den fokuserer på de profesjonelles egen praksis eller deres intenderte praksis.
- Den er småskala og kortvarig orientert.
- Den er ofte initiert av praktikere selv og ikke del av et forskningsprogram.
- Datainnsamling og håndtering av denne er ofte en ensom aktivitet.

(Wales Office of Research and Development, i Shaw 2005)

Praktikerforskning i nettverk

Som nevnt i kapittel 3 hentet vi inspirasjon fra det danske Videnskapende nettverk. Det er tre komponenter som binder nettverket sammen. Det er et tematisk fellesskap, et metodisk fellesskap og selve nettverksorganiseringen (Ramian 2003). I Norge er ikke denne arbeidsformen noe særlig utviklet så langt

jeg kjenner til, mens for eksempel i England er den mer utbredt arbeidsform. En artikkel i *European Journal of Social Work* (Lunt mfl. 2011) tar for seg tre nettverk av praktikerforskning, ett fra New Zealand, ett fra Skottland og det siste fra Midt-Jylland. Dette viser at det finnes mye erfaring med praktikerforskning i nettverk.

Særlig tre utfordringer ved praktikerforskning peker seg ut på tvers av landegrensene. Det ene er mangel på ressurser i form av tid til datainnsamling, analyser og utskriving av materiale (ibid.). Dette kjenner vi også til fra deltakerfaringer i Kunnskapende nettverk ved UiA (Mydland og Støkken 2009). Det er en utfordring å kombinere praktikerforskning ved siden av de andre arbeidsoppgavene, og selv om en har fått avsatt tid fra ledelsen, er det lett for at de vanlige arbeidsoppgavene prioriteres. Dette er også erfaringer fra Kunnskapende nettverk, både i nettverket med vekt på brukerkunnskap og i tidligere nettverk (Mydland og Støkken 2009). I det danske Videnskabende nettverk forventes det at en praktikerforsker bruker 20 prosent av sin arbeidstid til forskning. Det var også vår intensjon, men det viste seg i praksis at det er vanskelig å få til når klientoppgavene presser på. Den andre utfordringen er rett og slett praktikernes selvbilde, de ser på seg selv mer som hjelpere enn forskere. I kollegagrupper på arbeidsplassen kan det også sees på som luksuriøst å få drive med denne typen aktivitet framfor å drive med klientarbeid. I tillegg kan det være uklart hvilken plass forskningskunnskap skal ha i forhold til andre kunnskapsformer som intuisjon, erfaring, politikk og makt (Lunt mfl. 2011). Den tredje utfordringen er knyttet til denne typen aktivitet innenfor en organisasjon. Praktikerforskeren må kunne håndtere mange ulike kulturer og prosesser omkring makt, forandring og skjulte agendaer i organisasjonen, for eksempel kan en kommuneledelse synes det er stas at deres representanter deltar i denne typen arbeid på universitetet, men de legger ikke forholdene til rette for det på hjemmebane. Eller det kan ligge en agenda om å synliggjøre

berettigelsen av et godt tiltak overfor politiske myndigheter (se kapittel 5). Disse utfordringene kan summeres opp som organisatoriske, pedagogiske og praksisrelaterte barrierer. Å arbeide med praktikerforskning i nettverk kan bidra til å redusere disse barrierene.

Hva fikk praktikerforskningen fram?

Jeg skal her gå nærmere inn i rapportene fra prosjektene i Kunnskapende nettverk og vise hva slags brukerkunnskap de har fått fram. Undersøkelsene/prosjektene retter seg mot to områder: å få fram brukernes erfaring med at praktikere prøver ut nye metoder eller tiltak (Wahlen 2012, Rommetveit 2012), og å få fram brukernes erfaringer med eksisterende tiltak (Eivindson og Jacobsen 2012, Eiken og Sunde 2012).

Utprøving av en ny metode eller et nytt tiltak

De følgende to prosjektrapportene viser eksempel på at praktikere prøver ut nye arbeidsformer og samtidig samler seg erfaring med framgangsmåten.

Den første handler om utprøving av metoden KOR (klient- og resultatstyrt praksis) innen rus og psykososial oppfølging (Wahlen 2012). KOR er et eksempel på systematisk brukermedvirkning på individnivå. KOR kjennetegnes ved at brukeren er en aktiv deltaker i behandlingsprosessen både gjennom samtaler og gjennom å fylle ut evalueringsskjemaer. I utprøvingen av KOR var brukerne involvert både på individ- og systemnivå – på individnivå ved at brukerne fylte ut evalueringsskalaene, på systemnivå ved at Brukerrådet for psykisk helse og rus hadde med representanter i prosjektets styringsgruppe. Disse representantene deltok også i opplæring i KOR. Brukerrepresentantene i styringsgruppen var i starten delt i synet på KOR. Noen var klart begeistret, mens andre var skeptiske til om den enkelte bruker ville våge å være åpen i tilbakemeldingen til fagfolkene.

Verktøyet ble prøvd av fem fagpersoner i 18 saker. I rapporten fra prosjektet kommer det fram at tidsbegrensningen på utviklingsprosjektet bidro til at

brukerperspektivet ikke ble fanget godt nok opp, og at dette måtte utvikles videre i en eventuell videreføring av metoden. Fagfolkene kom imidlertid med sin vurdering av hvordan de opplevde metoden, og om brukersens spontane utsagn om metoden. Praktikerne besvarte et spørreskjema ved start og avslutning av utprøvingen av KOR.

Wahlen (2012, s. 28) har konkludert slik i sin rapport fra utprøvingen av KOR som verktøy:

«Pilotprosjektet knyttet til utprøving av Klient- og resultatstyrt praksis har gitt oss positive erfaringer i det direkte arbeidet både i forhold til den enkelte bruker og fagperson. Å trekke inn erfaringer fra brukerrepresentanter på systemnivå har tydeliggjort viktigheten av en ny arbeidsmetode.

Samtidig har arbeidet vist oss utfordringer knyttet til hva arbeidsmetoden innebærer som manglende deltagelse / prioritering av fellessamlinger og muligheter til refleksjon over egen praksis / fagutvikling, manglende deling av erfaring med andre fagpersoner i egen avdeling. Den ensomme arbeidsform har medført begrensinger. Krisepreget arbeid i rusfeltet og smal faglig tilnærming har og gitt utfordringer.»

Jeg har tidligere trukket fram at praktikerforskning kan være en ensom handling, og her kommer det også fram at utprøving av nye arbeidsmetoder kan være en ensom arbeidsform. Videre viste erfaringene at innføring av nye metoder i en organisasjon tar tid. Wahlen er imidlertid opptatt av betydningen av endring og stiller spørsmålet slik:

«Hvilken betydning for tjenesten vil det innebære hvis vi ikke har et tydeligere endringsperspektiv?»

Det vises til innledningen hvor et sentralt innspill var at prosjektet skulle tydeliggjøre brukermedvirkning. Benyttelse av KOR har endret de enkelte deltageres perspektiv med hensyn til brukermedvirkning. Det gjelder også de fagpersoner som ikke har / knapt benyttet instrumentet. Det er klart et potensial i videreutvikling av alliansen mellom bruker og fagperson. Framover vil dette ha et sterkere fokus. Bevissthet

på egne følelser og reaksjoner for å forstå og forholde seg terapeutisk og målrettet i allianseskapende arbeid forutsetter arenaer for deling av refleksjoner og erfaringer. Kvalitet i sluttproduktet forutsetter kvalitet i de mellommenneskelige forhold i organisasjonen.» (Wahlen 2012, s. 28).

Wahlen får fram at det ikke er noen enkel veg til endring og innføring av nye metoder, dels skal praktikere ta i bruk nye verktøy, og dels er det i krisepreget arbeid og med ustabile brukere ikke like enkelt å bruke en på forhånd planlagt tilnærming med en bestemt metode. Like fullt har KOR skapt en annen forståelse i kollegagruppen av betydningen av brukermedvirkning, og dette foreslår hun utviklet videre.

Den andre rapporten jeg vil trekke fram, handler om brukermedvirkning i et aktivitetstilbud basert på friluftsliv og naturopplevelser. Rommetveit (2012) er opptatt av å få fram erfaringer med sammenhengen mellom friluftaktiviteter og naturopplevelser og psykisk helse. Hun er av en av to ledere av en friluftsgruppe for mennesker med psykiske vansker. I dette prosjektet skal hun få fram brukernes erfaringer med å delta på en flere dagers overnattingstur i fjellet. Før jeg går videre med resultatet, vil jeg sitere hva hun skriver om sin egen rolle som praktikerforsker:

«En utfordring med dette kan være å få (tilstrekkelig) avstand til eget arbeid. Jeg er preget av egen erfaring med de gode effektene av friluftsliv, og en grunnleggende tro på de positive effektene av å være ute i naturen. Jeg vil være bevisst på at det kan være funn som ikke stemmer med min førforståelse, og ha ekstra oppmerksomhet mot dette. Det kan faktisk være slik at ikke alle finner glede og har gode opplevelser av å ferdes i skog og fjell. Jeg har forsøkt å ha en deduktiv tilnærming: anerkjenne den kjente teorien og sjekke ut om denne finnes i praksis. Samtidig har jeg forsøkt å ha et induktivt, lyttende øre og være nysgjerrig på nye aspekt.» (Rommetveit 2012, s. 4).

Rommetveit trekker her fram noen særlige utfordringer ved å forske i egen praksis, særlig når det gjelder hennes forutforståelse, som var preget av en grunnleggende tro på at friluftsliv hadde en positiv helseeffekt. Ens egen nærhet til det prosjektet som en skal forske på eller utvikle, kan bidra til at praktikerforskeren ikke fanger opp betydningsfulle nyanser i et fenomen fordi disse for eksempel blir tatt for gitt. Dette er en utfordring ikke bare i praktikerforskning, men i all forskning der forskere selv er en del av forskningsfeltet.

Rommetveit skriver avslutningsvis dette om brukerkunnskapen som hun har undersøkt:

«Jeg hadde i utgangspunktet en formening om at det å drive med friluftsliv og oppholde seg i naturen, gir en positiv helsegevinst. Dette synes jeg turdeltakerne langt på vei bekrefter. Det som for meg har vært de mest overraskende funnene har vært deltakernes fokus på gruppa og hvor viktig den sosiale biten har vært.» (Rommetveit 2012, s. 13).

Her kommer det fram at gruppetilhørigheten i seg selv også var av stor betydning ved siden av naturopplevelsene. Dette var en dimensjon hun ikke hadde tenkt over betydningen av på forhånd. Om betydningen av tilhørigheten mellom gruppe medlemmene skriver hun:

«Jeg opplever at det viktigste med rapporten er å få fram de små detaljene den enkelte deltaker trekker fram som viktige, positive opplevelser; en hånd på ryggen når ei skakk bro skal forseres, den gode følelsen av å høre til i en gruppe der en føler seg trygg og gleden av å gjennomføre et lenge planlagt mål.» (Rommetveit 2012, ss. 13–14).

Hva har vi lært om utprøving av nye tiltak?

Dette lille glimtet inn i disse to rapportene fra praktikerne har rettet oppmerksomheten mot at innføring av nye metoder kan få fram overraskende og viktig kunnskap. For eksempel at

- en på forhånd planlagt metode, som KOR i det ene prosjektet, ikke viste seg så godt egnet i krisearbeid
- gruppetilhørighet viste seg å være av stor betydning ved siden av friluftsopplevelsene i det andre tiltaket

Brukernes erfaringer med eksisterende tiltak

Noen av praktikerne var opptatt av å få tak i brukernes opplevelser av tjenestene. Det er to eksempler fra rapportene på dette, begge er brukererfaringer fra døgnbemannede bofellesskap for mennesker med alvorlige psykiske lidelser. Praktikerne var opptatt av brukernes opplevelser av sin bosituasjon, hvordan brukermedvirkning fungerte, og hvilken betydning brukermedvirkning har for relasjonen mellom ansatte og brukere.

Som eksempel på kunnskap som kom fram, skal jeg trekke fram noen små utdrag fra rapporten til Eiken og Sunde (2012). I det følgende sitatet utforsker de opplevelsen av overgangen fra sykehus til bolig:

«Alle våre informanter har mange års institusjonsopphold i psykiatrisk institusjon bak seg. Ingen av våre informanter kommer direkte fra eget hjem i tradisjonell forstand. I vår undersøkelse kom det frem at seks av syv informanter hadde udelt positive opplevelser av overgangen fra institusjon til egen leilighet i bofellesskap.»

To av informantene beskriver overgangen slik:

«Det var frihet. Eleganse. Vekk fra klaustrofobien. Telefon, tv, radio fikk jeg. CD kjøpte jeg selv. Jeg liker å følge med. Nå har jeg bodd her i 8 år!»

«Det er bedre å bo i egen bolig. Litt annerledes å bo i egen bolig enn på institusjon. Føler at jeg bor i eget hus.»

I boken Psykisk helsearbeid i nye sko (2007) sies det at symbolverdien knyttet til det å ha sin egen inngangsdør, nøkkel og dørklokke kan være med å bidra til økt følelse av egenverdi og selvstendighet. Slik kan det å ha egen bolig føre til styrking av den personlige delen

av identiteten – et symbol som har verdi. (Ådland og Alsaker 2007).

I tillegg til at de fleste presiserer at de har opplevd overgangen fra institusjon til bolig som bra, kommer det også fram det de opplevde som negativt ved det å bo på institusjon. Flere framhever at det opplevdes mye strengere å være på sykehuset.

To av informantene sier

«Det er mye bedre her enn på sykehuset. Greit å flytte hit. Fikk ikke puste på sykehuset.»

«Samme opplegg som på red. (annet bofelleskap), strengere på sykehuset. Det er alltid strengere å bo på sykehuset. Det er mye friere med egen leilighet. Får gjøre det jeg har lyst til.»

To av informantene vektla også at det var lett å komme seg ut fra boligen. Dette kan muligens ses i lys av at mange har vært gjennom flere års opphold på sykehuspost hvor lange korridorer og låste dører ofte har vært hverdagen. Det som for oss oppleves som en selvfølge fremheves som svært betydningsfylt for dem. (Eiken og Sunde 2012, ss. 15 og 16).

Brukernes erfaring med å bo i egen bolig synes å være udelt positive sammenlignet med det å bo på sykehus.

Eiken og Sunde var videre opptatt av om beboerne opplevde at deres privatliv ble respektert. De skriver dette:

«Fem av våre informanter mente at behovet for privatliv ble respektert. En beboer opplevde at privatlivet ikke alltid ble respektert, men at det var blitt bedre den siste tiden. Beboeren begrunnet dette med at personalet ikke lengre kom inn til han så ofte.» (Eiken og Sunde 2012, s. 25) Dette temaet drøftes også i den andre rapporten fra et bofelleskap (Eivindson og Jacobsen 2012). Der står det:

«Vi tok en avgjørelse på at vi alltid skulle ringelbanke på før vi gikk inn til beboeren, Vi skulle ha respekt for at det var

deres hjem. Dersom beboeren hadde låst døren skulle det tas på alvor. Da skulle vi heller prøve igjen. En beboer sa: 'Vil helst ikke ha besøk midt på dagen. Greit fra morgonen av. Greit det dere gjør. På kveldene klarer jeg meg alene. De dagene jeg har vært på jobb vil jeg være i fred – er sliten!'»

(Eivindson og Jacobsen 2012, s. 10)

Her ser vi hvordan personalet har laget noen rutiner for hvordan de skal forholde seg til å gå inn i leilighetene til beboerne. Sitatet viser at beboeren setter pris på denne praksisen. I likhet med rapportene som var opptatt av å få fram erfaringer med nye tiltak, er dette et også et lite glimt inn i brukererfaringene. De samme rapportene fikk fram nyanserte syn på betydningen av fellesskapet i boligen, noen oppholder seg mye i fellesrommene og snakker med personalet og medbeboere, mens andre holder seg mest i sin egen bolig. Det er av stor betydning at beboerne har denne valgmuligheten. Det kom også fram at flere beboere ønsket seg mer tid utenfor boligen sammen med personalet som de kjente godt. Personalet strekker seg langt i å følge beboerne til nødvendige avtaler som lege, behandling og liknende, mens tid til mer sosial aktivitet utenfor boligen er det begrensede ressurser til.

Når praktikere er både forskere og praktikere

Brukerne som bodde i bolig for mennesker med alvorlig psykiske lidelser, var ikke direkte involvert i forskningen som medforskere. Det var etter en vurdering fra praktikerne, som mente at de var for syke eller skiftende i humøret til å delta i en forskningsprosess over lengre tid. Brukernes stemmer kom fram gjennom intervjuer, og i rapporten til Eiken og Sunde står dette: *«Etter at intervjuene var gjennomført oppsøkte en av informantene oss med en klar og tydelig melding: «Dette er første gang jeg har blitt spurt om hvordan jeg har det! Dette kan bli verdifullt!»*

Den hyggelige kommentaren fra en av våre informanter ble en stor inspirasjon for oss i arbeidet med å

ferdigstille prosjektbesvarelsen. I forlengelsen ledet informantens budskap oss til tittelen Verdien av å bo i egen bolig.» (Eiken og Sunde 2012, s. 30)

Utsagnet fra beboeren om at dette var første gang noen hadde spurt henne om hvordan hun hadde det, er tankevekkende. Er ikke dette et vanlig spørsmål i det profesjonelle arbeidet, eller er det noe med den profesjonelles dagsorden og fortolkningsrammen som gjør at slike spørsmål tolkes inn i en endrings-/vurderingsramme? For enhver forsker er det den umiddelbare opplevelsen og forståelsen til informanten som er av interesse. Det er også erfaringen fra andre forskningsområder der brukerne setter stor pris på at forskeren er genuint opptatt av deres opplevelse og forståelse av sin situasjon. I samhandlingen mellom bruker og psykisk helsearbeidere har ofte relasjonen en agenda, det er noe en skal oppnå. I forskningsintervjuet skal forskeren fullt ut slippe informanten til og ikke tolke utsagnene inn i en faglig/profesjonell ramme. Dette kan skape en verdifull situasjon for brukeren, slik som denne informanten opplevde. Her har den profesjonelle noe å lære av forskeren og forskningsintervjuet. Praktikerne som både er profesjonell hjelper og forsker, må kunne begge rollene. Dette sitatet viser videre at praktikerne her også kunne være forskere i betydningen å slippe informanten fram. Det er nærliggende å spørre på hvilken måte forskningen kan bidra til en kritisk og utviklende praksis, og på hvilken måte den profesjonelles erfaring kan bidra til god forskning. I sitatet ovenfor kan det godt tenkes at nettopp fordi praktikerforskeren her hadde god profesjonell kompetanse i å snakke med mennesker, så bidro dette til at informanten åpnet seg og snakket om sin opplevelse av å være beboer i et bofellesskap.

Sammenheng og likhet mellom forskning og praksis er et debattert tema og særlig i kvalitativ forskning. Praktikerne kan ha nytte av nitide studier av dataene og strukturene som ligger i dataene framfor raskt å

ty til eksisterende teori og egen fortolkning. Forskeren på sin side kan ha nytte av den prosessorienterte tilnærmingen som praktikerne har (Shaw 2005). I praktikerforskning ligger det muligheter til å trekke veksler på begge tilnærmingene.

KLIENT- OG RESULTATSTYRT PRAKSIS (KOR)

Utviklet av Scott Miller, Barry Duncan M. kollegaer ved Institute for the Study of Therapeutic Change (I.S.T.C) i USA.

Arbeidsmåte for klinikere som ønsker å sette klientens perspektiv i fokus og samtidig evaluere effekten av eget arbeid. Tilnærmingen representerer en praksis der en systematisk integrerer klientens vurdering av terapeutisk prosess og terapeutisk utbytte i selve behandlingsprosessen. Metoden er de siste årene tatt i bruk i BUP, barne- og ungdomspsykiatrien. Den er også utprøvd i kommunene Bærum og Stange.

KOR hjelper hjelperne å holde fokus på relasjonen og samarbeidet med brukerne. Metoden kjennetegnes ved at bruker er aktiv deltager i behandlingsprosessen, både gjennom samtaler og gjennom å fylle ut evalueringsskalaer. Skalaene er et grunnlag for å se om det skjer utvikling og endring. Arbeidsredskapet integreres i samtalen og bidrar til å avklare og tydeliggjøre hva en skal samarbeide om i behandling. I behandlingsformen blir brukerne sett på som aktive ressurspersoner, som sammen med terapeuten kan finne løsninger på sine utfordringer

Litteratur:

«I fellesskap for endring» (Duncan & Sparks 2008)

«Klienten – den glemte terapeut. Brukerstyring i psykisk helsearbeid» (Ulvestad, Henriksen, Tuseth & Fjeldstad 2007).

8 REPORTASJER

Uro

Jeg ser rolig ut på dagen i dag.

Men jeg forstyrres av fortiden.

Jeg kan ikke noe for det.

Må leve med det.

ANNA HELENE NORDBØ, 2010



FORSKET PÅ KREATIVE GRUPPER: – Det å føle tilhørighet, kontinuitet og få nye relasjoner endrer deg som menneske. En effekt av dette gjør at langt de fleste føler seg psykisk sterkere, sier Anna Nordbø. Dette har hun skrevet om i rapporten fra forskningsprosjektet.

Vil dokumentere og overbevise

Anna Nordbø var overbevist om at kreativ skriving og maling i grupper hjelper. Ved hjelp av spørreundersøkelse har hun funnet ut mer om hvordan det virker.

AV: RAGNHILD KROGVIG KARLSEN

Slik fungerer de kreative skrive- og malegruppene ved Brukerstyrt senter i Arendal:

Rommet er fylt av konsentrasjon. En liten gruppe kvinner og menn i ulike aldre har fått dagens oppgave. De lytter til musikkspor. Deretter skriver de. Hver og en følger sine egne assosiasjoner. Tankene og teksten

tar dem av sted. Gruppeleder Anna deltar også. Etterpå leser de høyt for hverandre det de har skrevet. Tekstene er morsomme, triste, bevegende, poetiske, dramatiske, burlleske, rare, drøye, lange eller korte – ingen er likegyldige.

Et alternativ

Brukerstyrt senter i Arendal har gitt ut fire bøker med utdrag fra det de kreative gruppene har skapt, men utgivelsene er ikke det vesentligste for deltakerne, ifølge Anna Nordbø. Hun har fungert som skrivegrupeleder en stund.

– Jeg vil ikke «slå i hjel» samtalen som nyttig, den er også viktig, men med skriving og maling når du følelsene på en måte den tradisjonelle dialog samtalen ikke kan. Hvis du har gått i terapi i 15 år og ikke kommet videre, er det på tide å prøve noe nytt, for å si det sånn, sier hun.

For mange av brukerne representerer skrive- eller malegruppa ved Brukerstyrt senter dette nye.

«Jeg har aldri opplevd skrivegruppen som dømmende, kald eller analyserende. Tvert imot har jeg opplevd varme, medfølelse, begeistring og samhørighet.» (Informant/deltaker ved senteret)

Forsket på kvaliteten

Som deltaker i *Kunnskapende nettverk* (kapittel 3), leverte hun prosjektrapporten *Brukerstyrt senter – kreative verksteder – fokus på kreativ maling og skriving* (Nordbø 2012). Nordbø har undersøkt hva kreativ maling og skriving betyr for deltakerne, hva de sier om kreativt verksted kontra samtalerapi, og hva Brukerstyrt senter betyr for den enkelte. Også forskningsprosjektet kunne kalles brukerstyrt, dvs. brukerstyrt forskning (kapittel 5). Senere skulle det lede til samarbeid med forskere om å få publisert en fagartikkel og videre til formulering av brukerkunnskapen i et faglig essay.

I forskningsprosjektet sitt ville Nordbø undersøke hva slags betydning de kreative skrive- og malegruppene hadde for brukerne av tilbudet, og hun brukte dem som informanter. I spørreundersøkelsen fikk deltakere fra skrivegruppa fem spørsmål å besvare.

MALT AV ANNA NORDBØ



KONSENTRASJON: «Maling er krevende og man bruker automatisk mye hjernekapasitet. Da glemmer man seg selv litt, og blir værende i nået og ikke i vond fortid eller i en skremmende fremtid,» sier en av informantene i Anna Nordbøs undersøkelse.

– Du når dypere

– Over halvparten sa at de hadde hatt like stort utbytte av å gå i skrivegruppen som de hadde hatt av samtalerapi, forteller Nordbø.

Norbø fant ut mer om hva det betyr for den enkelte å bruke seg selv og sine erfaringer på denne måten. Informantene bekreftet at det skjer noe spesielt i skrive- og malegruppene. Nordbø ser det i sammenheng med tekstene og bildene som skapes:

– Du når fort dypt, du skriver eller maler deg «ut», og du skriver eller maler deg gladere. Noen henter

Min motivasjon er at andre skal få muligheten til å jobbe kreativt for å få et bedre liv.

Systemene må se nye muligheter.

ANNA NORDBØ

opp igjen det vonde de har med seg i bagasjen, og det kan prege teksten. Uansett hvordan teksten eller bildet blir, vil det ha et snev av hvem du er og av det sårbare som ligger under. Dette er et fellestrekk som synes å gå igjen, sier hun.

Ti faktorer

Nordbø fikk veiledning i hvordan hun kunne systematisere og analysere brukernes utsagn og erfaringer.

– Jeg sorterte setning for setning i intervjuene for å kunne gå dypere i analysen. Alt informantene hadde svart ble plassert, og vi kom frem til ti faktorer som var viktige for skrive- og malegruppedeltakerne.

De ti faktorene var: *glede, trygghet, tilhørighet, psykisk styrke, fokusskifte (endret innstilling), selvbilde, prosess, mestringsverktøy, bearbeiding og kontroll i eget liv.*

Over halvparten av informantene sa de var blitt *psykisk sterkere*, at de mestrer nye og uoppdagete ferdigheter, har fått nye venner, endrete holdninger og ofte en ny innstilling. Flere av informantene forteller at de depressive tankene forsvinner.

– Det handler også om å gjøre noe – det er bare en selv som kan gjøre noe for å få et bedre liv, sier Anna Nordbø.

Håpet er at forskningsprosjektet skal kunne gi brukerkunnskapen legitimitet i det offentlige rom, der makten sitter, der beslutningene tas. Hun ønsker dessuten at behandlingsapparatet skal få øynene opp.

– Det er altfor lite kreativitet på sengeposter og i behandling generelt, sier hun.

Noe å slå i bordet med

Nordbø mener resultatene fra prosjektet er nyttige. Det har vært viktig å få dokumentert denne

kunnskapen, slik at de uten erfaring innenfor feltet kan se hva kreativitet gjør med den enkelte. For henne er det et mål at politikerne og administrasjonen i kommunen får tilgang til kunnskapen.

– At de ser at senteret er viktig, at vi representerer en utrolig effektiv måte å jobbe på for å få en bedre hverdag.

Nordbø mener også at den akademiske rammen er nyttig.

– Stoffet jeg presenterer nå får mer tyngde enn om jeg hadde gjennomført dette helt på egen hånd. Det er i grunnen en kjempeforskjell. Om jeg hadde gjort det alene, hadde det ikke vært gyldig kunnskap, sånn er samfunnet, sier hun.

Kjemper for senteret

Hun hadde en agenda for prosjektet, det vil si et ønske om å beholde senteret generelt og de kreative gruppene spesielt.

– Jeg begynte å jobbe for oss politisk etter at senteret ble kuttet ved et pennestøk i rådmannens budsjett for 2010. Kommunen ville spare innen rus og psykiatri. Borte var Brukerstyrt senter, forteller Nordbø.

Sammen med andre deltakere i skrive- og malegruppene brukte hun avisene, ringte, «maste» og fikk etter hvert enkelte politikere til å lytte.

I dag bevilges det 600 000 kroner i året til senteret, halvparten av hva det fikk før, men aktiviteten kan opprettholdes. Senteret ledes av et allmøte og et styre, mens daglig drift skjer på frivillig basis, men med et honorar til gruppelederne. Det er et lavterskeltilbud uten innsøking.

– Men det viser seg at vi må kjempe den samme kampen hvert år. Det koster å mobilisere mot nedleggelse. Dokumentasjon, slik vi skaffer oss nå, vil legge tyngde bak argumentene, og politikere som tror på oss, vil kunne føre saken videre, mener Nordbø.



KREATIV SKRIVEPROSESS: I de brukerstyrte gruppene ser deltakerne tekstene sine for hverandre. Tilbakemeldingene skal være positive.

Ett år i skrivegruppen har hjulpet meg mer enn hva syv år i samtaleterapi har gjort.

INFORMANT I BRUKERUNDERSØKELSEN

Nytte av fagkunnskap?

I dette brukerstyrte forskningsprosjektet samarbeidet hun ikke med praktikere, og hun forteller at det var begrenset hvilken nytte hun hadde av praktikernes fagkunnskap i nettverket.

– Men det var kjempeflott å se at praktikere og brukere samarbeidet i andre prosjekter og viste sånn respekt for hverandre. Jeg så at de lærte av hverandre. Selv sto jeg litt på utsiden, forsket alene, men kunne spørre dem og ta til meg det de delte om sitt. Det er først og fremst de av praktikerne som *ser* brukerne, jeg har hatt mest nytte av å treffe, sier hun.

Livskunnskapens verdi

I utgangspunktet la hun ikke opp til å belyse undersøkelsen med faglitteratur.

– Jeg så ingen nytte av det i det hele tatt. Jeg ville først og fremst bruke livskunnskapen min og alt jeg har lest før – det som er en integrert del av meg, forteller hun.

Men hun ser likevel litt annerledes på det nå etterpå.

– Du er for eksempel nødt til å bringe inn kunnskap om fortiden for ikke å bli en bedreviter. I fagessayet jeg skriver nå, vil jeg referere til Montaigne, (1533–92) fransk filosof og forfatter. Ham har jeg sans for, fordi han har sans for erfaringskunnskapen – ikke den tilleste kunnskapen, sier Nordbø.

Samarbeid med forskere

I skrivende stund er en fagartikkel som forsker Anne Brita Thorød har skrevet i samarbeid med Anna Nordbø, inne til vurdering i et fagtidsskrift.



EN PROSESS: «Ved å skrive får jeg tid til å tenke, til å skrive om, til å stryke og legge til. Det er noe helt annet enn å ta ting på sparket. Det er lett å si ting en angres på gjennom samtaler mm. Å skrive gir en helt annen forutsigbarhet,» sier en av informantene i Anna Nordbøs undersøkelse.

– I forskningsprosjektet prøvde jeg å holde avstand til meg selv, men i fagartikkelen har jeg brukt mer av min egen stemme, skrevet om meg selv og min egen erfaring.

– I dette arbeidet har jeg innstilt meg på å lære av hun som er forsker, ta til meg den kunnskapen hun har. Da jeg måtte slette mine dikt osv. for å binde sammen oppgaven, gjorde det først noe med meg. Jeg følte at det ikke lenger var min tekst. Vi måtte ha inn mye om teori. Mer motstand. Men jeg liker å bli utfordret.

BRUKERSTYRT SENTER MED GRUPPETILBUD I ARENDAL

- Kreativ skrijving og maling
- Brukerstyrt
- Brukere er også gruppeledere
- Lavterskeltilbud
- Ifølge Nordbøs prosjektrapport gir tilbudet: glede, trygghet, tilhørighet, psykisk styrke, fokusskifte (endret innstilling), selvbylde, prosess, mestringsverktøy, bearbeiding og kontroll i eget liv



– Tett på livene til hverandre

Skillet mellom bruker og ansatt viskes litt ut når en ikke fokuserer på diagnoser, men felles opplevelser og mestring i naturen. Det mener psykiatrisk sykepleier og friluftsguppe-leder Janne Rommetveit.

AV: ROALD LUND FLEINER

– Dette har hatt større ringvirkninger enn jeg hadde trodd. Noen snakker om en identitetsforandring, sier Rommetveit.

Forsket på eget tilbud

I tre år har hun ledet en friluftsguppe for mennesker med ulike psykiske lidelser og rusproblemer i Kristiansand – og forsket på hvilken effekt brukerne selv opplevde at de hadde av tilbudet.

– Min utfordring var å holde avstand når jeg skulle skrive om noe jeg står med beina plantet midt oppi. Jeg er litt sånn hellig overbevist om at dette er noe for alle, ler Rommetveit.

I forskningsprosjektet har hun undersøkt hva brukerne mente. Hvilke erfaringer de hadde angående kvaliteten.

Gikk over Hardangervidda

Friluftsgruppa er en del av tilbudet Bålplassen i Kristiansand. Hver fredag møtes deltakerne for å bli sammensveiset og for å forberede det store målet – en lengre fjelltur som gjennomføres hvert halvår.

– Vi gikk over Hardangervidda rett etter påske, med ski, pulk og telt. Det var den første vinterturen. Vi skal ha en høsttur i år også, sier hun.

Fokus på opplevelser – ikke diagnose

Tilbudet startet opp i 2010. Rommetveit forteller at deltakerne har alt fra psykoselidelser til angst,

depresjon og rusproblemer. Også kjønns- og aldersmessig er det en sammensatt gruppe. Det tror hun er noe av grunnen til at den fungerer så godt.

– Hvis vi skulle laget en gruppe for kvinner med angst mellom 30–40 år så ville den felles problematikken havnet i sentrum. Vi fokuserer på at vi er en turgruppe, som skal ha gode opplevelser utendørs sammen, og at det vi ikke kan gjøre noen, med skal vi ikke bruke energi på, sier Rommetveit.

– Andre briller

Fire dager i uka jobber hun som psykiatrisk sykepleier i psykisk helseteam i kommunen. Den siste dagen har hun satt av til Friluftsgruppa.

– Fredager tar jeg på meg andre briller. Jeg skal ikke være en individuell oppfølger for de som er med i friluftsgruppa. Her er det et skille, sier Rommetveit, som likevel ser at de gode samtaleene ofte oppstår nettopp på disse turene – når det ikke er planlagt.

– Likevel er det sjelden jeg har så nære og fine samtaler som når vi er ute. Ute blir det fort de store temaene i livet som tas opp, påpeker hun.

Ressurser i gruppa

Intervjuene hun har gjort med deltakerne viser at gruppetilhørigheten er svært viktig for deltakerne. Samhold og omsorg fremheves av flere deltakere, og noen opplevde mindre medisinsbehov som følge



av dette. Det å mestre utfordringer, som å krysse en elv eller bestige en topp, ble også vektlagt av mange brukere som viktig.

– Er det dårlig vær eller krevende terreng så er holdningen at vi skal fikse det. Vi vektlegger at alle ressurser er viktige og kan brukes. Er du ikke fysisk sterk, så kan du være god til å oppmuntre, lage kaffe og servere de andre på tur, sier Rommetveit.

Tar med seg styrken

Hun ser gode ringvirkninger av tilbudet.

– Jeg slutter ikke å bli imponert over hvem som klarer å være med i gruppa. Overføringsverdien er

fin. Jeg ser at de klarer å ta med styrken fra friluftsliv til andre deler av livet som kan være utfordrende. Kanskje klarer de å gå i et møte med NAV når de har klart en uke i fjellet, sier Rommetveit.

For eksempel forteller en av deltakerne i rapporten at turen inspirerte ham til å begynne med en fritidsaktivitet han lenge hadde ønsket å starte med.

Jevnbyrdig

Jevnbyrdigheten er en annen positiv faktor.

– Jeg treffer deltakere som kan mer om friluftsliv enn meg på visse områder. Det er akkurat sånn det skal være, mener hun.

FOTO: PRIVAT



FOTO: PRIVAT

INTERVJUET DELTAKERNE: Janne Rommetveit, psykiatrisk sykepleier, undersøkte hvilke kvaliteter gruppetilbudet hadde.

– Får erfaringsrolle

Deltakere som har vært med før, får en ny rolle når de ikke lenger er ferske.

– Folk som har vært med på tur tidligere, får en erfaringsrolle i gruppa. De har opparbeidet seg kunnskap som de velvillig deler og vokser på å dele med de andre.

– Kjenner det samme selv

Deltakerne forteller om gleden ved å mestre. Denne gleden kjenner hun igjen selv.

– Jeg kjenner selv at det gjør godt å være ute, at det er godt å klare meg selv. Det er en allmenn menneskelig ting. Jeg blir ikke så overrasket over hva deltakerne opplever, for jeg kjenner det samme selv, poengterer hun.

Arbeid og fritid blir ett

Så glad er hun blitt i arbeidet med friluftsgruppa at det noen ganger kan være utfordrende å skille mellom jobb og privatliv.

– Det er litt kontroversielt, for vi har noen ganger med egne barn. Vi kommer tett på livene til hverandre. Det blir veldig utviskede grenser mellom arbeid og fritid. Skulle jeg for eksempel ut og gå en søndag i vinter, så ringte jeg til deltakerne i gruppa og spurte om de ville bli med ut. Men jeg ser egentlig ingen veldig store negative effekter av det, sier Rommetveit.

Brynet ideer i nettverk

Gjennom deltakelse i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap får Rommetveit brynet ideene sine på andre.

– Det var ingen andre i nettverket som var knyttet direkte opp mot friluftsliv, men det var nyttig å få hjelp til å få litt avstand til stoffet. Jeg fikk gode tips om spørsmål jeg kunne stille til brukerne i forbindelse med rapporten om Friluftsgruppa, understreker hun.

FRILUFTSGRUPPA I KRISTIANSAND

- Rettet mot personer med psykiske lidelser og rusproblemer.
- Er en del av et tilbud kalt «Bålplassen», som har flere andre aktiviteter.
- Deltakerne møtes hver fredag, for å være ute, bli sammenspleiset og forberede en lengre fjelltur som gjennomføres hvert halvår.
- Tilbudet drives av psykiatrisk sykepleier Janne Rommetveit og av Jarle Føreland, som er leder for hele tilbudet «Bålplassen».
- Rommetveit publiserte i juni 2012 en forskningsrapport om tilbudet, for Universitetet i Agder.



UTVIKLINGSPROSJEKTET FORTSETTER: Med resultatene fra prosjektarbeidet og intervjuundersøkelsen de har gjennomført ved Psykisk helsesenter i hånden, møter f.v. Trine Benthe Grimestad, Åse Lillian Strokkenes, Ragnhild Støle og Tove Glomsaker NAV, fastlegene, politikere og andre for å formidle kunnskap og sette i gang viktig refleksjon.



Søker kunnskap sammen

Fag og erfaring sammen – sånn må det være. Slik lyder tittelen på prosjektet «firerbanden» fra Lindesnes har gjennomført.

AV: RAGNHILD KROGVIG KARLSEN

– Nå vil formannskapet også ha oss! Det er seriøst. Hva blir det neste, Stortinget? Paven i Roma? Fire damer i Lindesnes kommune bringer hverandre siste nytt før de skal inn for å holde foredrag for det lokale NAV-kontoret. Stemningen er god. Latteren sitter løst.

Undersøkte kvaliteter

Kjært barn har mange navn. Disse fire går for tiden under navnet firerbanden, Lindesneskvartetten eller prosjektgruppe Lindesnes: Tove Glomsaker, leder for psykisk helsetjeneste, Ragnhild Støle, miljøterapeut, Åse Lillian Strokkenes og Trine Benthe Grimestad, de to sistnevnte bruker og tillitsvalgt ved kommunens dagtilbud. I snart to år har de samarbeidet om prosjektet «Fag og erfaring sammen – sånn må det være», og et oppfølgingsprosjekt de er i gang med. De har fulgt undervisning i faget «Kunnskapsutvikling på arbeidsplassen», tatt i bruk arbeidsformene fra Kunnskapsende nettverk (Kapittel 3) og vært en del av Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap (Kapittel 2). Resultatet er ny kunnskap og «muskler» til å kunne formidle det de har på hjertet.

– Målet vårt var i utgangspunktet å undersøke



NAV FIKK HØRE OM FORSKNINGSPROSJEKTET: Leder og ansatte ved det lokale NAV-kontoret lytter til et foredrag om hvilken betydning dagsenteret har.

kvalitetene ved senteret. Spørreundersøkelsen vi gjennomførte blant brukerne, ga oss svar på hva senteret betyr for den enkelte, forteller Åse Strokkenes.

Hvorfor ikke å spørre brukerne?

Senter for psykisk helse i Lindesnes er et lavterskeltilbud. Brukerne kan komme for å ta en prat, lære noe nytt eller dele noe de kan: Det være seg å snekre, veve, lage mat eller lære håndarbeid fra en annen kultur, for å nevne noe. De spiser måltider sammen, bruker offentlige treningstilbud sammen, drar på tur til fjells eller reiser på små og store ekskursjoner. På bordet i stuen ligger et album med bilder som raskt vekker minner fra en sommerkveld på Dalen hotell i Telemark, der det er kjent for å spøke. Eller for lenger siden, en Danmarks-tur. Den holdt på å bli avlyst fordi noen i sin uvitenhet trodde de manglet sjåfør. Ingen hadde tenkt på å spørre brukerne! Åse, som har eid og kjørt taxi i mange år, skulle vel kunne



GIR VIDERE: Brukerne av senteret skal overrekke 30 prosent av inntektene fra basaren de nylig holdt til et crisesenter for voldsutsatte barn. I dag forbereder de seg og har skrevet ut en symbolsk sjekk.

Senteret har hjulpet meg å få selv tillit tilbake. Jeg lærer nye ting, får nye venner, kan få luften tanker, sprengre grenser. Tilhørighet (følelse av det). Får brukt meg selv. Lærer andre noe. Får støtte og et puff når det blir for vanskelig.

INFORMANT I BRUKERUNDERSØKELSEN

håndtere en minibuss? De fire forteller at holdningene til brukernes erfaringer og kunnskap har endret seg. Senteret trer frem som et godt eksempel. Både de ansatte og brukerne ser i det daglige bevisst på hverandre som mennesker med ressurser.

Ved hjelp av spørreundersøkelsen fikk de dokumentert betydningen av dette.

– Deltakelse ved senteret setter i gang en positiv spiral ut av isolasjonen. Det sosiale nettverket utvides. En aktivitet leder til en annen, forteller Strokkenes.

– Hva betyr senter for psykisk helse for deg? Det ble problemstillingen vi skulle finne svar på.

ÅSE STROKKENES

– Hverdagen blir rett og slett lettere å takle når man har et nettverk og aktiviteter å gå til, tilføyer Trine B. Grimestad.

Kort oppsummert mente brukerne at senteret hjalp dem til å

- bryte isolasjon
- skape en relasjon/vennskap
- mestre – og å øke selvfølelsen
- bygge sosiale nettverk

Samarbeidsforskning

I dette heftet beskrives prosjektet som samarbeidsforskning (se kapittel 5). To brukere og to fagpersoner har jobbet sammen i alle ledd: prosjektbeskrivelse, spørreundersøkelse, gjennomføring og formidling – ned til hver minste detalj, som for eksempel hvordan en setning best lyder. Alle fire legger vekt på at de har vært sammen om det og deltatt på lik linje. – Vi ler litt av at det er forskning vi holder på med, det er jo et lite prosjekt. Men uten forskningsrammen rundt prosjektet ville vi ikke evnet å drive dette frem og gjennomføre det slik vi har gjort, sier Tove Glomsaker.

Det betyr altså en del at Universitet i Agder har en finger med i spillet, og at prosjektet er knyttet til deltakelse i et større nettverk. Samarbeidet med forskerne har gitt nyttig innsikt.

– Det er det som har løftet prosjektet, og som gjør at vi tør ta det ut i verden, sier Tove Glomsaker.

– Det har også gjort det hele morsommere å holde på med, både for brukere og for ansatte, sier Ragnhild Støle.

– Forskerne har møtt oss alle med like mye respekt, gitt oss ansvar og stilt krav, sier Åse Strokkenes.

Brøt barrierer

Alle har kjent på motstand underveis. I dag utstråler de trygghet. Fordi de skaffet seg kunnskap?

– I starten ble jeg så lei. Jeg kunne slå i bordet. Det var så frustrerende å mangle kunnskap om hvordan ting fungerte i universitetssammenheng. Noen av oss har ikke engang gått videregående skole, sier Trine Grimestad.

Men det var forløsende å forsere slike hindre. Grimestad mener at forskningsprosjektet har ført til personlig utvikling og ny kompetanse, som for eksempel ferdigheter i å samarbeide med flere på prosjektbasis.

Prosjektet fortsetter

Nå som forskningen er gjennomført og resultatene skal formidles, har de valgt en arbeidsfordeling. Brukerne presenterer prosjektet, mens praktikerne noterer ned reaksjoner og tilbakemeldinger fra tilhørerne. Dette danner nytt materiale som senere skal analyseres – det også.

I dag er det femte gang de holder foredrag, og det er de ansatte ved det lokale NAV-kontoret som lytter til det Åse L. Strokkenes og Trine B. Grimestad har å fortelle.

– Vi var opptatt av å få alle til å svare da vi stilte spørsmål om senteret og aktivitetene der. Alle ble spurt i god tid på forhånd, forteller Åse Strokkenes og Trine Grimestad.

Troverdige stemmer

Begge to bruker også eksempler fra sine egne liv når de forklarer. Åse er tilbake i arbeidslivet etter flere år utenfor.

– Uten dagsenteret som en støtte i ryggen hadde jeg ikke turt å takke ja til jobben, forteller hun.

NAV-tilhørerne lytter engasjert. Dette er viktig informasjon å ha med seg i deres arbeidshverdag.

At det er brukerne i prosjektgruppen som holder foredraget, styrker også troverdigheten i budskapet, mener de fire.

– Vi ville jakte på taus kunnskap og omsette denne til tekst, for sammen å utvikle et bedre tilbud.

TOVE GLOMSAKER

– Vi registrerer hvor stort inntrykk det gjør at det er brukerne som forteller om forskningsprosjektet. De formidler håp. Det engasjerer tilhørerne, sier Tove Glomsaker.

Dette oppfølgingsprosjektet er interessant i seg selv. Også det sier noe om brukerkunnskap og denne kunnskapens rolle og betydning. Det skjer noe spennende når politikere, fagfolk og andre ansatte i kommunen får høre om det «firerbanden» har forsket på. Det ligger et alvor bak den spøkefulle tonen.

Gjør psykisk helsearbeid synlig

I løpet av runden med foredrag har det raskt vist seg at relevante miljøer, som ledergruppen i kommunen, politikere og NAV, ikke visste nok om senteret.

– Vi ble oppmerksomme på hvor lite kjent senteret var. Det overrasket oss at også kommuneansatte som f.eks. burde kunne henvise brukere til oss, ikke visste nok om tilbudet. Dette må vi bli bedre til å informere om. Neste presentasjon blir for fastlegene i kommunen, sier Tove Glomsaker.

Alle kan vise svakhet

Prosjektgruppen har lagt stor vekt på likeverd og likestilling i samarbeidet.

– Likeverd, men også forskjellighet i den forstand at vi gikk inn i arbeidet fra ulike ståsteder og roller i hverdagen på senteret, understreker Tove Glomsaker.

Åse Strokkenes mener det er viktig at også fagfolkene kan vise svakhet.

– Det bidrar til at vi kan komme med innspill, sier hun.

De fire er opptatt av å få frem «de lave stemmene» og forteller at dette er en væremåte ved senteret også.



FOREDRAGSHOLDERE: Åse Strokkenes og Trine Grimstad presenterer resultatene fra brukerundersøkelsen.

– De ansatte slipper brukerne til, lar dem få ansvar og bruke sine ressurser, sier Glomsaker.

Nye tider

Dagsenteret ligger i kommunesenteret Vigeland, vegg i vegg med omsorgssenteret og i nærheten av rådhus og bibliotek. Slik har det ikke alltid vært. For mange år siden startet tilbudet opp i et lokale utenfor tettstedet.

– Brukerne protesterte da det ble foreslått å flytte til sentrum. De ønsket ikke å synes, å være midt i



En vanskelig dag med tunge triste tanker i hodet, blir møtt av mennesker som forstår meg slik at jeg føler meg inkludert. Vi er sammen på en god måte som gir meg en god følelse av trygghet.

INFORMANT I BRUKERUNDERSØKELSEN

offentligheten. Men mye har forandret seg når det gjelder åpenhet, sier Tove Glomsaker.

I dag er det gjerne brukerne av senteret som rekrutterer nye brukere dit. De deltar i lokalsamfunnet, som f.eks. da de nylig holdt basar med utlodding av barneklær og gjenstander laget ved senteret.

– Vi forsøker å gjøre psykiske vansker til noe normalt. Vi blir lagt merke til fordi vi ligger litt forut. Det er fint å kunne være forbilder for fagfolk og brukere i andre kommuner og flott å være med på å bryte tabuer, sier Åse Strokkenes.

SENTER FOR PSYKISK HELSE I LINDESNES

- Dagsenter – lavterskeltilbud til voksne som sliter i hverdagen, og som trenger et sted å gå for å treffe andre.
- Mål med forskningsprosjektet: Få tak i erfaring og kunnskap fra brukerne som grunnlag for å utvikle gode og helsefremmende tjenester.

ERFARINGSKONSULENT: Jan Ivar Ekberg har vært engasjert i utvikling av tjenester i Songdalen kommune. Der forsket han sammen med to ansatte – og gjennomførte kvalitative intervjuer med brukere bl.a for å øke forståelsen og innsikten i deres ønsker og behov.



Fra bruker til aktør – i bevegelse!

På vei inn i en jobb som miljøterapeut ser Jan Ivar Ekberg i dag på sin egen brukererfaring fra en viss avstand. Men den er en del av hans brede kompetanse.

AV: **RAGNHILD KROGVIG KARLSEN**

– Jeg er sikker på at fremgangsmåten vi benyttet egner seg til å gjøre oppfølgingen av personer som har vært til behandling for rusproblemer, bedre, forteller Jan Ivar Ekberg.

Som representant fra brukerorganisasjonen Alarm forsket Ekberg sammen med praktikerne Reidun Mentzer og Siv K. Thorkildsen i det av prosjektene i Kunnskapende nettverk som handlet om utvikling av en oppfølgingstjeneste for ROP (rus og psykiske lidelser) i Songdalen kommune.

Brukerne i undersøkelsene de gjennomførte, meldte tilbake om at det var positivt å bli intervjuet av en erfaringskonsulent fremfor av den faste saksbehandleren. Det skapte trygghet. Gjenkjennelseeffekten bygget bro.

Prøvde ut ulike oppfølging

– Det kom også frem at noen ønsket seg oppfølging i gruppe. Noen så for seg turgrupper, mens andre så for seg samtalegrupper. Dette fulgte vi opp med å

arrangere begge deler parallelt i noen måneder. Deretter evaluerte vi, sier Ekberg.

På denne måten fikk Songdalen kommune undersøkt og utviklet oppfølgingstilbudet mens det pågikk.

– Prosjektet ga oss en samarbeidsform, fag og erfaring i kombinasjon, som gjorde at kommunen fikk gjort nytte av brukerkunnskap i praksis.

Samarbeidet med praktikerne Reidun Mentzer og Siv K. Torkildsen, begge ansatt i kommunen, utviklet seg underveis.

– Skillene mellom oss innad i prosjektgruppen ble visket ut.

Likevel spilte det en rolle at han var erfaringskonsulent, ikke praktiker, og at han kom utenfra.

– Kanskje ble det litt lettere for praktikerne å reflektere over en del kompliserte problemstillinger sammen med meg fremfor å diskutere det med de enkelte brukerne på stedet, sier Ekberg.

Som følge av prosjektet fikk brukerne av oppfølgingstilbudet en opplevelse av å være med og påvirke.

– De satte pris på å bli spurt, sier Ekberg.

Med i Brukerforum

Jan Ivar Ekberg ser i dag på sin egen brukererfaring fra en viss avstand. For det første har det gått tid, men minst like viktig er det at han har forandret posisjon og innstilling. Årene han har deltatt i samarbeidsprosjekter med forskere om utviklingsarbeid i kommunen, har ikke bare gitt mye ny innsikt, men også et annet selvbilde. I tillegg har han tatt høyere utdanning og er på vei inn i en ny jobb som miljøterapeut.

– Akkurat nå identifiserer jeg meg kanskje mer med rollen som fagperson og forsker enn som bruker.

Brukerforum blir dermed en viktig kilde til

å hente frem igjen erfaringskunnskapen på en positiv måte. For meg som brukerforsker blir forumet en slags selvhjelpsgruppe, sier han.

I tillegg fungerer Brukerforum som en kreativ kilde. De som deltar bringer inn aktuelle problemstillinger og tematikk.– Vi er hele tiden i kontakt med nye brukere og fagfolk som her får en mulighet til å ta opp saker de er opptatt av, sier han.

Empowerment

En av Brukerforums viktigste funksjoner er å vise at det nytter å delta i utviklingsarbeid. Ønsket er å mobilisere flere brukere – å vekke engasjement.

– Empowerment-delen i forumet blir viktig. Med det mener jeg at en kan lære, og at en kan skape seg en ny identitet ved å bruke sin egen historie som en ressurs, sier Ekberg.

Å sitte i råd og utvalg kan kanskje virke litt skremmende hvis man ikke har gjort det før, mener han.

– I Brukerforum får en sett sine egne erfaringer i et større bilde. Følelsen av å representere en gruppe og ikke bare seg selv, gir styrke, sier Ekberg.



9 BRUKERFORUM – ET NETTVERK I NETTVERKET

Brukerforumet på Agder kan betraktes som en grasrotbevegelse i vekst. Det omreisende forumet mobiliserer både brukere og fagfolk, gir styrke til nye oppgaver og tilgang til kunnskap.

AV: TOVE ELISABETH JOHNSEN

Brukerforum på Agder er en møteplass for dem med en insisterende vilje til å bidra i utviklingen av psykisk helse- og rusfeltet. Det er også et sted for dem som er nølende og ikke helt har tatt skrittet fullt ut som aktør, men som er nysgjerrige på hva brukerforumet er. Deltakerne bruker sine egne erfaringer med psykisk uhelse og rusavhengighet til å inngå allianser med fagfolk i kommunene, forskere og studenter i utdanningssystemet. Forumet har i dag sin base i det brukerstyrte senteret ROM-Agder¹, som eies av Mental Helse og LPP, og organisasjonen A-larm².

Brukerforum bidrar med å samle de delene av brukermiljøet som er interesserte i å delta i utviklingsarbeid innen psykisk helse og rusfeltet. Her samles brukere som deltar i prosjekter for å dele erfaringer, støtte hverandre og initiere nye prosjektideer. I Brukerforum utvikles dialogen sammen med forskere og praktikere. Fra 2012 begynte Brukerforum å arrangere sine samlinger i forskjellige kommuner i begge Agder-fylkene. Det har de begrunnet blant annet med ønske om rekruttering av nye deltakere fra flere kommuner. Brukerforum inngår i et samarbeid med Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap.

1 Brukerstyrt senter – www.rom-agder.no

2 A-larm – www.a-larm.no

MEDVIRKE TIL ENDRING

I det lokalbaserte psykisk helse- og rusfeltet inngår brukere i samarbeid på mange nivåer med det offentlige. Evalueringen fra Norges forskningsråd av opptrappingsplanen for psykisk helse (1999–2008) viste at selv etter ti år med fokus på brukermidvirkning var det fortsatt store mangler (2009). I artikkelen: «Når brukerne ikke blir tatt på alvor», i *Tidsskrift for samfunnsforskning* (2007) analyserer Alm Andreassen brukermidvirkning i møter mellom representanter for henholdsvis brukere og hjelpeapparatet. Her diskuteres endringsbehov på bakgrunn av brukertilbakemeldinger. Hun viser til flere forhold som kan bidra til å underkjenne brukernes erfaringer, blant annet fravær av interesse for det saklige innholdet. Når medvirkningsprosessen oppleves relevant for hjelpeapparatet, oppstår det en egeninteresse og et ønske om å lære av brukerne. Brukerforum har sitt utspring i brukerorganisasjonene, men fungerer ikke så klart ut fra representativitet. Dette nettverket er forskjellig fra en modell om representativitet fordi dialogene med fagfolkene har sitt utspring i deltakelse i felles prosjekter.

Brukerforum bygger virksomheten på engasjement og beveger seg dit det mener det foregår noe som er interessant, og der det kan få noe igjen for å samarbeide.

UTVIKLE KUNNSKAP

Hvordan bidrar brukerforumet i utviklingen av brukerkunnskap?

«Uten sterke brukerstemmer vil denne kunnskapen (den erfaringsbaserte kunnskapen en person har om sitt eget liv, sin lidelse og som bruker av tjenester) ikke være tilgjengelig ved gjennomføring, organisering og forskning på og evaluering av de offentlige tjenester.» (Westerlund 2012)

I Brukerforum er det deltakelse i prosjekter og utviklingsarbeid som danner rammen for styrking av brukerstemmene. Dialogen bygges opp rundt den erfaringsbaserte kunnskapen og dialogene tar opp i seg mange innfallsvinkler. Det kan være en deltaker som ønsker å bidra, men som er i tidlig rusfri fase og har vansker med avstand til egen historie, en som skal delta i en referansegruppe for første gang og trenger råd, eller en som deltar som medforsker i et kommuneprojekt.

Sosial kapital

Brukerforum er et nettverk og har noen trekk ved seg som kan ses i lys av nettverksbegrepet *sosial kapital*. I boken *Sosiale landskap og sosial kapital* (Bøe og Schiefloe 2007) viser forfatterne til Pierre Bourdieus beskrivelse. Han knyttet den sosiale kapitalen til tilgjengelige ressurser gjennom å delta i nettverk: «*Sosial kapital er summen av de faktiske eller potensielle ressursene som er knyttet til det å ha et varig nettverk av mer eller mindre institusjonaliserte relasjoner, preget av gjensidig kjennskap og anerkjennelse.*» (1986:248)³

Brukerforum forholder seg både til

brukerorganisasjonene, universitetet og kommunene. Den løse strukturen i nettverket gir det handlingsrom til å delta på de arenaer som deltakerne finner interessante. De er lite bundet av vedtak og formaliteter. Brukerforum bygger virksomheten på engasjement og beveger seg dit det mener det foregår noe som er interessant, og der det kan få noe igjen for å samarbeide. Temaene i nettverket kan vi finne paralleller til i det som omtales som byggesteiner når en bygger sosial kapital:

- Den øker tilgangen til informasjon.
- Den drar nytte av andre aktørers innflytelse.
- Den styrker personers troverdighet og anseelse og har betydning for anerkjennelse og identitet.

Den sosiale kapitalen har en relasjonell forankring, og den framstår som et uformelt strukturelt fenomen. Den preges av de menneskene som inngår i nettverket, men den er også avhengig av den sammenhengen den inngår i – er altså kontekstavhengig.

TI ÅR – TRE FASER

Brukerforum har utviklet seg i tre faser over en periode på ti år. Brukerforum slik det fungerer i dag, kan vi se flere kilder til, når vi ser på utviklingstrekk i arbeidet med brukermedvirkning i Agder over tid. Arbeid og tiltak som har bidratt til utvikling fram mot det ambulerende brukerforumet vi har i dag, er beskrevet i en studie fra Kristiansand kommune (Johnsen 2005), i en rapport fra Italiasamarbeidet i Agder (Habberstad 2009), i referater fra møtene i brukerforum for HUSK Agder 2008–2011, i en oppsummering av Brukerforums arbeid i HUSK-prosjektet (2011) og i referater fra møter i Brukerforum for den perioden vi har jobbet med temanettverk for brukerkunnskap.

Sosiopoetisk forum

Sosiopoetisk forum i Kristiansand samlet brukere og ansatte, hvor målet var å utvikle brukermedvirkning

3 Pierre Bourdieu (1986), s. 248

i det kommunale fagfeltet (Johnsen 2005). Forumet var organisert i en kommunal kontekst. Oppbygging og problemstillinger hadde mange likhetstrekk med dagens brukerforum. Det samlet brukere og fagfolk i et løst nettverk.

Brukerstyrt senter

Parallelt ble et brukerstyrt senter, *ROM-Agder* etablert. Brukerforskning ble aktualisert da en gjennomførte intervjukurs for brukere med hjelp fra psykisk helsemiljøet i Livorno (Habberstad 2009). Internasjonalisering av fag- og brukermiljøet i Agder var under utvikling. Den italienske modellen for oppbygging av det lokale psykiske helsearbeidet, hvor deres respektfulle måte å omtale og omgås brukerne på, skapte entusiasme lokalt. Det ble starten på et langvarig samarbeid med psykisk helse feltet i Livorno i Italia.

«Med forankring i reformarbeidet i Norge til mer desentraliserte tjenester, hvor brukernes rolle skal være sentral både i utforming av tjenester og i utdanning og forskning, og med tanke på universitetets uttalte mål om både lokalt og internasjonalt samarbeid, har vi på initiativ fra Anders J. W. Andersen ønsket å utvikle et trekantssamarbeid mellom brukerorganisasjoner og den psykiske helsetjenesten i Livorno og Universitetet i Pisa fra Italia og ROM-Agder, Kristiansand kommune og Universitetet i Agder fra Norge.» (Habberstad 2009).

Brukerforum i dag

Brukermiljøet i ROM-Agder og i A-larm har i en femårsperiode (2008–2013) bygd opp *Brukerforum på Agder* i samarbeid med forskere på UiA og fagfolk i kommunene. Det inngår i et firepartssamarbeid mellom brukere, forskere, fagfolk og studenter, først i HUSK-prosjektet og nå i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap. I denne konteksten har brukere prøvd ut flere roller, som forskere, som undervisere, og som veiledere for studenter. Det er utviklet møteplasser.

over tid har det manifestert seg et miljø som kan ses på som en kraft som vil noe nytt

Framveksten av brukerperspektivet i det lokalbaserte psykisk helsearbeidet gir bidrag fra flere miljøer. Brukerperspektivet vil ifølge Westerlund (2012) si:

«At helse- og omsorgstjenester skal ha brukerperspektiv, er et uttrykt og sentralt politisk mål. Brukerperspektivet er rotfestet i brukerorganisasjoner, men er ikke nødvendigvis forbeholdt medlemmer av en organisasjon, som for eksempel Mental Helse.»

EN KRAFT: Flere, både enkeltbrukere, brukerorganisasjoner og fagfolk i kommuner utviklet tidlig i opptrappingsplanperioden en forståelse for betydningen av brukerperspektivet og prøvde det ut i praksis. Det har skapt grunnlag for nye utprøvinger og kan ses på som medvirkende til at vi i dag har et omreisende brukerforum. Det er ikke et resultat av et bevisst arbeid mot å etablere et forum, men over tid har det manifestert seg et miljø som kan ses på som en kraft som vil noe nytt.

LØS STRUKTUR: Engasjement og interesse fra flere miljøer har virket sammen. Kanskje er det dette tilfeldige trekket ved utviklingsarbeid som har bidratt til at brukerforumet har endret og justert seg i takt med sine deltakere. Det er utviklet et nettverk som er løst i sin struktur, og både brukere og fagfolk deltar.

ENDRETE POSISJONER: Utdeling av brukererfaringer gjennom «sosial turisme», forskningsprosjekter og seminarer har etter hvert utviklet arbeid på mange plan. Brukerne har tatt flere roller, det har styrket deres posisjon. Når brukere er aktører, endres posisjonene mellom dem og de kommunale fagfolkene innen psykisk helse og rusfeltet.

TEMAENE FOR BRUKERFORUM

TID	STED	TEMAER
Januar 2012	Kristiansand 20 deltakere	Overgang fra brukerforum HUSK til Brukerforum i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap. Forholdet mellom ROM-Agder og kommunene utenfor Kristiansand. Vedtak om ambulerende brukerforum
Mars 2012	Lindesnes 30 deltakere	Innlegg fra Lindesnes om deres arbeid med psykisk helse og deres prosjekt i temanettverk for brukerkunnskap. Åpen diskusjon om temanettverket og brukerforumets roller. Spesielt inviterte: Brukere fra tillitsvalgtnettverket for aktivitetssentrene i Listerregionen.
August 2012	Evje og Hornnes 40 deltakere	Hvordan søke penger til prosjektmidler. Innlegg v/ prosjektleder for Samhandlingsprosjektet i Setesdal. Spørsmål og diskusjon
November 2012	Arendal 50 deltakere	Omvisning og innlegg om stedet og alle aktivitetene. Innlegg om hvordan kreativt verksted i Arendal jobber med bilder og samtaler knyttet til eget arbeid. Diskusjon om temanettverket og brukerforum gir mulighet for brukere til å bli kjent med utviklingen på Agder. Diskusjon om internett.
Mars 2013	Mandal 55 deltakere (73 påmeldte)	Omvisning, film med og av brukere og fagfolk på Orelunden dagsenter, fra tur til Prekestolen. Innlegg v/Energiverket om muligheter og begrensninger i utforming av brukermedvirkning på et værested. Gruppearbeid som belyste faglige og etiske avveininger. Diskusjon i plenum. Prosjektgruppe filmet, utprøving av eget arbeid.

KOORDINERING OG LEDELSE

Brukerforum ledes av to koordinatore. De har lang erfaring med å delta i utviklingsarbeid. Deres rolle i forumet kan sammenlignes med det som en med utgangspunkt i sosial kapital betegner som nettverksentreprenører (Bø og Schiefloe 2007). Det er personer som driver fram prosesser der nyskaping skjer. De har tatt initiativ overfor de brukerne som kom inn i temanettverket for å delta i prosjektene. De har utviklet et kontaktnett både innad i UiA og i kommunene. De bruker posisjonen til å inkludere de nye og mindre erfarne brukerne. De forteller om

hvor stor betydning Brukerforum har hatt for dem selv som enkeltpersoner, for utviklingen av et sosialt og støttende brukermiljø og om muligheter til å bidra med brukerperspektivet i prosjektarbeidet.

FORUMETS BYGGESTEINER

Brukerforum er en uformell møteplass. Fordi forumet har utviklet seg over tid, kan vi anta at det fyller en funksjon i utviklingen av brukerkunnskap lokalt. Det har etablert seg i et mellomrom mellom det offentlige fagfeltet, kompetansemiljøet på UiA og fagfolkene i kommunene på den ene siden og



OMREISENDE FORUM: Fra gang til gang holder Brukerforum samlingene sine i ulike byer og kommunesentre i Agder-fylkene. Neste gang blir det kanskje Vigeland, sentrum i Lindesnes kommune?

brukerorganisasjonene på den andre. Det kan ses på som et «strukturelt hull» – et begrep som skal beskrive hvordan i dette tilfellet brukere og fagfolk har sett en mulighet til å få til samarbeid og bygge allianser som kan gi gevinster for flere parter (Bøe og Schiefloe 2007). Det kan tenkes at de som deltar i Brukerforum, har utviklet en uformell møteplass hvor det utvikles dialoger som ikke dekkes av andre tilgjengelige fora som de rår over.

Øke tilgangen til informasjon

Ett av formålene med Brukerforum er å være en informasjonskanal. I starten var det et behov for at brukere kunne ha et sted å dele og få informasjon av hverandre. Det var viktig for at de skulle lære å støtte hverandre i arbeidet med å være brukermedvirkere i prosjektarbeid og annet utviklingsarbeid. De gir uttrykk for at de i startfasen hadde stort engasjement og heftige diskusjoner om brukermedvirkning og forventninger til forumet.

DELTA I PROSJEKTER: Den tette koblingen mellom Brukerforum og deltakelse i prosjekter gjorde det til en viktig møteplass for forskerne,

og i noen grad for fagfolkene, da en jobbet med HUSK-prosjektet. Forskerne hadde en sentral rolle i gjennomføringen, og Brukerforum ble en kanal for utveksling av informasjon om utviklingen i prosjektene. Men forumet har endret seg i takt med typen av prosjekter som det har vært tilknyttet. I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har forskerne vært veiledere, og fagfolkene fra kommunene har hatt rollen som prosjektutviklere sammen med brukere. Nå er det fagfolkene som argumenterer for hvorfor de vil delta i Brukerforum. For dem er det viktig å kunne følge med i hva som foregår i brukermiljøene, men også i kommunene i Agder-fylkene. De ser dermed på Brukerforum ikke bare som et sted hvor de møter brukere, men også som en mulighet til å treffe kollegaer fra andre kommuner – en form for informasjonsutveksling på bred basis. Her kan de hente ideer og få tanker som setter egen tjeneste i perspektiv.

NETTVERKET VOKSER: Utveksling av informasjon er en av grunnsteinene når en bygger sosial kapital. I Brukerforum i dag er informasjonsutveksling også sett på som en mulighet til å mobilisere flere deltakere på nettverkssamlingene. Det kommer



FOTO: ROLF STEINAR BERGLI

tydeligst til uttrykk ved at Brukerforum, fra å være stasjonert i Kristiansand, har gått over til å ambulere mellom kommunene i begge Agder-fylkene, for å treffe brukere og fagfolk i den kommunen der de bor. En diskusjon i Brukerforum om forholdet mellom sentrum og periferi ble et tema da vi etablerte Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap. Brukerne fra kommuner som ligger et stykke fra Kristiansand, argumenterte for å la Brukerforum komme til de forskjellige kommunene, slik at reisingen ble jevnere fordelt. Men det viser seg at det har fått en betydning langt ut over den praktiske reisefordelingen. Det omreisende brukerforumet kan sammenlignes med en grasrotbevegelse ikke bare blant brukere i kommunene i Agder, men også blant fagfolkene. Brukerforum som nettverk har i seg styrkende kvaliteter og kan ses på som en form for empowerment.

I Brukerforum er det argumentert for at et omreisende brukerforum gir store muligheter for å rekruttere mange:

«Den kommunen som skal arrangere møtet i Brukerforum, får mulighet til å mobilisere flere brukere og fagpersoner til nettverkssamlingen».

Det vil spre kunnskap om brukermedvirkning i kommunen og gjøre Brukerforum kjent – en tanke om at «alle bekker små gjør en stor å». En kan se at ønsket om økt rekruttering henger nøye sammen med ønsket om å ha et omreisende brukerforum, og at det også er en direkte kobling til muligheten til å spre informasjon og dermed gi flere anledning til å delta.

Dra nytte av andre aktørers innflytelse

Deltakerne i Brukerforum som har lengst fartstid, argumenterer aktivt for et åpent nettverk. Det skal være åpent både for deltakerne i temanettverket for brukerkunnskap og for andre brukeraktivister som er interesserte i de temaene forumet tar opp fra gang til gang.

Et åpent nettverk retter oppmerksomheten utover og gir tilgang til andre sosiale eller faglige miljøer. Et

typisk trekk ved slike nettverk er at de har en forholdsvis lav terskel for deltakelse og er åpne for nye deltakere (Putnam 2000). Nettverket fungerer som en brobygger, for eksempel når en inviterer brukertiltsvalgte i dagsenternettverk eller praktikere fra en kommune som deltar lite, eller også når en inviterer personer til å holde innlegg og disse i neste omgang kan kommunisere videre om Brukerforum i sine nettverk. Det igjen kan bidra til økt samhandling og kontakt. Det er en uttalt holdning blant deltakerne at de ønsker å inkludere stadig nye brukere til å være med, for å utvikle og endre det lokalbaserte arbeidet.

INKLUDERER FAGFOLK: Brukerforum er et åpent nettverk også for fagfolkene. I forumet er brukerstyringen tydelig, og det har som strategi å holde en åpen dør for fagfolkene. Det kan ha flere begrunnelser. Brukerne ser det som en fordel at de som er engasjerte, kan delta i dialogen med fagfolkene. Flere av fagfolkene har uttrykt interesse for brukerforumet fordi de vurderer det som en arena for egen læring. Vi kan altså se på nettverket som et sted der det foregår utveksling av goder. Ifølge teori om denne typen utveksling i nettverk medfører det en nødvendig investering fra enkelt deltakere. Det bidrar til å bygge opp tillit, men også forpliktelser (Bø og Schiefloe 2007). I de aller fleste prosjektene i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap gjennomfører brukere og fagfolk prosjektene sammen. Diskusjonene i Brukerforum ble dermed interessante også for prosjektarbeidet. De får tilgang til brukernes perspektiver og synspunkter på hvordan de ser på tjenesteutviklingen og hva som kan fremme brukernes deltakelse og medvirkning i utviklingen. For noen av fagfolkene er det nytt å inngå i et forpliktende utviklingsarbeid sammen med brukere. De har også argumentert for å delta i Brukerforum fordi det er viktig for dem å ha mulighet til å ta med kollegaer til møtene der. På den måten kan de få drahjelp i sitt eget arbeid med å utvikle brukermedvirkning i tjenestene. Disse argumentene lytter brukerne til. Noen av de mest aktive i Brukerforum

kommer fra en organisasjon som jobber ut fra en ideologi basert på «*erfaring og fag på samme lag*». Da blir det også naturlig å inkludere fagfolkene i brukerforumet.

UTVIKLER PRAKSIS: Når brukere og fagfolk møtes i Brukerforum, må en forutsette at begge parter ser verdien av å treffes. Brukerne legger vekt på at møtet med fagfolkene gir dem en mulighet til å formidle sine kunnskaper og erfaringer på egne premisser. I Brukerforum er de i flertall, og de kan støtte hverandre. Tilgang til forumet som nettverk gir brukere informasjon og oversikt over fagfeltet. Fagfolkene trenger også Brukerforum. Vold Hansen (2007) konkluderer blant annet i sin avhandling med at tjenesteyterne er positive til brukermedvirkning, men at de mangler ressurser og variasjoner av tiltak for å få det til. I Brukerforum kan det oppstå en relasjon som utvikler mer likeverdig samarbeid. Det er erfaringer og utfordringer som er gjort også i prosjektarbeidene hvor brukere og fagfolk samarbeider. Deltakerne vil at forumet skal være en arena for en ny måte å utvikle praksis på. De definerte aktørene er brukere, forskere og fagfolk. «*Det er en framtidig arbeidsmåte*», sier en av nettverkstreprenørene.

Fagfolkene gir uttrykk for at å delta i Brukerforum kan være hjelp til å tydeliggjøre deres egen praksis. I forumet blir de utfordret til å se flere innfallsvinkler til hvordan de kan drive lokalbasert psykisk helsearbeid. Det har på flere møter i Brukerforum vært fokusert på hvilken betydning forumet kan ha for å synliggjøre arbeidet med psykisk helse.

«*Å arrangere Brukerforum i 'min kommune' gjør at vi mobiliserer til bred deltakelse og det gir flere enn oss som jobber med prosjekter, mulighet til å få en bredere forståelse for det kommunale psykisk helse- og rusarbeidet*», sier en av fagfolkene på et møte i Brukerforum.

På den måten mobiliseres ikke bare brukere i kommuner, men også fagfolkene. Det kan ses på som en form for systemjobbing. Implisitt i denne tenkningen har det ikke bare i Brukerforum, men i alle deler av

temanettverket vært en gjennomgående diskusjon om nedskjæringstrusselen i det lokalbaserte psykisk helsearbeidet. Slik sett blir arbeidet både med prosjektene i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap og Brukerforum sett på som et middel til stå imot trusselen om reduksjon i tjenestene. På dette området er det en klar felles interesse mellom fagfolk og brukere. En av prosjektmedarbeiderne i temanettverket uttalte i et innlegg på årsmøtet i Mental Helse i april 2011:

«Før het det 'vi og de andre', men nå er det 'vi og oss'.»

Det uttrykker et interessefellesskap og peker mot utjevning og en streben etter større likeverdighet i samarbeidet.

Styrke enkeltpersoners troverdighet, anerkjennelse og identitet

I et nettverk som Brukerforum bygges den sosiale kapitalen når det utvikles sterke forpliktende relasjoner, framfor alt når det gjelder støtte og personlig bistand. Den enkeltes egne personlige ressurser spiller inn sammen med antallet relasjoner og styrken i relasjonene deltakerne imellom. Men, sier Bøe og Schiefloe (2007, s 185), «... *det har også betydning hvordan relasjonene er strukturerte*». I Brukerforum har en lagt vekt på å bygge opp en form for struktur i møtene. Det er et uttalt mål at den enkelte deltaker skal ha mulighet til å si noe om hvordan dagen i dag fortøner seg, eller formidle sine erfaringer fra det å delta i prosjektarbeid.

I Brukerforum forsøker en å ta på alvor at brukeres erfaringskompetanse hele tiden skal være i fokus. Brukerforum er jo etablert fordi brukerne har noe de vil formidle om sine erfaringer.

«*Vi trenger Brukerforum for at brukerne kan bli hørt. Vi kjenner problemene og det kan være slik at det er mange som ikke har vært 'brukermedvirkere' før. En lærer hele tiden. Det er godt at vi kan snakke om erfaringer i større fora for å få vite hva som foregår i kommunene i fylket*», sier koordinator på et møte i forumet.

I Brukerforum kobles den erfaringsbaserte brukerkunnskapen med fagkunnskapen, og ambisjonen er at det skal oppstå synergieffekter som kan forsterke deltakelse og medvirkning fra brukere i lokalbasert psykisk helse- og rusarbeid.

Nettverksentreprenørene – de mest erfarne brukerne – er også historiefortellere om egen opplevd mestring, bedret selvtillit og selvfølelse som er utviklet i den tiden de har deltatt i Brukerforum. Forumet fungerer som en treningsarena der en kan prøve ut argumentene sine. De har vært representert i formaliserte organer som styringsgruppe, referansegruppe og prosjektgrupper. De erfarne uttrykker at det er fort gjort å bli et «gissel» for brukermidvirkning på formelle arenaer hvor mange fagfolk deltar med sin erfaring. Å delta i Brukerforum kan styrke den personlige identiteten, og en kan oppnå anerkjennelse fra andre ved å være deltaker eller aktør. Brukerforum kan betraktes som et nettverk hvor brukerne får mulighet til å finne sin egen plattform, slik at de kan føle seg sikrere i rollen som aktør og «brukermidvirker».

De legger vekt på det lærende og støttende i miljøet, der det å bli sett som enkeltperson har stor betydning – det å få umiddelbar respons på sine erfaringer innenfor rammer hvor en opplever å bli ivaretatt som person. Brukerforum kan dermed medvirke til rehabilitering for brukere.

AVSLUTTENDE KOMMENTAR

Brukerforum kan ses på som en grasrotbevegelse, der deltakere med brukererfaring møter spesielle utfordringer når de inngår i et lokalt samarbeid om utvikling og endring av psykisk helse- og rusarbeid. I prosjektjobbing med fagfolk fra kommuner og med akademikere vil statusen som bruker bli utfordret. Brukerne blir ikke lenger en kategori, men må stå fram med seg selv som enkeltmenneske. Mange spør seg: Hvem er jeg, med min livserfaring, i tillegg til

at jeg har psykiske helseplager eller er rusavhengig? Deltakere med brukererfaring er som folk flest, «vi» har litt forskjellig i bagasjen. Noen har høyere utdanning, mens andre ikke har det. Noen har erfaring fra arbeidslivet, mens andre ikke har det. Det som er felles, er at de som er definerte brukerdeltakere, alle har erfart helseproblemer og har erfaringer med å motta offentlige tjenester. I tillegg har de det til felles at de har et engasjement og en ambisjon om å delta i utvikling og endring av psykisk helse- og rusfeltet. De har erfaringer og kunnskap som de vil dele med andre. En dimensjon ved dette er, at i møtet med profesjonelle og akademikere utvikler brukere et behov for å ta i bruk kompetanse som tradisjonelt har vært forbeholdt academia og profesjonene.

Gjensidig avhengighet

I Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap har Brukerforum vært et markert nettverk i nettverket. Brukerforum er etablert i skjæringspunktet mellom det frivillige og det offentlige. Det er formelt forankret til temanettverket med en samarbeidsavtale, og er en møteplass hvor brukere som deltar i utviklingsarbeid koordinerer og utvikler dialogen mellom brukere og fagfolk. Vi har antydnet at det kan være en bytterelasjon hvor begge parter får noe igjen for å delta. Brukere får tid og rom til å styrke og utvikle sin egen plattform som «brukermidvirker», og fagfolk får tilgang til den brukerkunnskapen som brukere har om møter med tjenestene. Den dialogen som foregår i Brukerforum, tar deltakerne med seg inn i prosjekt- og utviklingsarbeid. På den måten kan en si at det også oppstår en gjensidig avhengighet mellom Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap og Brukerforum. I Brukerforum ser en på samarbeid om utviklingsarbeid mellom forskere, fagfolk og brukere som en framtidig arbeidsmodell.





DEL 3

NYE TIDER – BEDRE TJENESTER



10 BRUKERKUNNSKAP I SAMSPILL MED ENDRINGER I PROFESJONELL PRAKSIS

AV: SIGRID NORDSTOGA

I dette kapitlet skal jeg se på betydningen av brukerkunnskap i samspill med nye utfordringer i det profesjonelle arbeidet. Det er mange grunner til at brukernes erfaringer skal tillegges en større betydning i tjenestene som det profesjonelle arbeidet forvalter.

Brukermedvirkning – tre grunner

Det ene er en rettighetsorientert tilnærming, at brukerne har rettigheter til medvirkning, innsyn og utforming av tjenester som gjelder dem selv. Den andre begrunnelsen er at tjenestene som det offentlige tilbyr, skal utvikles til treffsikre, effektive og nyttige tjenester. Tilbakemeldingene og samhandlingen med brukerne kan bidra til en tjenesteutvikling som ivaretar organisasjonenes krav til effektivisering og målrettethet. En tredje begrunnelse er at brukerdeltakelse i seg selv kan skape mer myndiggjorte brukere, og dermed ha en «behandlingseffekt» på brukerne (Halvorsen 2011).

New Public Management

Denne økte oppmerksomheten på brukerkunnskap skjer samtidig som profesjonelt arbeid i velferdstjenestene er i endring. En økende grad av privatisering eter seg inn i offentlig sektor, og offentlige organisasjoner

styres gradvis mer i retning av føringer vi kjenner fra New Public Management-tankegangen (NPM) (Ramsdal og Skorstad 2004, Lægereid og Christensen 2001). Trekk ved det profesjonelle arbeidet i offentlig sektor kan summeres opp slik Ramsdal og Skorstad (2004) gjør det med bakgrunn i Christopher Politt: vektlegging av kostnadsbevissthet/effektivisering, der argumentasjonen er basert på modeller fra private bedrifter; vektlegging av «brukerperspektivet»; innføring av nye organisasjonsmodeller, kjennetegnet av «divisjonalisering» og resultatenheter; helhetsledelse/totalansvarsledelse – «management ledelse»; målstyring som viktigste planleggingssystem; resultatevalueringssystemer som kopler mål og resultatvurderinger (Ramsdal og Skorstad 2004, s. 61).

Sosialt arbeid degradert

Beresford og Croft hevder at det har skjedd en degradering av praksis i sosialt arbeid, og at sosialarbeidere oftere blir brukernes talsmenn enn talsmenn for egne erfaringer med å utøve tjenestene (2004, s. 57). Negativ medieomtale og mangel på politisk støtte har bidratt til at praktikere er blitt marginalisert samtidig som nye styringssystemer har bidratt til at systemene har overtatt

Når brukerne skal samarbeide med profesjonelle om å utvikle offentlige tiltak, vil den profesjonelle ha et klart overtak i form av både kompetanse og tilgang til et rammeverk av økonomi og lowverk.

kontrollen av det profesjonelle arbeidet. Den profesjonelle autonomien er svekket, og den statlige kontrollen er styrket. I vår sammenheng ser vi dette ved økende krav fra myndighetenes side til kvalitet på tjenestene og som følges opp av ulike kontrollregimer. Sosialarbeiderrollen går mer i retning av å utøve sosial kontroll enn å ha en frigjørende funksjon, hevder Beresford og Croft (ibid., s. 59). Brukerorganisasjonene kan utfordre praksis i sosialt arbeid på andre måter enn ved å støtte seg på en negativ medieomtale. De kan for eksempel fornye trykket på ivaretagelse av rettigheter, eller utfordre en tradisjonell paternalistisk holdning som en ofte finner mer eller mindre åpent i tjenestene. Videre kan de bidra med å utvikle gode samarbeids- og tiltaksmodeller for eksempel gjennom medborgerskap, og organisasjonene kan arbeide for inkludering av brukere på alle felt både på individuelt og på kollektivt nivå (ibid.) Arbeidet som ble gjort i Kunnskapende nettverk, kan sees på som et eksempel både på medborgerskap mellom brukere og praktikere samtidig som det inkluderer brukere i kunnskapsutvikling.

I dette perspektivet er det av interesse å utforske hvilke føringer som kan spores i prosjekter om utvikling av brukerkunnskap, og å se dette i sammenheng med trekk ved det profesjonelle arbeidet. Jeg har tatt for meg rapportene fra Kunnskapende nettverk 2011/2012 (se kapittel 3 og 4) og skal se på hvilke overordnede interesser rapportene synes å ha. I dette kapitlet er ikke rapportene identifisert da formålet mitt er å gi en analyse av rapportenes interesser. Den analysen står for min regning. Prosjektene er presentert i egne kapitler i dette temaheftet.

Prosjektene agenda

Et hovedinntrykk fra prosjektene var at de hadde en klar og tydelig agenda. Det gjelder både de brukerstyrte prosjektene, samarbeidsprosjektene og praktikerprosjektene. Med agenda mener jeg at prosjektrapportene var preget av å ha et mål med resultatene. Målet kunne være uttalt på forhånd, for eksempel at det var viktig å dokumentere et bestemt tiltak overfor politikerne. Men det kunne også være at resultatet etter selve arbeidsprosessen kunne tolkes i retning av et bestemt formål, for eksempel at prosjektet ender i en anbefaling om å oppnevne faste brukerrepresentanter i kommunene. Dette er kanskje ikke så underlig når en befatter seg med brukerkunnskap. Beresford (2003, s. 44) viser til Consumers in NHS Research¹, som sier det så sterkt som at forskning som ikke styrker frigjøring av brukerne (dvs. som ikke innebærer empowerment), er uetisk. Det ligger i brukerkunnskapens natur at dens formål skal være å bedre forholdene til brukerne. Det kan likevel spores to ulike retninger i brukerforskning, hvor den ene retningen kan knyttes til utviklingen av mer effektive tjenester i lys av en slags markedstenkning, og den andre til en mer demokratisk og rettighetsorientert tilnærming (Beresford 2003, s. 41).

Jeg skal i det videre gå mer inngående inn i resultatene i de rapportene som foreligger, og jeg har stilt meg spørsmålet om hvilken agenda det er som kommer til uttrykk gjennom utviklingsprosjektene. Jeg har funnet tre agendaer:

- å synliggjøre gode tjenester
- en politisk agenda om å opprettholde tiltak brukerne er fornøyde med
- å forbedre det profesjonelle arbeidet gjennom økt brukerinnsflytelse og forståelse

Å synliggjøre gode tjenester

Utgangspunktet for flere av prosjektene var at fagfolk hadde gode erfaringer med bestemte arbeidsmåter

¹ <http://www.fastuk.org/atcommunity/orgview.php?id=64>

eller tilnærminger som de ønsket å få fram, eller at de bevisst ønsket å dokumentere en god praksis, slik det blir formulert her:

«Vi opplever at det ofte er fokus på hva vi ikke får til, men i liten grad har det vært fokus på å skrive ned/dokumentere hva vi får til ute i kommunene» (deltakere, Kunnskapende nettverk 2011/12).

Felles for fem av rapportene (to som resultat av samarbeidsforskning og tre som resultat av praktikerforskning) var at alle kommer fram til at det eksisterer en god profesjonell praksis i tjenestene. For eksempel var brukernes erfaringer fra bofelleskap at de opplevde frihet ved å bo i egen bolig og glede over fellesskapet, de opplevde en trygg relasjon til ansatte, og det medførte brukerdeltakelse og mer likeverdighet i relasjonen ansatte/brukere. Opphold på dagsenter bidro til å hindre innleggelse ved at de møtte ansatte som lyttet til dem og tok seg tid. Brukerne opplevde dagsenteret som ressursorientert ved at det støttet opp om brukernes egen kraft ved å styrke selvheldelse og styrket brukernes egne be-
dringsprosesser. Slik bidro oppholdet på dagsenteret til et mer normalisert dagligliv. Et annet prosjekt fikk fram gode erfaringer med en friluftsgruppe for mennesker med psykiske utfordringer. Gruppen hadde gjennomført en flere dagers overnattingstur på fjellet, noe som ble regnet for en bragd. Den ansatte skrev loggbok underveis og intervjuet deltakerne i etterkant av turen. Mestring av naturen ble uttrykt i form av bilder som *å krysse ei elv, å bestige en topp, å passere «helvetesbroa»*. Dette ble bilder som kunne brukes om livet ellers. I rapporten kom det fram at deltakelse i en gruppe var av stor betydning for brukerne, i tillegg til helsegevinsten ved å være ute i naturen (deltaker, Kunnskapende nettverk 2011/12).

Det siste prosjektet var rettet mot brukererfaringer med et nyetablert oppfølgingsteam i en kommune. Her kom det entydig fram positive erfaringer, og i rapporten skrives det bl.a. slik: *«Hele denne*

Brukerne synes å trenge profesjonene, deres tankesett og teorigrunnlag for å utvikle og opprettholde offentlige tjenester, mens profesjonene trenger gode brukererfaringer for å gi legitimitet til det profesjonelle arbeidet.

utviklingsprosessen har for meg blitt stående som et godt eksempel på hvordan brukerne av ROP² blir tatt på alvor av sine oppfølgingskonsulenter. Det kom fram av intervjuene at det var ønskelig med ulike former for grupper. Det førte til at man startet opp med aktivitetsgruppe og samtalegruppe etter brukernes ønske. Det tydeliggjør en imøtekommenhet og er flotte eksempler på brukermedvirkning i praksis som igjen gjør at brukerne føler seg inkludert i utvikling av tjenestene. Man får en følelse og en opplevelse av at her forsøker vi å gå sammen med deg, noe som bidrar å skape engasjement i tillegg til å opprettholde motivasjon i dette arbeidet som både brukerne og praksis» (deltakere, Kunnskapende nettverk 2011/12). Sitatet ovenfor er formulert av representanten for brukerorganisasjonen. Det er dermed ikke bare ansatte som er opptatt av å synliggjøre god offentlig praksis.

Usikkert kunnskapsgrunnlag

Et trekk ved disse eksemplene synes å være at det var viktig å få fram gode erfaringer med tjenestene, det gjelder både for praktikerne og for brukerne i prosjektet. Spørsmålet for videre drøfting er hvorfor dette synes å være et viktig anliggende.

Det stilles i dag spørsmål ved profesjonenes tillit, og et av ankepunktene er profesjonens usikre kunnskapsgrunnlag (Eriksen 2001, Grimen 2008). Innføring av kvalitetsindikatorer, systemer og retningslinjer er en måte å imøtekomme en slik usikkerhet på og kan bidra til å gjenopprette allmenhetens tillit til det profesjonelle arbeidet. Systemer og prosedyrer utvikles nettopp

2 Rus Og Psykiske lidelser

for at de profesjonelle skal handle på samme måte og for å unngå tilfeldige handlinger. Like fullt er det i den profesjonelle praksis mennesker som samhandler med hverandre. De profesjonelle forvalter både kunnskap, lovverk og ulike former for makt overfor brukerne som kan være en nødvendig hjelp, men som også lett kan misbrukes og dermed bidra til at tilliten til de profesjonelle reduseres. Når brukerne skal samarbeide med profesjonelle om å utvikle offentlige tiltak, vil den profesjonelle ha et klart overtak i form av både kompetanse og tilgang til et rammeverk av økonomi og lovverk. Relasjonen kan sies å være asymmetrisk eller slik Grimen omtaler den, *epistemisk asymmetri* (Grimen 2008, s. 200). Han er opptatt av at denne asymmetrien viser seg blant annet i samspillet mellom teoretisk og praktisk kunnskap. Selv om brukere kan lese seg fram til mer teoretisk kunnskap, kan de ikke uten

videre tilegne seg den praktiske kunnskapen, der vil de profesjonelle ha et annet grunnlag enn den enkelte bruker. Med praktisk kunnskap mener jeg i denne sammenhengen kunnskapen som ligger i den konkrete situasjonen og i handlingen. Når de ansatte i disse oppgavene er opptatt av å synliggjøre gode erfaringer ved relasjonen mellom bruker/klient i bofelleskap og friheten ved å bo i slike fellesskap samt gode erfaringer med friluftsgupper, er dette nettopp kunnskap som er hentet fra brukernes dagligliv, og som tilhører den praktiske kunnskapen. De profesjonelle kan sies å ha styrket sin kunnskap om brukernes dagligliv ved å ha systematisert og løftet fram den praktiske kunnskapen og gitt den en ny status innenfor akademias rammer og krav til kunnskapsutvikling.

En sidedimensjon ved en slik forståelse kan være at de profesjonelle på denne måten bidrar til å





forsterke den epistemiske asymmetrien og dermed bidrar til å styrke sin profesjon. Trekk ved NPM kan oppfattes som forsøk på å redusere makten til de profesjonelle (Halvorsen 2011). Når de ansatte i disse oppgavene var opptatt av å få fram gode tjenester, kan det forstås som et forsøk på å skape tillit til det profesjonelle arbeidet, og slik at fagfolkene får styrket sin profesjonelle status ved hjelp av brukernes positive tilbakemeldinger. Samtidig bidrar det også til å opprettholde avstanden i kunnskapsgrunnlag mellom fagfolk og brukere ved at fagfolkene omformer brukernes dagliglivskunnskap til en systematisert fagkunnskap.

En politisk agenda

Både på undervisningssamlingene og underveis i arbeidsprosessen med prosjektene kom det fram et behov for å synliggjøre berettigelsen av eksisterende tiltak. Særlig gjaldt dette dagsenter innen psykisk helse. Dette er ikke en lovpålagt tjeneste, og med stramme kommunebudsjetter opplever både ansatte og brukere at tilbudet kan bli utsatt for innstramning og i verste fall nedleggelse.

I en av rapportene om brukernes erfaringer med dagsenteret kom det fram at senteret bidro til å etablere nye relasjoner, skape sosiale nettverk, hindre isolasjon og oppleve mestring. Teoretiske perspektiver om helsebringende faktorer for å fremme mestring ble benyttet for å styrke funnene fra dagsenteret. Videre ble funnene knyttet til den aktuelle kommuneplanens verdigrunnlag, som handlet om mestring, deltakelse og inkludering, mangfold og bærekraft, likeverd og likestilling, myndiggjøring og respekt, raushet og toleranse.³ Utviklingsprosjektet dokumenterte med utgangspunkt i kommunens egne visjoner berettigelsen av å opprettholde dagsenteret.

Brukerstyrte sentre er også periodevis utsatt for samme type politisk press om nedprioritering. Et av prosjektene fikk fram betydningen av kreativ aktivitet

som skriving og maling på et brukerstyrt senter. I intervjuene med åtte brukere av senteret kom det entydig fram positive erfaringer med dette, det gjaldt *«glede, trygghet, tilhørighet, psykisk styrke, flytting av fokus, bedret selvbilde, prosessen, mestringsverktøy, bearbeiding og kontroll over eget liv.»* (deltaker, Kunnskapende nettverk 2012). Halvparten sier også at de har hatt bedre nytte av denne aktiviteten enn av samtalerterapi.

Brukerkunnskapen som kom fram i disse rapportene, ble koblet til mestringsmuligheter og en bedre psykisk helse i dagliglivet og synes å bli brukt som et argument overfor politiske myndigheter for å opprettholde tiltaket.

Reformbølgen og brukernes stilling

Offentlig styring av velferdstjenestene er i stadig endring, og nye reformer iverksettes, nå senest samhandlingsreformen, som innebærer at flere oppgaver og ansvar overføres fra staten til kommunene.⁴ Dette utfordrer det profesjonelle arbeidet og samspillet med brukerne. Det omfattende arbeidet som gjøres i kommunene innenfor psykisk helse og rusfeltet, er på mange måter et nytt lokalt fagfelt. Psykisk helsearbeid kom for alvor inn i kommunene i forbindelse med opptrappingsplanen i 1999 (St.prp. nr. 63 (1997–98)).⁵ Her var brukermedvirkning fra brukere og pårørende en sentral føring fra myndighetens side (ibid., kapittel 4.1).

Det var minst to nye utfordringer kommunene sto overfor, både å legge til rette for at mennesker med psykiske lidelser skulle ut av institusjonen og så langt som mulig bo i kommunene, og at brukermedvirkning skulle være til stede på alle nivåer. Området psykisk helse var først ute blant de kommunale velferdstjenestene når det gjaldt den tydelige føringen på brukermedvirkning. Det var slik sett et stort nybrottsarbeid som ble startet på dette området. Videre

⁴ <http://www.helseidirektoratet.no/samhandlingsreformen/Sider/default.aspx>

⁵ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/regpubl/stprp/19971998/stprp-nr-63-1997-98-.html?id=201915>

³ Lindesnes kommune: Kommuneplan 2007–2018

betydde dette også at kommunene måtte utvikle et nytt kunnskapsfelt og nye tjenester. Den tradisjonelle medisinske tenkningen ble utfordret da de tidligere psykiatriske pasientene ble borgere i egen kommune. Brukerne fikk en tydeligere plass i utformingen av offentlige tiltak enn tidligere, og det ble lagt til rette for dagsenter, fritidssenter, brukerstyrte sentre og lignende, alt i tråd med reformens intensjon.

De politiske føringene som jeg mener ligger i disse utviklingsprosjektene, synes å bygge på en allianse mellom de profesjonelle med sitt kunnskapsgrunnlag og brukerne med sin kunnskap. En kan videre spørre seg hva som kjennetegner en slik allianse, og i neste omgang drøfte nytten av den med hensyn til politisk gjennomslagskraft.

Fagfolk og brukere synes her å ha sammenfallende interesser, og i denne alliansen kobler de sammen sine ulike perspektiver. Brukerne bidrar med sine historier og forteller for eksempel om aktivitetssenterets betydning for å oppleve mestring og bryte isolasjon. Fagfolk trekker dette videre og kobler det til teoretiske perspektiver på mestringsstrategier. Måten denne kunnskapen har kommet fram på gjennom en studiepoenggivende oppgave, kan også bidra til å gi legitimitet til budskapet. Akademias krav til studiepoenggivende kurs bidrar kanskje til ytterligere legitimering, og slik sett kommer akademia inn som en tredje aktør.

Brukerkunnskap med en politisk agenda slik jeg har presentert den her, inneholder altså ulike dimensjoner, brukerens personlige opplevelser, teoretiske perspektiver som understøtter dette og en systematisk arbeidsform som oppfyller universitetets krav til systematikk og analytisk drøfting. Dette bidrar til å gi en akademisk legitimitet til funnene.

Alliansen mellom fagfolk og brukere kan forstås som en felles interesse av å bevare tjenester som brukerne er fornøyde med, og blir dermed en motkraft til kommunale nedskjæringer og økonomiske effektiviseringstiltak.

Det omfattende arbeidet innenfor psykisk helse og rus som gjøres i kommunen, er på mange måter et nytt lokalt fagfelt.

Opptappingsplanen som reform har utfordret det psykiske helsearbeidet ved at profesjonelle og brukere må samarbeide med hverandre på andre måter enn tidligere. I disse eksemplene har brukerne på sett og vis tatt opp i seg perspektivene fra sosialt/psykisk helsearbeid, og sammen med fagfolkene argumenter de for å bevare tiltakene.

Forbedring av de profesjonelle tjenestene gjennom økt brukerinnflytelse og forståelse

De øvrige rapportene hadde preg av et ønske om å påvirke og forbedre tjenestene, men også å få fram opplevelse og forståelse for hva brukermedvirkning kan bety for både ansatte og brukere. Prosjektene var både brukerstyrte og samarbeidsprosjekter.

To av de brukerstyrte prosjektene var opptatt av å kartlegge brukermedvirkning i kommunene og i hvilken grad kommunene hadde bestemte personer som hadde ansvar for kontakt med brukerorganisasjoner. Konklusjonen på disse prosjektene var at alle kommunene bør utnevne en bestemt fagperson som har ansvar for kontakten med brukerorganisasjonene. Et annet forslag var å opprette egne stillinger for erfaringskonsulenter for på den måten å utnytte brukernes kompetanse på en bedre måte.

Erfaringskonsulenter er personer med egen brukererfaring som ansettes i offentlige tjenester for å støtte opp om brukerperspektivet og for å være et bindeledd mellom brukerne og de offentlige tjenestene.

Et annet prosjekt undersøkte hvordan brukerne opplevde medvirkning i psykisk helse-/rusfeltet i fire små kommuner. Brukerne fikk spørreskjema via de ansatte. Prosjektgruppa fikk svar fra tre kommuner, og et hovedinntrykk var at brukerne stort sett var godt fornøyd, bortsett fra hos NAV. I rapporten



reises det spørsmål ved hvorfor brukerne stort sett er fornøyde, for eksempel om det er slik at brukere og fagfolk ikke er bevisste nok på hvilke muligheter som ligger i brukermedvirkning, eller om det faktisk er slik at brukermedvirkning fungerer godt på individnivå selv om det er mangler på systemnivå. Rapporten kommer med flere forslag til tiltak, blant annet etablering av treffsteder og etablering av brukernettsverk med fagfolk som medspillere i starten.

Oppsummert fra disse prosjektene er det kommet konkrete forslag til tiltak for å styrke brukermedvirkning i kommunene ved å utpeke faste personer i kommunen som har ansvar for kontakt med pårørendeorganisasjonen, ved å opprette egne stillinger for personer med brukererfaring og ved å etablere brukernettsverk og treffsteder for brukere.

Prosjektene som var rettet mot opplevelse av brukermedvirkning og å styrke denne, handlet om brukermedvirkning i det profesjonelle arbeidet slik som i det ene prosjektet, der den ansatte har samlet og systematisert erfaringer med innføring av en ny arbeidsmodell som skal styrke brukermedvirkning innenfor rus- og psykososial oppfølging. Dette er et pilotprosjekt som er en del av kommunens satsing på brukermedvirkning. Pilotprosjektet fikk fram mange erfaringer knyttet til det å innføre en ny arbeidsform, blant annet at det var ensomt å arbeide alene med å innføre noe nytt, og at det var tidkrevende og vanskelig å prioritere felles samlinger og finne muligheter for refleksjon over tilnærmingen i en ellers travel hverdag. Videre var arbeidets karakter, særlig i rusfeltet, krisepreget, noe som vanskeliggjorde bruk av en ny bestemt tilnærming. Likevel opplevde de ansatte som prøvde ut tilnærmingen at den utvidet deres perspektiv på brukerinvolvering, og at modellen hadde et potensial for videreutvikling. Konklusjonen var at pilotprosjektet hadde gitt inspirasjon til å utvide og videreutvikle modellen, og planen framover er å utvikle modellen i to grupper fra to ulike avdelinger i den samme kommunen.

Den tradisjonelle medisinske tenkningen ble utfordret da de tidligere psykiatriske pasientene ble borgere i egen kommune.

Økt brukerinvolvering – gjennom prosedyrer, nye tiltak og ny innsikt

Samtidig med at offentlige tjenester gradvis styres mer og mer etter prinsipper fra NPM, har også mottakerne av tjenestene fått status mer som kunde med visse rettigheter. Å se på brukere som kunder innebærer utfordringer for det profesjonelle arbeidet. Dels innebærer det å sikre at «kunden får levert den rette varen», dels at brukeren har visse rettigheter, men ikke minst fører det med seg at det profesjonelle arbeidet utøves på en slik måte at det kan kontrolleres og kvalitetssikres av myndighetene.

De rapportene jeg har presentert ovenfor med føringer om å forbedre tjenestene, kan sees i et slikt perspektiv. Forslaget om tydeligere vekt på brukerne i form av å utpeke fagfolk med ansvar for samarbeid med brukerorganisasjonen, tilsetting av brukere som erfaringskonsulenter og aktivitetstiltak for brukere kan fra ett synspunkt bidra til å styrke brukerkunnskapen inn i tjenestene. På den andre siden kan en slik formalisering av brukerinnflytelsen også bidra til å legitimere tjenesten på tjenestens egne premisser og slik sett ikke representere den frigjørende kraften som brukerkunnskapen kan innebære.

Å sikre mer brukerinnflytelse rettet seg, som nevnt over, også mot å bedre systemene ved å peke ut faste personer i kommunen som har ansvar for kontakt med organisasjoner for pårørende. Her er brukernes forslag å innføre prosedyrer, og de legger seg dermed på samme arbeidsstil som det offentlige selv. Fordele- ne med prosedyrer er at de er gjennomsiktede og kan kontrolleres (Ramsdal og Skorstad 2004). Utfordringen er også her om gode systemer i seg selv sikrer brukerinnflytelse.

Avsluttende betraktninger

Innledningsvis var jeg opptatt av at resultatene i disse rapportene om brukerkunnskap synes å ha noen tydelige føringer. Føringene kan forstås i lys av endringer i det profesjonelle arbeidet. For profesjonelle er det av betydning å synliggjøre gode tiltak, at sosialt arbeid også handler om å etablere gode relasjoner til brukerne, og å skape tillit i befolkningen. Brukernes gode erfaringer med tjenestene er på den måten med på å gi legitimitet til et profesjonelt arbeid som kan sies å være under press (Nordstoga og Støkken 2011).

Nye reformer utfordrer både de profesjonelle og brukerne. I våre eksempler har opptrappingsplanen for psykisk helse åpnet vei for mer brukerdeltakelse på lokalt nivå og flere brukerstyrte tiltak. Disse synes å være viktige for både brukere og profesjonelle å

Brukernes gode erfaringer med tjenestene er med på å gi legitimitet til et profesjonelt arbeid som kan sies å være under press.

oppretholde, og i dette materialet var det føringer for å synliggjøre slike tiltak overfor politikerne. I den prosessen har vi lagt til rette for at brukerstemmene allierer seg med de profesjonelle og deres arbeidsmåter og tilnærminger. En kritisk innvending til en slik allianse er i hvilken grad brukererfaringer opptrer som en selvstendig røst, eller om den legger seg på den profesjonelle tenkemåten og etter hvert blir tilpasset det profesjonelle arbeidet.

Den tredje agendaen jeg har trukket fram, er betydningen av å forbedre tjenestene. Her argumenteres det for innføring av systemer for brukerinnsflytelse, nye tiltak for brukere og økt vekt på brukerne i dialogen mellom tjenesteyter og brukere. Nye systemer, nye tiltak og forbedring av etablerte tjenester kan forstås som at det offentlige i større grad enn tidligere tilpasser sine tjenester etter brukernes interesser. Dette kan også være uttrykk for at det profesjonelle

arbeidet er under press, og at tjenestene etter hvert tydeligere enn tidligere må utformes etter brukernes interesser og behov.

Brukererfaringene har på ulikt vis fått innpass i de offentlige tjenestene, dels ved å støtte opp om og gi legitimitet til det profesjonelle arbeidet, dels ved å bli profesjonalisert ved at de allierer seg med de profesjonelle i deres tilnærminger og forståelse for å oppnå politisk vilje til å opprettholde tiltakene, og endelig ved å bidra til forbedring av tjenestene.

Jeg har beskrevet et samspill mellom sosialt/psykisk helsearbeids interesse som profesjonsfelt og interessen for utvikling av brukerkunnskap. Det kan synes som om både profesjonsfeltet og brukerkunnskapsfeltet trenger hverandre for å utvikle og opprettholde sine respektive områder. Brukerne synes å trenge profesjonene, deres tankesett og teorigrunnlag for å utvikle og opprettholde offentlige tjenester, mens profesjonene trenger gode brukererfaringer for å gi legitimitet til det profesjonelle arbeidet og til tjenestene. Jeg har valgt å kalle det et *samspill* mellom profesjonsinteresser og brukerinteresser der begge felter tjener på dette. Men det kan kanskje også forstås som en slags *kamp om domene*, der brukerne og brukerkunnskapen gradvis overtar mer og mer av det profesjonelle domenet eller bidrar til å omdefinere det.

Oppsummert har jeg her vist til en slags gjensidig avhengighet i retning av å styrke både de profesjonelles agenda og brukernes agenda ved at brukerkunnskapen bidrar til å legitimere den profesjonelle praksisen. Samtidig synes de profesjonelle med sin fagkunnskap å støtte opp om brukerkunnskapen slik at den får legitimitet og innflytelse. I Kunnskapende nettverk var akademia et felles bindeledd. Gjennom undervisning, veiledning og krav til kompetansesigevende rapporter fikk både praktikerne og brukerne legitimitet til sin agenda. Akademia kommer dermed inn som en samlende aktør som er med på å styrke samspillet mellom profesjonsinteresser og brukerinteresser.

ETTERORD

Veien videre – noen anbefalinger

AV: TOVE ELISABETH JOHNSEN

Hvis temanettverket skal få nasjonal utbredelse, bør det satses på å videreutvikle det i nye tre–fem år. Arbeidsmodellene våre kan utvides og utnyttes i andre deler av landet og flere kompetansemiljøer trekkes inn i videreføringen av temanettverket.

Utgangspunktet for læring i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap er tanken om at utviklingsarbeid bør plasseres inn i den konteksten hvor utvikling og endring er ønsket. De som berøres av endringene, bør i størst mulig grad være deltakere i utviklingsprosessene. Vi har bygget på lokale erfaringer og ressurser, og vi har anvendt aksjonsforskning som tilnærming i prosjektene vi har jobbet med.

Universitetet i Agder (UiA) er et praksisnært universitet, og i Praxis-sør har vi lang erfaring med å samarbeide tett med praktikere i kommunene og med brukere i brukerorganisasjoner i prosjekter og utviklingsarbeid.

Vi har utviklet en pilot

I den treårsperioden hvor vi har jobbet med å utvikle Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap, har vi gjort oss nyttige erfaringer. En betraktning vi gjør oss, er at oppdraget om å få til en nasjonal spredning av arbeid med brukerkunnskap i tjenestene må ses i et lengre tidsperspektiv enn tre år. Ideen med å utvikle

brukerkunnskap hvor brukere, fagfolk og forskere samarbeider, involverer mange personer i hvert prosjekt. Vi har utviklet et nettverk med ca. 30–35 personer. Deltakerne har geografisk nærhet til hverandre. Med unntak av ett prosjekt har alle foregått i Aust- og Vest-Agder. Dette har gitt deltakerne mulighet til å samarbeide og treffes i et nettverk relativt ofte.

Det har fungert godt å bygge opp nettverket i et geografisk avgrenset område. Deltakerne har utviklet forpliktende samarbeidsrelasjoner med hverandre, og gjennomføringsprosenten for prosjektene vi har jobbet med har vært høy. Det betyr at målsettingen om å dokumentere praksisformer i tjenestene har gitt resultater.

Utvidelse av arbeidsmodellen til et nasjonalt nettverk

Arbeidsmodellene Kunnskapende nettverk og Brukerforum har gitt oss erfaringer som vi tror har overføringsverdi til andre miljøer i Norge, og vi mener de kan videreutvikles, men med lokale tilpasninger. Det samarbeidet som er utviklet mellom fagfolk i kommuner, brukere og forskere, har vært konstruktivt, og vi har tro på at arbeidet kan videreføres og utvikles til et nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap over en periode på tre til fem år.

Områder med behov for mer innsats

Det er brukernes medvirkning som danner grunnlaget for å få fram brukerkunnskap, og som i sin tur kan utvikle og endre praksis i tjenestene. Vi mener derfor at en tilrettelegging av arenaer for samarbeidsforskning og/eller brukerstyrt forskning kan være med på å gjøre brukernes kunnskap tydelig og gyldig i møte med praksisfeltet. Vi ser behov for å videreføre det praksisnære, aksjonsrettete forsknings- og utviklingsarbeidet på følgende områder:

- Å utvikle brukerkunnskap ved hjelp av langsiktig og planlagt samarbeidsforskning hvor mennesker med brukererfaring, fagfolk og forskere deltar. En framtidig arbeidsmodell.
- Å prøve ut og evaluere noen definerte brukerstyrte arbeidsmodeller eller andre modeller med brukerdeltakelse i større skala, som for eksempel brukerstyrte samtaler (KOR), brukersettelser eller likemannsarbeid.
- Forskningsmetode for brukere.
- Skrivetrening for brukere og fagfolk.

Videreføring og kompetansemiljøer

De erfaringene vi har gjort i Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap, har vært lærerike for oss som utdanningsinstitusjon, og det har vært til stor inspirasjon å få delta i nettverket fordi deltakerne har vært så dedikert til oppdraget om å utvikle brukerkunnskap. Vi vil anbefale å videreføre nettverket med følgende elementer:

- Kompetansemiljøer i regioner av landet etablerer læringsnettverk i avgrensede lokale klynger som er interessert i samarbeidsforskning og/eller brukersforskning. UiA, Praxis-sør påtar seg å koordinere nettverkene samt å organisere og gjennomføre eksamen for de deltakerne som ønsker det.
- UiA, Praxis-sør utvikler en nettbasert modul for gjennomføring av samarbeidsforskning i læringsnettverk etter arbeidsmodellen i Kunnskapsnettverk.

- Et kompetanseprogram i forskningsmetode for brukere utvikles i lokale kompetansemiljøer for å ivareta særskilte læringsbehov som følge av funksjonshindre.
- Skrivekurset i regi av NAPHA er et viktig bidrag. Det kan utvides og utvikles i samarbeid med lokale kompetansemiljøer.
- Nasjonalt senter for erfaringskompetanse innen psykisk helse (Erfaringskompetanse.no) bør inviteres til å delta i et langsiktig samarbeid med Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap.

Erfaringskompetanse.no har blant annet som mål å utvikle en praksis der den enkeltes erfaring er en gyldig kunnskapskilde i forskning og praksisutvikling. De samarbeider med bruker- og pårørendeorganisasjoner og ønsker å være en brobygger mellom erfaringskompetanse og fagkunnskap innen psykisk helse.

Erfaringskompetanse.no har videre et aktivt FOU-arbeid hvor de blant annet ønsker å samarbeide med aktører fra bruker- og pårørendeorganisasjoner, enkeltpersoner, høyskoler/universitet og praksisfeltet. Deres erfaringer fra FOU-arbeid kan sammen med den tydelige forankringen til Nasjonalt temanettverk for brukerkunnskap i det kommunale fagfeltet forsterke brukerkunnskapens plass i tjenesteutviklingen i et langsiktig perspektiv.

Økonomi

NAPHA er oppdragsgiver og kan ta initiativ til å videreføre nettverket. NAPHA bør invitere aktuelle kompetansemiljøer, som Nasjonalt senter for erfaringskompetanse innen psykisk helse, til en samling for å drøfte brukerkunnskapens plass i framtidig forskning og utviklingsarbeid i kommunene. Det er nødvendig å skaffe ny finansiering. Aktuelle finansieringskilder kan være kommunenes interesseorganisasjon KS, Norges forskningsråd, Helsedirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, kompetansesentre innen rus og psykisk helse, ExtraStiftelsen Helse og Rehabilitering, brukerorganisasjoner med flere.

LITTERATUR

- Abrahamsen, Åse, Dagsland, Florence, Gjertsen, Astrid, Holthe, May-Britt, Jørgensen, Anders og Olsen, Hilde (2012): *Bedringsprosesser gjennom samarbeid*. Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Alm Andreassen, Tone (2007): Når brukerne ikke blir tatt på alvor, i *Tidsskrift for velferdsforskning*, 2007, vol. 10, nr 1
- Askheim, Ole Petter og Starrin, Bengt (2008): Deltakerbasert forskning – forskningsstrategi for sosialarbeiderutdanningene. *Fontene Forskning* 1/08: 18-26
- Aune, Sverre, Kalleberg, Leif Roar, Vidal, Ole (2012): *Erfaring og opplevelse av brukermedvirkning hos ansatte og brukere på Energiverket*. Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Battams, Sam og Johnson, Anne (2009): The Influence of Service Users and NGOs on Housing for People with Psychiatric Disability. I: *Health Sociology Review: The Journal of the Health Section of the Australian Sociological Association*, Volume 18, Issue 3, October 2009
- Bengtsson-Tops, Anita og Svensson, B., (2010): Mental health users' experiences of being interviewed by another user in a research project. A qualitative study. *Journal of Mental Health*, June 2010, 19 (3): 234-242
- Beresford, Peter (2000): Service Users Knowledge and Social Work Theory: Conflict and Collaboration? *British Journal of Social Work* 2000, 30: 489–503
- Beresford, Peter (2003): User involvement in research: Exploring the challenges. *Nursing Times Research*, 2003, 8:36
- Beresford, Peter og Croft, Suzy (2004): Service Users and Practitioners Reunited 2004: The Key Component for Social Work Reform. *British Journal of Social Work*, 2004, 34: 53–68
- Borg, Marit og Kristiansen, Kristjana, (red.) (2009): *Medforskning – å forske sammen for kunnskap om psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Borg, Marit (2009): Intet om oss uten oss. I: Borg, Marit og Kristiansen, Kristjana (red.) (2009): *Medforskning – å forske sammen for kunnskap om psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bjørgen, Dagfinn og Westerlund, Heidi (2009): Rollen som evaluator med brukererfaring. I: Borg, Marit og Kristiansen, Kristjana (red.): *Medforskning – å forske sammen for kunnskap om psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bøe, Inge og Schiefloe, Per Morten (2007): *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning*. Oslo: Universitetsforlaget
- Christensen, Tom og Lægereid, Per (2001): *New Public Management i norsk statsforvaltning*. Universitetet i Bergen
- Eiken, Mari Line og Sunde, Stine Helene (2012): *Verdien av å bo i egen bolig. Hvordan oppleves det å bo i et kommunalt døgnbemannet bofellesskap?* Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Eivindson, Lise og Jacobsen, Mariann (2012): *Gode relasjoner*. Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Ekberg, Jan Ivar, Mentzer, Reidun og Thorkildsen, Siv K (2012): *Utvikling av en oppfølgingstjeneste for ROP (rus og psykiske lidelser) i Songdalen kommune. Brukermedvirkning på tjenestenivå i etableringsfasen*. Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Eriksen, Erik Oddvar (2001): *Demokratiets sorte hull – om spenningen mellom fag og politikk i velferdsstaten*. Oslo: Abstrakt forlag
- Gjernes, Trude og Bliksvær, Trond (2011): *Nye samarbeidsformer – nye læringsformer. Sluttrapport fra evalueringen av forsøket Høgskole- og universitetssosialkontor (HUSK)*. Nordlandsforskning, 7/2011
- Glomsaker, Tove Inger (2012): *Firerbanden – på haue inn i ny kunnskap*. Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Glomsaker Tove Inger, Grimstad Trine, Strokkenes, Åse og Støle, Ragnhild (2012): *Fag og erfaring sammen, sånn må det være – en undersøkelse av brukernes erfaringer med et dagsenter*. Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Glover, Helen (2009): Hvordan skille mellom likeverdig og symbolsk medvirkning i forskning. I: Borg, Marit og Kristiansen, Kristjana (red.): *Medforskning – å forske sammen for kunnskap om psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Grimen, Harald (2008): Profesjon og tillit. I Molander, Anders og Terum, Lars Inge (red.): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Habberstad, Trine (2009): *Summarisk oversikt over samarbeid om psykisk helsearbeid med Italia, 2003 – 2009*. Notat. Universitetet i Agder

- Habberstad, Trine (2009): ROM-forsk – internasjonal erfaring om medforskning. I Borg, Marit og Kristiansen, Kristjana (red.) (2009): *Medforskning – å forske sammen for kunnskap om psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Halvorsen, Anne (2009): Praktikerforskning – legitimt og nyttig bidrag i kunnskapsutvikling. I: Johnsen, Hans Christian Garmann, Halvorsen, Anne og Repstad, Pål (red.) (2009): *Å forske blant sine egne. Universitetet og regionen – nærhet og uavhengighet*. Kristiansand: Høgskoleforlaget
- Halvorsen, Anne (2010): Praktikerforskning – legitimt og nyttig bidrag i kunnskapsutvikling. I: Halvorsen, Anne: *Fag, ferdigheter og følelser. Om kunnskapsutvikling i sosialt arbeid*. PhD. Universitetet i Bergen
- Halvorsen, Anne (2011): Samarbeidsforskning – i lys av kunnskapssyn og styringslogikk. I Johannessen, Asbjørn, Natland, Sidsel og Støkken, Anne Marie (red.): *Samarbeidsforskning i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hatling, Trond (2011): Psykisk helsearbeid som kunnskaps- og kompetansefelt. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 2011, vol. 8, nr. 2
- Hutchinson, Gunn Strand (2003): *Samfunnsarbeid i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Johannessen, Asbjørn, Tuft, Per Arne og Christoffersen, Line (2010): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag
- Johannessen, Asbjørn og Natland, Sidsel (2011): Forskning, utviklingsarbeid og samarbeidsforskning. I: Johannessen, Asbjørn, Natland, Sidsel og Støkken Anne Marie: *Samarbeidsforskning i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget
- Johannessen, Asbjørn, Natland, Sidsel og Støkken, Anne Marie (2011): *Samarbeidsforskning i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget
- Johnsen, Tove (2005): *Brukermedvirkning i kommunalt psykisk helsearbeid*. Hovedfagsoppgave 2005, NTNU
- Johnsen, Tove (2013): *Brukerforum et nettverk i nettverket*. NAPHA/Temahefte
- Krogh, Georg von, Ichijo, Kazuo og Nonaka, Ikujiro (2000): *Slik skapes kunnskap. Hvordan frigjøre taus kunnskap og inspirere til nytenkning i organisasjoner*. Oslo: N.W. Damm og Søn
- Lunt, Neil T., Ramian, Knud, Shaw, Ian, Fouché, Christa og Mitchell, Fiona (2011): Networking practitioner research: synthesising the state of the «art». *European Journal of Social Work*, vol.15, ss. 185-203
- Meld. St. nr. 10 (2012–2013): *God kvalitet – trygge tjenester*. Helse- og omsorgsdepartementet
- Mydland, Trond Stalsberg og Støkken, Anne Marie (2009): *Evaluering av Kunnskapende nettverk (KUNNETT) – et læringsnettverk i regi av Praxis-sør og Universitetet i Agder*. Agderforskning, 2009:9
- Nilsen, Ann-Christin (red.) (2001): *Kompetanseutvikling om samarbeid og samordning på tvers. En samlingsrapport med publikasjoner fra delprosjekt 1 i HUSK Agder*. FoU-rapport nr. 5/2011. Agderforskning, HUSK-Agder, Praxis-sør
- Nodeland, Siren (2011): Oppsummering av brukerforum i HUSK-samarbeidet. Internt notat
- Nordbø, Anne Helene (2012): *Brukerstyrt senter – kreative verksteder – fokus på kreativ maling og skriving* Rapport, Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Nordstoga, Sigrid og Støkken, Anne Marie (2011): *The professional role in a squeeze. The comparative journal of social work*, 2011, Vol 2: 1-18
- Nordstoga, Sigrid (2009): Å skrive artikkel i lag. I: Johnsen, Hans Christian, Halvorsen, Anne og Repstad, Pål (red.): *Å forske blant sine egne. Universitetet og regionen – nærhet og uavhengighet*. Kristiansand: Høgskoleforlaget
- Norges forskningsråd (2009): *Evaluering av opptrappingsplanen for psykisk helse (2001-2009). Sluttrapport – syntese og analyse av evalueringens delprosjekter*. Oslo: Norges forskningsråd
- Nylehn, Børre (2002): *Prosjektorganisering. Teorigrunnlag og implikasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget
- Olsen, Ida Kristine: «Jeg er også mamma». En film om mødre i LAR-behandling. <http://www.helsefilm.no/v1/film/details.aspx?filmid=90189>
- Plathe, Kirsti og Horrisland, Sigrunn (2012): *Setesdalsnettverket. Etablering av brukernettsverk i småkommuner*. Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster
- Ramian, Knud og Ahlgreen, Birgitte (1999): *Videnskapende nettverk: Hvordan laver man praksisforskning i sosialt arbejde med sindslidende*. Århus: Videncenter for sosialpsykiatri
- Ramian, Knud (2003): Praksisforskning som læringsrum i det sociale arbejde. *Uden for nummern*, nr. 7, 2003
- Ramsdal, Helge og Skorstad, Egil J. (2004): *Privatisering fra innsiden. Om sammensmeltingen av offentlig og privat organisering*. Bergen: Fagbokforlaget
- Rommetveit, Janne (2012): *Positive opplevelser og friluftsliv. Hvordan påvirker dette psykisk helse?* Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Schjøth, Magnhild Gill (2012): *Pårørendes brukermedvirkning i offentlig kommunalt psykisk helsearbeid*. Kortversjon av rapport fra Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Schjøth, Magnhild Gill og Schjøth, Arne (2012): *Brukermedvirkning i kommunene i Vest-Agder*. Rapport, Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Shaw, Ian (2005): Practitioner Research: Evidence or Critique? *British Journal of Social Work*, 35 (1231–1248)

LITTERATUR

- Shaw, Ian (2005): *User-Led Research: Evidence or Justice?* Foredrag på FORSA konferanse, Kristiansand 2005
- Skagestad, Cecilie og Nodeland, Siren (2012): *Hvilke utfordringer erfarer brukere og pårørende med brukermedvirkning?* Rapport, Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder
- Slettebø, Tor (2000): Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk sosialt arbeid*, 2000, nr. 2 (75 – 85)
- St.prp. nr. 63 (1996–97): *Om opptrappingsplan for psykisk helse 1999–2006*(8). Helse- og omsorgsdepartementet
- Topor, Alain og Di Girolamo, Simonetta (2009): Erfaringens kunnskap. I: Borg, Marit og Kristiansen, Kristjana (red.): *Medforskning – å forske sammen for kunnskap om psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Uggerhøj, Lars (2012): Theorizing practice research in social work. I: Martinsen, Edgar og Julkunen, Ilse (red.): *Practice research in Nordic social work. Knowledge production in transition*. London: Whiting & Birch
- Vold Hansen Gunnar (2007) *Samarbeid uten fellesskap - Om individuelle planer i kommunalt psykisk helsearbeid*. 2007:15 Karlstad universitet.
- Wahlen, Ann-Kristin (2012): *Utprøving av KOR(klient- og resultatstyrt praksis) som pilot innen Rus- og psykososial oppfølging*, Kunnskapende nettverk, Universitetet i Agder 2012
- Westerlund, Heidi (2012): *Mer enn bare ord? Ord og begreper i psykisk helsearbeid*. NAPHA, www.napha.no og Nasjonalt senter for erfaringskompetanse innen psykisk helse, www.erfaringskompetanse.no: <http://www.napha.no/multimedia/3094/80006-Hefte-Ord-og-begreper.pdf>

ILLUSTRASJONS FOTO: WWW.COLOURBOX.COM





© 2013 NAPHA – Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid – en avdeling i NTNU Samfunnsforskning AS

7491 Trondheim

Telefon: 73 59 00 60 • E-post: kontakt@napha.no

Nettsider: www.napha.no (hjemmeside) og www.psykiskhelsearbeid.no (kunnskapsbase)

Temaheftet kan bestilles via e-post: kontakt@napha.no eller lastes ned via www.psykiskhelsearbeid.no

 **NTNU**
Samfunnsforskning AS

 **SØRLANDETS
KOMPETANSEFOND**

PRAXIS-sør

 **UNIVERSITETET I AGDER**